

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA HOLBÆK AMT

HISTORISKE AARBØGER XXI

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND FOR HOLBÆK AMT

VI BINDS II AARG.

1927

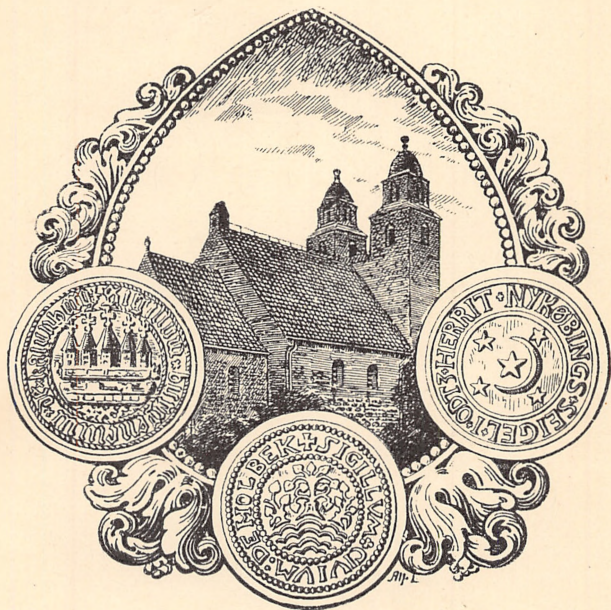
I KOMMISSION HOS P. HAASE & SØN
HOLBÆK AMTSTIDENDES BOGTRYKKERI

FRA HOLBÆK AMT

HISTORISKE AARBØGER XXI

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND FOR HOLBÆK AMT

VI BINDS II AARG.

1927

I KOMMISSION HOS P. HAASE & SØN
HOLBÆK AMTSTIDENDES BOGTRYKKERI

INDHOLD

	Side
Højskolelærer J. P. Jensen: Tscherning og Svinningekredsen	5
Arkivar, Dr. phil. Holger Hjelholt: En Leverance til det Offentlige i Aaret 1788 (Kalundborg)	84
Fhv. Højskoleforstander Povl Hansen: Fra Nordvest-Sjælland	93
Arkivar E. Marquard: Nogle Aktstykker vedr. Kalundborg By i ældre Tid	106
I Frantz Kedelsmeds Bog (Hjælpeskat 1554—55)	110
II Tingsvidne om St. Gertruds Alters Gods 1541	124
III Skifte efter Oluf Laursen m. fl. 1656—57	126
IV Thomas Bonums Begravelse.	
Kommunelærer Albert Thomsen: Til Galge og Gren —	136
En Tyvehistorie fra Holbæk 1661.	
Havearkitekt Johs. Tholle: De gamle Landsbyhaver, især i Holbæk Amt I	155
I Oldtid og Middelalder	157
II Fra Reformationen til Udskiftningen	157
III Omkring Udskiftningstiden	160
IV Landhusholdningsselskabet	166
V Omkring 1830—40	172
VI Hasles Amtsbeskrivelse 1844	176
Museumsinspektør, Mag. art. Hugo Matthiessen: Følen paa Kalundborg Slot	182
Nationalmuseets Undersøgelse i 1926.	
Fhv. Sognepræst i Korsør Torkild Winther: Barndomsminder fra Holbæk i Treserne	201
Albert Thomsen: Historisk Samfund i 1926	220

HISTORISK SAMFUNDS STYRELSE

Kredslæge **J. S. Møller**, Kalundborg, Formand; Højskoleforstander **Povl Hansen**, Vallekilde, Næstformand; Kommunalærer **Albert Thomsen**, Holbæk, Kasserer og Sekretær; Forstander **J. Nylev**, Ubby; Højskolelærer **J. P. Jensen**, Høng; Læge **E. Tulinius**, Snertinge; Redaktør **A. Kofod-Larsen**, Holbæk; Kommunelærer **Meyer**, Nykøbing, og Frk. **Signe Wiggers Hansen**, Holbæk.

Aarbogens Redaktionsudvalg: Kommunelærer **Thomsen**, Fmd., Kredslæge **Møller**, Forstander **Povl Hansen**, Forstander **Nylev**, Højskolelærer **J. P. Jensen**.

Sekretæren har Telf. Nr. 598, »Bjelkes Hus«, Holbæk.

Ekspeditionen af Aarbøgerne (Frk. **Signe Wiggers Hansen**) har Telf. Nr. 557.

TSCHERNING OG SVINNINGEKREDSSEN

1849—1866.

(Mest efter hidtil utrykte Breve.)

Ved Højskolelærer **Jens Peter Jensen**, Høng.

Medens Holbæk Amt ved Valgene til den grundlovgivende Rigsforsamling i 1848 havde været delt i 6 Valgdistrikter med Valgsteder i Holbæk, Tvede Kro, Ruds Vedby, Kalundborg, Faurbo Kro og Nykøbing¹⁾, blev det ved den ny Valglov af 16. Juni 1849 bestemt, at Holbæk Amt skulde have 5 Folketingsvalgkredse med Valgstederne: Holbæk, Svinninge, Ruds Vedby, Kalundborg og Nykøbing. Denne Ordning blev holdt i Hævd indtil 1918, da Svinningekredsen nedlagdes.

Valgloven af 16. Juni 1849 stod der en lang og til Tider ret hidsig Kamp om i den grundlovgivende Rigsforsamling. Og om Holbæk Amts Inddeling i Folketingsvalgkredse var der forskellige Meningstilkendegivelser. T s c h e r n i n g, den forhenværende Martsminister, der var bleven kongevalgt Medlem af den grundlovgivende Rigsforsamling, foreslog saaledes at gøre Samsø med Sejerø, Kyholm og Thunø til een Valgkreds (Holbæk Amts 5.), medens det egentlige Holbæk Amt saa skulde deles i følgende fire Valgkredse: 1. Holbæk (med 18 Landsogne), 2. Ruds Vedby (med 25 Landsogne), 3. Kalundborg (med 17 Landsogne) og 4. Nykøbing (med 15 Landsogne).

---

¹⁾ Se herom det lille Skrift: »Valgene i Holbæk Amt til den grundlovgivende Rigsforsamling 1848«. Trykt i Holbæk 1913.

Men dette Forslag blev i Rigsforsamlingen, der bestod af 152 Medlemmer, forkastet med 64 St. mod 32. Ministeriet havde foreslaaet, at Holbæk Amts 2. Valgkreds, hvortil Svinninge henregnedes, skulde have Valgsted i Faurbo Kro, men i Rigsforsamlingen kom Spørgsmaalet frem, om Valgstedet ikke snarere burde være Tvede Kro eller Svinninge. Ordføreren for Udvalget (Godsejer Neergaard) henstillede dette Spørgsmaal til Forsamlingens Afgørelse og navnlig til de Medlemmer, der var kendt med de lokale Forhold i den omhandlede Valgkreds. Og efter nøjere Overvejelse blev det den 30. Maj 1849 vedtaget med 96 Stemmer (ingen stemte imod) at lade Svinninge Kro være Valgstedet, da denne Kro laa midt i Valgkredsen og havde det forud for de to andre (Faurbo og Tvede), at den laa i en større Landsby.

Svinningekredsen kom til at bestaa af 21 Sogne (Kundby, Hjembæk, Svinninge, Hørby, Udby, Stiftsbjergby, Mørke, Jyderup, Holmstrup, Hagedsted, Gislinge, Skamstrup, Frydendal, Bregninge, Bjergsted, Viskinge, Aunsø, Vørslev, Jordløse, Følleslev og Sørslev). Af disse havde de 10, i 1848, hørt til Tvede Valgdistrikt og 8 til Faurbo-Distriktet. I Tvede og Faurbo havde i 1848 to af Pionererne i Bondebevægelsen, Gaardmændene Jens Gregersen fra Kundby og Niels Hansen Nielsen fra Løsserup, været valgt som Repræsentanter til den grundlovgivende Rigsforsamling. Nu fremstod Svinningekredsen væsentlig som en Forening af de to Valgdistrikter, hvor der i de fleste Sogne var en stærk Bondebevægelse i Gang, og hvor nogle af de mest vaagne Bønder i Holbæk Amt havde deres Bopæl. Her i disse Land-

---

²⁾ Beretning om Forhandlingerne paa Rigsdagen 1848—49, II Bind. Sp. 3404—3619 og 3651—3904.

sogne — et Midtpunkt i Amtet — var Fyrrernes Bondebevægelse opstaaet; herfra havde den bredt sig ud over det øvrige Holbæk Amt og var til sidst blevet til en Bevægelse, der omspændte det meste af Landet.

Som et geografisk og politisk Midtpunkt i Holbæk Amt skulde den nyoprettede Svinningekreds snart ved sit første Repræsentantvalg henlede Opmærksomheden paa sig i vide Kredse af vort Folk, hvor der var en Forstaaelse af, at den ny Tid mer og mer vilde gaa i Retning af at udvikle et frit Folkestyre.

I de 69 Aar, Svinningekredsen bestod som Holbæk Amts 2. Folketingsvalgkreds, var den paa Tinge skiftevis repræsenteret af Oberst Tscherning og seks Bønder. De afløste hverandre saaledes i det nævnte Tidsrum:

Oberst Anthon Frederik Tscherning $\frac{4}{12}$ 1849— $\frac{26}{2}$ 1853.

Gmd. Hans Jensen, Kundby, $\frac{26}{2}$ 1853— $\frac{27}{5}$ 1853.

Oberst Anthon Frederik Tscherning $\frac{27}{5}$ 1853— $\frac{29}{7}$ 1866.

Gmd. Hans Jensen, Kundby, $\frac{12}{10}$ 1866³⁾— $\frac{25}{4}$ 1876.

Gmd. Hans Peter Andersen, Gislinge, $\frac{25}{4}$ 1876— $\frac{25}{6}$ 1880.

Gmd. Hans J. Dønnergaard, Onsager, $\frac{22}{9}$ 1880— $\frac{21}{1}$ 1890.

Gmd. Christen Larsen, Hagedrup, $\frac{21}{1}$ 1890— $\frac{20}{4}$ 1892.

Gmd. Jens Clemen Nielsen, Tømmerup, $\frac{20}{4}$ 1892— $\frac{9}{4}$ 1895.

Gmd. Kristjan Pedersen, Sandby, $\frac{9}{4}$ 1895— $\frac{22}{4}$ 1918.

---

³⁾ Hans Jensen var desuden i Svinningekredsen valgt som Medlem af Rigsraadets Folketing fra $\frac{4}{3}$ 1864, til Rigsraadet gik af ved Grundlovsforandringen $\frac{28}{7}$ 1866.

Det første Valg til Folketinget fandt Sted den 4. December 1849, efter at Indenrigsministeriet den 27. Juli ved Amtmændene havde paalagt Kommunerne at sørge for Valglisternes Affattelse. Men allerede den 25. Juli havde »Bondevenneselskabet«s Bestyrelse i et Cirkulære opfordret Selskabets Distriktsformænd i det hele Land til at tage sig af Kandidatopstillingen. Distriktsformanden skulde sørge for, at der af hvert Sogns Vælgere blev udmeldt 2 Mænd, der i Forening med Distriktsformændene i Valgkredsen skulde samles et bestemt Sted for at danne en Valgkomité. Og den 4. September 1849 stod der følgende Bekendtgørelse at læse i »Holbæk Amts Avis«, som den Gang var Amtets eneste Avis:

Valgcomitee Møde.

Medlemmer af Valgcomiteen for 2det Valgdistrikt⁴⁾ i Holbæk Amt indbydes til et Møde hos Gmd. Jens Gregersen i Kundby Søndagen den 16. September om Eftermiddagen Kl. 2.

A n d e r s N i e l s e n⁵⁾,
Fmd.

Det var altså hos den afgaaede Rigsdagsmand for Tvede Valgdistrikt, at Mødet den 16. September skulde holdes. Jens Gregersen⁶⁾ havde i den grundlovgivende Rigsforsamling trofast støttet Bondevenneselskabets Ideer og Forslag. Han nød almindelig Agtelse rundt om, hvor man lærte ham at kende, og flere af hans Standsfæller i Svinningekredsen ønskede ham nu valgt ind i Folketinget. Men Jens Gregersen vilde ikke. Skønt han i 1848 var blevet valgt

⁴⁾ Der skulde staa: 2den Valgkreds.

⁵⁾ Gmd. Anders Nielsen i Hagested.

⁶⁾ Se »Fra Holbæk Amt« Aargang 1913.

i Tvede Kro med $\frac{7}{8}$ af alle de afgivne Stemmer, følte han dog, at Kredsen trængte til en stærkere og rigere udrustet Repræsentant, end han var. Og hans Opmærksomhed var rettet paa Tscherning som den, der burde være hans Afløser, og som han trygt kunde anbefale Svinningekredsen at vælge. Den 12. August 1849 havde Jens Gregersen haft det første Valgkomitémøde hos sig i Kundby, og her vedtoges det at rette en Opfordring til Tscherning; men til yderlig Sikkerhed skulde dog først Stemningen undersøges rundt om i Kredsen, og da dette var sket i Løbet af en 14 Dages Tid, fik Tscherning en skriftlig Opfordring, dateret den 27. August, og paa denne Henvendelse gav Tscherning sit Ja, bl. a. i følgende Brev til Jens Gregersen:

Kjøbenhavn, den 28. August 1849.

Min kære Jens Gregersen.

Da det er i Deres Valgkreds, man opfordrer mig til at lade mig stille som Valgkandidat til Folketinget, saa har jeg ikke villet undlade at skrive Dem disse Par Linier for at udtrykke min Beklagelse over, at De trækker Dem tilbage; thi sandelig, vi have ikke et saadant Overflod af paalidelige Mænd, at vi kunne uden Beklagelse savne en af de paalideligste, og om jeg til Nød kunne paatage mig at tale for os begge, saa kan jeg ikke stemme for to, forsaavidt som mine Ord i mange Tilfælde vil savne at gøre det Indtryk, som de gøre, i mange Sager, naar de udtales af en Mand af selve Standen og Faget; men jeg skal gøre mit Bedste, og De, som selv har været med at raade til at kalde mig, maa vide, hvad De har gjort. Da jeg imidlertid ikke vil fortrænge den forrige Rigs-

dagsmand, men nok afløse ham, saa venter jeg paa Valgdagen at finde Dem mellem de Mænd, som anbefale mig til Valgforsamlingen⁷⁾).

Deres særdeles hengivne

A. F. T s c h e r n i n g.

Jens Gregersens Gaard i Kundby var altsaa i August- og Septemberdagene 1849 Hovedsamlingsstedet for Bondevenneselskabets Valgbevægelse i Svinningekredsen. Og ved Valgkomitémødet den 16. September, hvor Tschernings Svar oplæstes, og hvor hans Kandidatur modtoges med fuld Tilslutning, blev det ogsaa paalagt de enkelte Medlemmer af Valgkomiteen at virke for Oberst Tschernings Valg til det ny Folketing.

Fredagen den 12. Oktober, Formiddag Kl. 10, blev det første offentlige Prøvevalg afholdt i Svinninge. Gæstgiver Jørgensen, Svinninge Kro, havde vist Vælgerne den Forekommenhed at lade opføre en rummelig Tribune, ovenover hvilken Dannebrog vajede, paa en indhegnet Plads lige overfor Kroen. Mødet var sammenkaldt af nogle af de mest agtede i Valgkredsen, som just ikke hørte til »Bondevenernes Selskab«. Man vidste i Forvejen, skrev »Flyveposten«, at efter hele Egnens Stemning var der næppe at tænke paa, at en anden end Oberst Tscherning kunde blive valgt, men »netop derfor anser man det dog for magtpaaliggende at lægge en betydelig Modvægt i Vægtskaalen«. Mødet aabnedes af Gmd. Hans Clausen fra Jordløse, hvorefter Ordet blev givet til Skolelærer Hansen fra Hagested, der anbefalede Tschernings Valg paa det allerbedste.

⁷⁾ Om Jens Gregersen (1794—1874), se Aarbogen »Fra Holbæk Amt« 1913.

Saa traadte Tscherning frem og holdt i omtrent $1\frac{1}{2}$ Time en Tale, som i formel Henseende kunde kaldes et Mesterstykke, og hvis Hovedindhold var at berolige og mane Befolkningen til at vise Besindighed og Udholdenhed. Det udførlige Foredrag fængslede i høj Grad Forsamlingen efter Meddelelser at dømme i saa forskellige Blade som »Holbæk Amts Avis«, »Flyveposten«, »Almuevennen« og Pastor Børresens Blad: »Den danske Bondeven«. Tscherning gav en livlig Fremstilling af de politiske Forhold fra 1846 til Efteraaret 1849 og udtalte, at Martsministeriet langtfra havde betragtet Delingen af Slesvig som noget, man ønskede, men som den sidste Udvej af Forhandlingerne for at faa Fred. Han tilhørte, sagde han, det Parti, man kaldte »Bondevennerne«, men ingen maatte tro, at han vilde fremme een Stands Interesse paa de andre Stænders eller paa hele Samfundets Bekostning. Det almene Vel var det Maal, hvorefter han sigtede, og han vilde søge at naa dette Maal ved at bidrage sit til at skaffe Kongemagten Kraft, og Folket Frihed og Velvære. Landboforholdenes bedre Ordning vilde han vie sin Tid og Kraft. Men først og fremest vilde han bede Vælgerne være overbevist om, at han ikke vilde række Haand til nogen pludselig eller uretfærdig Omvæltning af det bestaaende. Ingen Lovgivning vilde være i Stand til at sikre Folket et fuldstændigt Velvære; hver enkelt Borger i Landet maatte her bidrage sit, og det især ved at beflitte sig paa Nøjsomhed og vogte sig for Misundelse. De store og mægtige i Landet maatte give det første Eksempel herpaa, og Præsterne havde i Religionen, naar de vilde tage sig af deres Menigheder som sande Sjælesørgere, det bedste Middel til at fremkalde et saadant Sind hos Almuen. Man

maatte give Tid og vise Taalmodighed, men ved Siden deraf ogsaa vise Udholdenhed i sine Forsætter.

Efter at Tscherning havde talt, blev Ordet givet til Landvæsenkommisær Liebach fra Aggersvold, der havde tænkt at stille sig som Kandidat for de større Jordejere, men da han følte sig nogenlunde beroliget efter at have hørt Tschernings Tale, vilde han trække sin Kandidatur tilbage.

Til sidst traadte Husmand, Snedker Chr. Schultz fra Aggersvold frem og erklærede, at han agtede at stille sig ved det kommende Valg i Svinninge. Han gjorde det ikke — sagde han —, fordi han havde noget imod Oberst Tscherning, men fordi han som Arbejder troede, det var godt, at nogen af alle Stænder stillede sig, da der saa var flere at vælge imellem. Han troede ogsaa, det var sikrest for en Husmand at stemme paa en Mand af deres egen Midte; en saadan vidste dog bedre end de rige og fornemme, hvad det betød at gaa til Hove med Brødposen paa Ryggen. Forøvrigt maatte ingen tro andet om ham, end at han var »en Bondeven«, selv om han stillede sig imod Tscherning. Han havde i Ord og Gerning bevist, at han var Bondeven, ja han havde endog derover paadraget sig Forfølgelse, hvorover han dog kun bekymrede sig lidt, eftersom han jo vidste, at vor Herre Jesus selv var blevet forfulgt af alle dem, der havde Magten. Han vilde vedblive at være Bondeven, og han vilde opfordre Vælgerne til at slutte sig til »Bondevennernes Selskab«, idet han forsikrede, at hvis dette Selskab gik overstyr, da vilde vi alle komme »paa Møddingen«.

Ved Prøveafstemningen fik Tscherning alle de afgivne Stemmer af de 3 a 400 Mennesker, der overværede Mødet.

Da Valgdagen nærmede sig, modtog Jens Gregersen følgende Brev fra Tscherning:

København, d. 27. November 1849.

Hr. J. Gregersen, Rigsdagsmand.

I Dag har jeg skrevet til Hr. Skolelærer Hansen i Hagedsted og for Sikkerheds Skyld sendt ham mit Anmeldelsesbrev til Valgbestyrelsen, hvilket ifølge Valgloven skal være afgivet Aftenen forud for Valgdagen til Medlemmet af Valgbestyrelsen for Valgstedet (Svinninge). Vel antager jeg, at jeg personlig indtræffer førend denne Tid, men da man ikke kan se ud i Fremtiden, saa er det bedst at være fattet paa de uheldigste Tilfældigheder.

Det var min Agt at rejse Lørdag, men gerne vilde jeg tale med (B.) Christensen først, og han kommer næppe hjem førend Lørdag. — De var saa god at tilbyde at sende Vogn til Holbæk, men da min Ankomst derhen er uvis, saa er det ikke værd at tænke herpaa. Kommer jeg Søndag, saa kører jeg til Hr. Hansen, som har været saa venlig at indbyde mig; kommer jeg først Mandag, tager jeg lige til Svinninge for at sikre mig et Værelse der.

I Anmeldelsesbrevet har jeg anført Dem og Hr. Hansen som mine Stillere; men herom maa De nok selv være saa god at gøre Anmeldelse for Valgbestyrelsen i Svinninge endnu inden Mandag Aften.

Med Hilsen til Kone, Børn og Byesfolk fra

Deres hengivne

A. F. Tscherning.

Saa kom Valgdagen, Tirsdag den 4. Decem ber, hvor Vælgerne fra Holbæk Amts 2. Valgkreds samlede sig til Valg paa det ny Valgsted i Svin-

ninge. Valgbestyrelsens Formand, Pastor Basse i Hjembæk, aabnede Valghandlingen med at henlede Vælgernes Opmærksomhed paa Vigtigheden af at give deres Stemme til en Mand, hvis Dygtighed, Retsindighed og Fædrelandskærlighed ikke kunde drages i Tvivl. Han sluttede med at nedbede Herrens Velsignelse over det betrængte Fædreland og opfordrede Forsamlingen til at istemme et Leve for Konge og Fædreland, hvilken Opfordring blev efterkommet med Jubel. Dernæst meddelte han, at 2 Kandidater i Dag stillede sig til Valg i Svinninge, nemlig: Oberst Tscherning, København, og Snedker Schultz, Aggersvold; den sidste havde til anbefalende Stillere 2 Husmænd fra Hjembæk.

S n e d k e r S c h u l t z traadte frem paa Valgtribunen og erklærede, at han frafaldt Ordet.

S k o l e l æ r e r H a n s e n a f H a g e s t e d omtalte i Korthed Oberst Tscherning som den Mand, i hvilken man vilde finde de Egenskaber forenede, som en Rigsdagsmand bør besidde. Obersten havde været virksom for Landbosagens Fremme, for Landbokommissionens Nedsættelse, for Bondevenneselskabets Oprettelse og for Indførelse af almindelig fri Valgret og almindelig Værnepligt.

G m d. J e n s G r e g e r s e n takkede Vælgerne for den Tillid, de havde vist ham i 1848 ved at vælge ham til Medlem af den grundlovgivende Rigsforsamling. Naar han nu traadte tilbage, var det for efter sin fuldeste Overbevisning at anbefale og give Plads for Hædersmanden Oberst Tscherning.

Saa talte T s c h e r n i n g. Hans Valgtale var omtrent en Gengivelse af, hvad han tidligere havde sagt ved Prøvevalget den 12. Oktbr. Han vilde endnu en Gang, sagde han, lægge Forsamlingen paa Sinde,

at man kun ved Besindighed, Taalmodighed og Udholdenhed kunde vente at faa gennemgribende Reformer gennemført. Bondestanden maatte hæves til en oplyst og velstaaende Middelklasse, og den vilde blive det, naar der blev givet saavel de aandelige som de materielle Kræfter Lejlighed til at udvikle sig i inderlig Harmoni. At aabne denne Lejlighed var Lovgivningens Sag, at benytte den maatte væsentligst overlades til de enkelte Individider og Samfundets egen fri Stræben.

Da Tscherning havde sluttet sin Valgtale, erklærede Snedker Schultz, at han trak sin Kandidatur tilbage, hvorefter Tscherning enstemmigt blev kaaret som Svinningekredsens første Folketingsmand. Et almindeligt og stærkt Bifald hilste ham til Slut. »Valghandlingen i Svinninge den 4. December var« — skrev en Vælger — »et Vidnesbyrd om, hvad Ordet formaar, naar det har sit Udspring fra Tankens Fylde og Klarhed og fra Viljens Renhed. At en Enighed lig den, der samlede Vælgerne om Tschernings Person fremdeles maa blive fremherskende i Svinningekredsen, saa ofte det almene Vel gør Fordring derpaa, dertil give Gud sin Velsignelse«.

Anton Frederik Tscherning var omtrent 54 Aar gl., da han i 1849 blev valgt til Folketingsmand i Svinninge. Som Søn af Inspektøren paa Frederiksværk havde han i sin Opvækst under Ledelse af sin fornuftige og gode Moder og sin dygtige og frisindede Fader faaet en alsidig praktisk Uddannelse i Borger- og Bondelivets forskellige Arbejder. Og hans senere saa nøje Kendskab til Landboforhold saavel som hans Kærlighed til Bondebefolkningen grundlagdes i disse hans unge Aar.

Som 12-Aars Dreng havde han i September-

dagene 1807 fra Krudttaarnsbakken og Maglehøj ved Frederiksværk set Lysningen af den brændende By København, som Englænderne havde bombarderet; og fra den Stund af var det hans Drenge lyst i Fritiden at lege Soldat, og han drømte om at blive Officer og blev det ogsaa.

Og hans politiske Interesse vaktet; da han 19 Aar gl. hørte, at Normændene den 17. Maj 1814 havde faaet en særdeles fri Grundlov med Selvstyre saavel udadtil som indadtil. Han var begejstret over denne Begivenhed og ønskede ofte, at noget lignende maatte times det danske Folk.

Fra Begyndelsen af 1816 til Slutningen af 1818 var han Officer ved det danske Hjælpekorps i Frankrig, hvor han i Modsætning til saa mange andre Officerer, der drev Tiden hen, tog sig noget nyttigt for i den megen Fritid, der gaves, ved at lære Sprog, Matematik, Fabriksdrift, Mennesker og Egne at kende i det fremmede Land. Og da Tscherning kom hjem fra denne Tur, var han i 8 Aar sin Faders tro Medhjælp med at styre Værkstederne og Landbruget paa det kongelige Gods Frederiksværk. »Og« — siger Tscherning — »ligesom min Fader havde været og var Raadgiver for alle Slags Betrængte af Almueklassen, saa blev jeg det ogsaa. Paa den Tid grundlagde sig den Overbevisning hos mig, at Staten savnede en Middelklasse, at denne kun lod sig finde i Landboklassen, at Bondeudfrielsen var et halvgjort Værk, at Laugsvæsen og Købstadsafpæling var hindrende for en naturlig Udvikling, at Eksamensvæsenet for en stor Del var en Støtte for Middelmaadigheden, og at det latinske Laug var Laugenes Laug og det skadeligste af alle.« — Og da Tscherning — endnu ikke 30 Aar gl. — havde dannet sig denne

Grundanskuelse, aabnede han Felttoget ved at skrive i Datidens smaa Blade og ved Hjælp af de faa Midler, der stod til hans Raadighed i saa Henseende, uden — som han selv siger — at overskride Lovlighedens Grænser. Fader og Søn tænkte endogsaa paa fra Frederiksværk at begynde Udgivelsen af et billigt Blad for Almuen. Men det var i Landbrugskrisens (1818—1828) allerværste Aar, og den gode Tanke med et godt og billigt Blad for det menige Folk maatte foreløbig lægges til Side.

I 1828—29 var Tscherning som Artilleriofficer paa en lang Rejse til Grækenland, og efter Hjemkomsten blev han Lærer ved den militære Højskole i København til 1833. Han viste sig her at være en meget dygtig Lærer. »Jeg søgte« — siger Tscherning i sine Erindringer — »at bringe Undervisningen til at blive Alvor og ikke optage Elever (Prinser o. l.), som skulde l e m p e s igennem.« Men da Tscherning i disse Aar begyndte at skrive i »Københavnsposten« og andre Blade om en friere Ordning af vor Hær, om Ophævelse af forskellige Uligheder i Samfundet og om Indførelse af en fri Forfatning efter norsk Mønster, vakte han gamle Frederik den 6.s Harmen. Og Tscherning fik 5 Aars »mild Landsforvisning« til, med Understøttelse af Statskassen, at rejse igennem Europas andre Lande for at studere Fæstningsanlæg og ikke komme hjem, før han fik Bud. Men i disse 5 Aar udviklede Tscherning sig stærkt ved de mange Bekendtskaber, han gjorde, ved de mange ny og frisindede Meninger, han hørte, og hans demokratiske Anskuelse blev for Alvor rodfæstet og prøvet i disse Aar, og til danske Blade skrev han af og til Artikler om forskellige Spørgsmaal. Først henimod Julen 1840 kom Tscherning hjem til Danmark. Da var Frederik

den 6. død, og en ny Tid i Frembrud. I Slutningen af 1841 fik han sin Afsked fra Hæren. Og fra nu af og til 1848 var han meget optaget af forskellige industrielle og andre saadanne praktiske Foretagender.

A. F. Tscherning.

Men ved Siden heraf tog han nu ogsaa virksom Del i det politiske Røre. Det var Tscherning, der var Medindbyder til den bekendte Marksuskription til Peter Hjorth Lorentzen i Sønderjylland. Og ved Festen i København for P. Hj. Lorentzen i Begyn-

delsen af 1843 var det Tscherning, der her holdt sin første Tale for Bondestandens fulde Fri-

Eleonora Tscherning.

gørelse. Samme Aar, den 10. Marts, skrev han følgende til P. Hj. Lorentzen: »Det har glædet mig

og vore Venner at se, med hvilken ufortrøden Nidkærlighed, De tager Dem af de slesvigske Sager. Jeg beundrer Deres Udholdenhed i saa Henseende paa en Tid, hvor Deres egne Sager giver Dem saa mørke Udsigter.«

Tscherning kom i disse Aar til at omgaas saadanne frisindede Personligheder som Orla Lehmann, Monrad, Carl Ploug, Alfred Hage, Baltazar Christensen, Gleerup og andre af dem, der sammen med Tscherning stiftede »Bondevennernes Selskab«.

Det var Bønder fra Holbæk Amt, der først meldte sig for at faa et saadant Selskab for hele Landet oprettet, efter at Bladet »Fædrelandet« den 11., 12. og 13. September 1845 i 3 udmærkede Artikler havde peget paa Nødvendigheden af en saadan Sammenslutning, og især da det berygtede »Bondecirkulære« i November havde vakt saa stærkt Røre i Holbæk Amt ved at forbyde Folk at deltage i udensogns Møder. Selve Dannelsen af »Bondevennernes Selskab skete da efter Opfordring af G l e e r u p^s) og 8 Bønder. Og paa Selskabets Stiftelsesdag i Holbæk, den 5. Maj 1846, valgtes Tscherning til Formand, en Stilling, han beholdt, indtil han indtraadte i Martsministeriet 1848.

Hermed havde Tscherning vundet sig et Fodfæste i Holbæk Amt, som aldrig gled fra ham. I Holbæk Amt fik »Bondevennernes Selskab« sin stærkeste Tilslutning, og Tscherning kom snart til at lægge Mærke til flere af de ret virksomme Medlemmer, Selskabet havde fra dette Amt. Saa kom det store Foraar 1848 med det politiske Gennembrud, hvor Tscherning som Krigsminister i Martsministeriet viste sig som den mest frisin-

---

^s) Asmund Christian Gleerup (1809—1865). Lærer i Udby ved Holbæk 1842—45.

dede og mest forstaaende over for den ny Tids Krav. Dette gjaldt især saadanne Forslag som: Valgloven til den grundlovgivende Rigsforsamling, Husmandsloven, Lov om Jords Afstaaelse til Byggepladser for husvilde, den almindelige Værnepligts Indførelse osv. Ikke saa underligt, at Tscherning hen paa Sommeren, i 1848, da Valgene til den grundlovgivende Rigsforsamling skulde forberedes, modtog en Opfordring fra Holbæk Valgdistrikt om at stille sig der som Bøndernes Kandidat i Holbæk ved det forestaaende Valg. Krigsminister Tscherning var heller ikke uvillig, og i en lang Skrivelse af 17. August 1848 til Lærer Sørensen i Stedstrup⁹⁾ gav han Løfte om at stille sig, men først maatte Aftalerne fra begge Sider være i Orden; derfor den lange Skrivelse, der er saa fuldgyldig et Udtryk for, hvad Tscherning vilde som Politiker. Den første Del af Skrivelsen, der indeholder hans almindelige politiske Betragtninger, skal lige anføres:

København, den 17. August 1848.

Højstærede Hr. Skolelærer Sørensen i Stedstrup.

Ifølge Deres Ønske sender jeg Dem, Hr. Sørensen, mit Svar til den Comitee af Vælgere af Holbæks Valgkreds, som foreslaar mig at optræde som Kredsens Kandidat.

I en Skrivelse af 15. ds. har den ærede Comitee paa en Del Vælgeres Vegne foreslaaet mig at stille mig i Holbæks Valgkreds. Med Fornøjelse skal jeg gaa ind paa dette Forslag, men førend jeg anser Opfordringen bindende for Dhrr., maa jeg bede ret at overveje efterstaaende Bemærkninger; thi for at arbejde sammen, maa vi være ganske paa det rene med

---

⁹⁾ Skrivelsen blev senere optaget i Bladet »Fædrelandet« for 30. August 1848.

hverandre, saa at De ikke venter, hvad jeg ikke kan yde, og jeg ikke ubevidst kommer til at love, hvad jeg ikke kan holde. Mange nye Forandringer og Paa-stande har trængt sig frem i den korte Tid, hvori Embedspligten har hindret mig i at blande mig i Folkebevægelserne. Det er derfor nødvendigt, at jeg udtaler mig.

Det er en gammel Sundhedsregel, at man ikke skal spise mere, end Maven kan fordøje; den samme Regel tror jeg, man med Held kan overføre paa det politiske Liv. Skal dette vedblive at være sundt, bør man ikke paa een Gang kræve større Udvikling end den, som i forudgaaende Forhandlinger og ved moden Overvejelse er bleven nogenlunde tilgængelig for Almenhedens Indsigt og er gaaet over i dens Bevidsthed. De af Dhrr., som i tidligere Tid har staaet i politisk Forbindelse med mig, vil vide, at jeg bestandig har fulgt samme Regel, idet jeg, saa ofte jeg har søgt at fremstille og udvikle de politiske Formaal, har raadet til kun at efterstræbe den med Besindighed og ved Anvendelse af lovlige Midler.

Det lykkes sjælden, ja vel aldrig, for et Folk at gøre Spring i sin politiske Udvikling; der finder et forunderligt Sammenhæng Sted i den hele Udviklingsrække, hvis forskellige Trin maa gennemgaaes; Tiden hertil maa gives. Taalmodighed og Udholdenhed ere vigtige politiske Dyder, uden hvilke et Folk aldrig naar sand borgerlig Frihed; Utaalmodighed skaber Anarki, Mangel paa Udholdenhed Magtherredømmet. Det er min Overbevisning, at vi nu bør beskæftige os med at virkeliggøre de Ideer, som hidtil have stillet sig for os som antydende vigtige Formaal; kun dem fatte vi tilbørligen; hvad der gaar videre, har først sin Berettigelse i en senere Tid,

naar det har været vel overvejet og vel drøftet inden Danmarks Enemærker.«

[Tscherning gaar saa i sin Skrivelse ind paa Enkelthederne af de Ting, han venter forhandlet i Rigsforsamlingen, og blandt disse nævner han Et-kammer- eller Tokammersystemet og Spørgsmaalet om kongevalgte Medlemmer i Rigsforsamlingen. Om disse to Stridsemner siger han:]

»E t k a m m e r s t r i d e n anser jeg efterhaanden for at være af underordnet Vigtighed, naar der kun ses hen til, at ingen Del af Rigsdagen anordnes til særlig Beskyttelse for Stands- eller Formuesprivilegier.«

»D e s a a k a l d t e K o n g e v a l g¹⁰⁾. Det har været et Misgreb at foreslaa et saadant Elements Indblanding i en Valgforsamling; det har været et Offer, bragt en maaske urigtig opfattet Enigheds Nødvendighed under farefulde Omstændigheder, at tilraade denne Forholdsregels Gennemførelse. Det forekommer mig som en Fortsættelse af det begaaede Misgreb, om ogsaa i en anden Retning, ifald man nu skulde betragte de begaaede Fejl som en uoverstigeelig Skranke for fremtidige Valgkandidater¹¹⁾.

— — — — —

Skulde nu disse Anskuelser ikke tilfredsstillende Vælgerne, saa haaber jeg at blive underrettet herom.

Ærbødigst

T s c h e r n i n g.

¹⁰⁾ Den grundlovgivende Rigsforsamling skulde bestaa af 114 folkevalgte og 38 kongevalgte Medlemmer.

¹¹⁾ J. A. Hansen (1806—1877) havde allerede i Juli 1848, da Valgloven udkom, i sit Blad »Almuevennen« anbefalet Bondevenneselskabets Medlemmer ikke at stemme paa en Kandidat, der havde talt eller stemt for Kongevalgene.

Men inden den Holbæk-Valgcomitee fik sendt sit endelige Svar til Tscherning, havde Ministeriets Medlemmer sidst i August Maaned været samlet, hvor de enedes om ikke at lade sig opstille som Kandidater ved Valgene til Grundlovsforsamlingen, og Tscherning maatte altsaa tage det Løfte tilbage, han havde givet Holbæk Valgdistrikt, og Distriktet fik senere opledt sig en Stedfortræder for Tscherning, idet den lærde Professor Westergaard fra København lovede at stille sig, dog ikke som Bondeven, men som Nationalliberal.

Imidlertid blev der i November Ministerkrise, hvorved Tscherning gik af som Krigsminister, og da 2 af de ny udnævnte Ministre var kongevalgte Medlemmer af Rigsforsamlingen og nu gav Afkald paa denne Stilling, fik Oberst Tscherning og Grev Knuth (to af de afgaaede Ministre) den 20. November kongelig Udnævnelse som Medlemmer af Rigsforsamlingen. Paa den Maade kom Tscherning altsaa til at tage Del i Grundlovsarbejdet, men ikke som folkevalgt Medlem. Rigsforsamlingen var 7 Maaneder om at faa Grundloven færdig, og i disse 7 Maaneder havde Tscherning Ordet i Forsamlingen ikke mindre end 281 Gange!¹²⁾ Ofte var hans Taler lange, men altid blev han hørt med stor Opmærksomhed. Hans Tordenrøst hørtes over hele Salen, hans vækkende

---

¹²⁾ Til Sammenligning kan anføres, at af Holbæk Amts 6 Repræsentanter i den grundlovgivende Rigsforsamling havde den veltalende A. C. Glerup (Ruds Vedby) Ordet 30 Gange, N. F. Jespersen (Kalundborg) 6, N. Andreasen (Nykøbing) 3, Westergaard (Holbæk) 1 og Niels Hansen Nielsen (Faurbo) 1. Jens Gregersen fra Kundby, der var valgt i Tvede Valgdistrikt, havde slet ikke Ordet i Rigsforsamlingen, men han var en opmærksom og interesseret Tilhører ved Forhandlingerne og derfor altid klar over, hvordan han vilde stemme.

Veltalenhed og hans absolute Redelighed og Uegen-nyttighed maatte selv hans Modstandere anerkende, selv om han undertiden i sin Iver kunde gaa over Stregen og forekomme nogle af sine Tilhørere at være lidt i Retning af Paradoksmager eller Fantast.

Det var altsaa en af de store Ordførere, Svinningekredsen kaarede sig ved Valget den 4. December 1849. I de 17 Aar (1849—1866), Tscherning var Svinningekredsens Folketingsmand, stillede han sig 9 Gange til Valg i Svinninge, og hver Gang sluttede Valget med det Resultat, at Tscherning valgtes ved Kaaring og uden Modkandidat. Hans Ordførerskab blev i disse 17 Aar ved at være lige strømmende og mægtigt, som det havde vist sig at være i den grundlovgivende Rigsforsamling, trods det, at han dog til sidst i Slutningen af denne Periode naaede at blive over 70 Aar gl. I den første Folketingsssamling, 1850, havde han Ordet 270 Gange angaaende 45 forskellige forelagte Sager og Lovforslag. I Samlingen 1860—61 havde han endogsaa Ordet 433 Gange vedrørende 55 forskelligartede Spørgsmaal og Lovforslag; og i 1865—66, den sidste store Rigsdagssamling, Tscherning tog Del i, og hvor Forslaget om Grundlovsforandringen var det store Hovedspørgsmaal, havde han Ordet 301 Gange, og hvor han her ikke mindre end 73 Gange fik Lejlighed til med Fynd og Klem at føre Forsvaret for sit politiske Hjertebarn, Grundloven af 5. Juni 1849.

D. G. M o n r a d, der igennem mange Aar var Tschernings politiske Medarbejder, undertiden som Meningsfælle, men oftest som Modstander, har i 1869 i »Berlingske Tidende« givet følgende Karakteristik af Tscherning som Taler i Folketinget:

»Folketingets tilkommende Historieskriver vil

kalde ét af denne Histories Tidsrum¹³) for det Tscherningske. Hvor ofte har ikke Tschernings Tale lydt i Folketingssalen buldrende, drønende, strømmende som en vild Fos, altid fuld af nye Tanker og rig paa Ideer. Vel stod Tankerne nu paa Hovedet og nu paa Benene, og vel kom Ideerne snart paa Kryds og snart paa tværs, men altid blev Foredraget vægtigt ved et frisk, nyt og ejendommeligt Blik paa enhver Sag. Forfatteren af disse Linier« — siger Monrad — »har ikke været nogen Tilhænger af Tscherning, men ofte hans Modstander, men han tilstaar, at han meget ofte har udsat at danne sin endelige Mening om en Sag, indtil han havde hørt Tscherning udtale sig om den. — — Naar Tscherning tog Ordet, blev der altid en lydløs Opmærksomhed, man vaagnede op af sin Dvale, og den allerinteressanteste Samtale forstummede.«

»Men«, tilføjer Monrad, »den, der kun kender Tschernings Optræden i Salen, kender kun den halve Side af hans Virksomhed. Uden for Salen, i Udvalgene, blev den stride Søjle til en rolig, stærk, jævn arbejdende Strøm, der drev Savskærerier, Smedier osv. Hans Flid var utrættelig, hans Arbejdsdygtighed svigtede ham aldrig; han paatog sig de sværeste og møjsommeligeste Hverv og udførte dem med den største Samvittighedsfuldhed. Det er en Selvfølge, at han medbragte i Udvalgene stor Rigdom af nye Tanker og Anskuelser, men hermed forenede han en mærkelig Takt for Samarbejden, og da han var fri for den Paastaaelighed, der har sin Rod i Forfænge-

¹³) Tiden 1849—66. Herom siger ogsaa N. Neergaard, der har skrevet dette Tidsrums Historie: Intet Medlem øvede fra 1849 til 1866 større Indflydelse i Folketinget end Tscherning. Han havde et virkeligt Førstehaands Kendskab til politiske Forhold baade i Danmark og i Udlandet.

lighed, saa vidste han at lempe sig og skelne mellem det væsentlige og det uvæsentlige. Dersom man havde en Fortegnelse over de Sager, der ved Tschernings Bistand er ført igennem i Folketinget, vilde man forbavses derover.«

Saa ærefuldt og rosende har en af de store Sagkyndige i dansk Politik — og ofte Tschernings Modstander — vurderet Svinningekredsens første Folketingsmand i det 17-aarige Arbejde, denne udførte for Land og Folk og dermed ogsaa for sin egen Valgkreds.

Men nu lader vi Tscherning selv komme til Orde ved Gengivelse af en Del af de mange Breve, han i det nævnte Tidsrum (1849—1866) som Svinningekredsens Folketingsmand skrev til sin trofaste Stiller og usvigelige Ven, Gaardmand Jens Gregersen i Kundby. I disse interessante Breve har vi Tscherning helt, som han var under de forskellige Livsforhold, der mødte ham. Her gav han sig selv. Naar han skrev til Jens Gregersen, vidste han, at han var i Vennehaand. Brevene giver fyldige Bidrag til Svinningekredsens Historie og oplyser og vejleder med Hensyn til at forstaa, hvad det var, at Tscherning, denne ejendommelige og stærke Personlighed, satte som Maal og Midler i sit politiske Arbejde. Endelig giver Brevene mange Oplysninger om Tschernings personlige Forhold til Mennesker, som han enten politisk eller paa anden Maade kom til at staa nær.

Brevene blev i sin Tid af Jens Gregersen og senere af hans Datter Sofie opbevaret og gemt med den mest rørende Nænsomhed og Kærlighed, indtil hele Samlingen (112 Breve) i 1904 blev overgivet til Haandskriftsamlingen i det store kongelige Bibliotek

i København, og hvor de med Tilladelse er bleven afskrevet og benyttet ved denne Afhandlings Udarbejdelse.

København, den 13. December 1849.

Hr. Gregersen, Kundbye.

De ønsker nærmere Oplysning om (B.) Christensens og Povelsens Tildragelse¹⁴⁾; ingen af dem har lidt nogen Overlast, hvoraf de har havt Følger, begge befinder sig vel, den sidste dog noget svækket af den forudgaaende besværlige Rejse. Han selv beskriver Sagen mindre farlig end Rygterne; han tror kun, at en Mand har klynget sig fast i Vognen og forsøgt at slaa ham med en Dækkengjord eller Grimmeskaft. Flere har kastet Isstumper paa dem. Christensen har brugt sin Paraply til at væрге og slaa fra sig med, saa at den er sønderknust. Drejningen ind i Schmidts Gaard er sket imod Kuskens Villie, idet en Karl pludselig styrtede til fra Schmidts Gaard, greb Hestene i Tøjlen og kastede dem saa voldsomt om, at Kusken ikke kunde forhindre det — om blot for at standse Vognen eller for at vælte den, vides ikke. Vognen blev kun et Øjeblik ved Schmidts og kørte derpaa uhindret ud af Byen.

Christensen vil ikke gøre noget ved Sagen, førend Rigsdagen kommer sammen, og dog kun, saafremt Holbækkerne ikke forinden tager et eller andet Skridt for at vise deres Misnøje med det skete. Jeg talte med Amtmanden ved Rejse gennem Holbæk, han var i højeste Grad misfornøjet; han forsikrede,

---

¹⁴⁾ Valgdagen den 4. December var der i Holbæk og Kalundborg Tumulter i Anledning af, at de bondevenlige Kandidater her var blevet valgt.

at han hidtil kun havde ladet denne ulykkelige Sag urørt, fordi han troede, at Christensen muligvis selv helst ønskede den uomtalt.

Jeg gentager endnu engang min Tak for bevist Venskab og Gæstfrihed og beder Dem hilse Familien og Venner fra

Deres med Agtelse hengivne

A. F. T s c h e r n i n g.

København, den 15. Januar 1850.

Hr. Jens Gregersen i Kundby.

Glædeligt Nytaar til Dem og Deres! — De vil med disse Linier faa Listen til (B.) Christensens Subskription¹⁵). Dersom De alt har samlet nogle Underskrifter til Bidrag, saa indfør dem paa en af disse Lister og send os dem godhedsfuldt tilbage. Det er os nemlig af Vigtighed at vide, hvad vi kunne vente, thi kun ved at oplyse om betydelige Tegnninger kunne vi faa Kreditorerne, der idelig plager og idelig truer, til at vente. Dersom hver Gaardmand i Holbæk Amt, som nu er kommet i Spidsen, bidrager 1 a 2 Rd. aarlig i 3 Aar, vilde det nok lykkes os at komme igennem. Vi fik paa denne Maade 3000 Rd. og mere aarlig at raade over. Terminen har været svær; vi har selv maattet gøre Udlæg for at hindre et Brud. — Christensen har, for at staa imod saa længe som muligt, givet Hr. Alberti Ordre til at forsøge Salg af hans Gaard. Det er haardt at se denne Mand saaledes ødelægges, fordi han har hengivet sig hel og holdent til at kæmpe for en Sag, som man ligesom vil true Folk til ikke at befatte sig med. — Det vilde være fornøjeligt, om den Samfundsklasse,

¹⁵) En Indsamling blandt Bønderne til Afhjælpning af B. Christensens Pengeød og som en Anerkendelse af hans store Arbejde for Bøndernes Sag. Han ejede Gaarden »Grøndal« paa Frederiksberg.

som han saaledes har vist sin Tjeneste, lod ham synke og sig selv med for at spare faa Rigsbankdalere om Aaret, selv om det varer i flere Aar. — Men jeg siger Dem, hvad De ved bedre og siger bedre end jeg.

De Sogne, hvori vi regne paa Dem, ere Kundby, Hjembæk og Svinninge.

Min bedste Hilsen til hele Familien

hengivnest

A. F. T s c h e r n i n g.

Hermed 3 Lister.

København, den 17. Februar 1852.

Kære Gregersen.

Jeg har givet et Brev med til Venner og Vælgere i Eggen i Anledning af Gleerups Genvalg¹⁶⁾, som det ville være mig en Glæde, om det blev gennemført. Jeg vilde anse det for skadeligt, om man lod en politisk Uenighed¹⁷⁾ faa en saa stor Indflydelse i en ganske underordnet Sag, som Brandforsikringsforeningen er, og for dennes Velgaaende anser jeg det for betænkeligt allerede nu at tænke paa at skifte Formand, naar dennes Forvaltning har været saa god og gavnlig som Gleerups. Det er en god Ting, at Embeder af denne Art ere Valg underkastede; men det vilde være højst skadelig at komme til at afbryde Genvalget af Grunde, som var fremmed for Embedets Forvaltning. Bonden bør give Eksempel i denne Henseende paa Maadehold og Retsindighed.

Forskellige Mænd har nævnt (B.) Christensen som en Mand at vælge i Gleerups Sted; men for det første ved jeg, af Christensens Mund, at han ikke

¹⁶⁾ Som Formand for Holbæk Amts Brandforsikringsforening. — G. var Folketingsmand for Ruds Vedby-Kredsen.

¹⁷⁾ Gleerup og J. A. Hansen var blevet uenige om forskellige politiske Spørgsmaal.

paa nogen Maade vil modtage Valg; for det andet tror jeg ikke, han kan eller bør af flere Grunde, deriblandt hans Stilling som Tilsynsmand for Domænerne, der vil kræve hans hele Tid i et Par Somre. — Man har ogsaa nævnt (Fr.) Barfoed; men han egner sig næppe til denne Post. — Tro mig, kære Gregersen, De kan ikke gøre bedre end at virke af Deres bedste Evne for Gleerups Genvalg.

Hils Deres Kone og andre gode Venner fra

Deres hengivne

A. F. T s c h e r n i n g.

I et Brev af 7. Marts 1852 til Jens Gregersen skriver Tscherning følgende:

»— — Det har glædet mig, at Gleerups Valg er gaaet igennem; jeg tror nok, at han holder ud i de rigtige Bondesager. De politiske Sager har ikke nogen saa god Gang, som det var ønskeligt. Selvklogskab og Mangel paa Forudseenhed hos Tingets Flertal har for en ikke ringe Del Skylden heri.

Jeg vil haabe, at Deres Fod er kommen sig, og at Familien er rask. Mine bedste Hilsener til gode Venner fra

Deres hengivne

A. F. T s c h e r n i n g.

Trykkerød, den 29. Juni 1852.

Hr. J. Gregersen af Kundby.

Uagtet der endnu er en rum Tid til, inden Valghandlingen i Svinninge skal foregaa, saa har jeg troet at kunne sætte mig i Forbindelse med Dem for at aftale alt fornødent. Jeg haaber nemlig, at De igen vil fremtræde som min Stiller, men da vor gode

Hansen fra Hagested er borte, saa har jeg tænkt at skrive til Niels Hansen Nielsen for at bede ham optræde som min anden Stiller; maaske var der endnu flere, som De vil have med, da overlader jeg det til Deres gode Omsorg og beder Dem tage de fornødne Forholdsregler, ligesom ogsaa betimelig at lade mig vide, om De maatte mærke, at andre Valgsøgende sætter sig i Bevægelse.

Efter Valgloven behøver jeg nok kun een Stiller, men da jeg sidst havde tvende, saa synes det mig, at jeg vel denne Gang burde have i det mindste lige saa mange. De ved, at Stiller og Kandidat skal være indtegnede senest inden Kl. 10 Aftenen forud for Valget, og at de skulle bevise Forfald, om de udeblive. Dette er en Grund mere for at have flere indtegnede Stillere; thi forhindres da een fra at komme, saa kommer dog i det mindste een af de andre. Jeg mener, at det rettest vil være at anmelde saavel mig som Kandidat, som mine Stillere, til Valgbestyrelsen i Svinninge, saasnart Bekendtgørelsen er udgaaet om Valget og øvrige Bestemmelser. Mit fulde Navn er Anthon Frederik Tscherning. Selv skal jeg, om jeg iøvrigt maa blive ved Helsen og intet andet uventet Forfald har, indfinde mig i Valgkredsen et Par Uger forud for Valgdagen for at intet fra min Side skal blive forsømt.

I Forventning af Svar, der bekræfter Modtagelsen og billiger mine Forslag og med Begæring om at bringe mine bedste Hilsener til Dem og gode Venner forbliver jeg Deres med

særdeles Agtelse hengivne

A. F. T s c h e r n i n g.

Tryggerød, den 14. August 1852.

Hr. Gregersen i Kundby.

Først Tak for Deres venskabelige Modtagelse og Understøttelse ved Valget ($\frac{4}{8}$). Denne sidste Tak beder jeg Dem være saa god at bringe alle andre gode Venner, navnlig Møller Hansen (i Marke).

Gleerup var vred, begriber jeg; men om han egentlig havde Aarsag hertil, er et stort Spørgsmaal. Mig gør det ondt, at han ikke blev valgt¹⁸), ikke fordi jeg giver dem Uret, der ikke stemte paa ham; jeg begriber godt, at mange Vælgere vare misfornøjede med hans Fremfærd, men fordi jeg havde ønsket at lade ham beholde Marken aaben til at vise, hvor han vilde hen, og hvad han virkelig kan udrette. Det er ikke nok i denne Verden at sige, det eller det vil jeg ikke, naar noget skal gøres; man maa enten selv vide at sætte noget i Stedet, som man kan have taalelig Udsigt til at gennemføre, eller man maa have sluttet sig til nogen, om hvem man ved, at de vide, hvad de ville og kunne.

Jeg havde ventet at se Gleerup i Rigsdagen for at se, om han ved, hvorhen han vil, eller om han har sluttet sig til nogen, som ved det. Ved at blive udenfor Rigsdagen, slipper han egentlig bort for alt for godt Køb, eller: om han har været sig sit Formaal rigtig bevidst, saa behøves nu Frugterne af hans Indsigt. Det er forunderligt, at han nu kaster Skylden paa (B.) Christensen, fordi han er falden igennem i et politisk Valg, efter at han jo ikke har villet anerkende hans Indflydelse paa den politiske Stemning, da (B.) Christensen søgte at holde hans Indflydelse ude ved Brandassurancevalget. — Christensen har jo ikke

---

¹⁸) Gleerup faldt i R. Vedbykredsen $\frac{4}{8}$ 1852. (Se Historisk Samfunds Aarbog 1924.)

gjort andet for Hr. (Mikkel) Rasmussen, end hvad man gør for en Mand, der forlanger en anbefaling af en Mand, som har staaet i Forbindelse med ham. Ville Vælgerne have havt Glerup til deres Folketingsmand, havde de givet ham Ret i Striden med Christensen, saa havde de ikke agtet paa en saadan almindelig anbefaling.

Jeg havde paa den modsatte Side raadet forskellige Vælgere, jeg havde talt med, at stemme for Glerup; jeg troede ikke til den sidste Stund, at Glerup ikke vilde blive valgt. Havde han ikke givet sig af med at lede Valg i andre Kredse, havde han aabent udtalt sig mod de falske Beskyldninger i 5. Januar-skriftet, og havde han sagt Vælgerne rent ud, hvad han ansaa gørligt i det store politiske Spørgsmaal, saa var han nok bleven valgt; det var paa denne Frimodighed, jeg stolede, da jeg sagde Dem, at jeg troede, han blev valgt.

Hvad nu min lille Bog¹⁹⁾ angaar, da siger jeg: giv os noget bedre, ingen skal tage glædere imod det end jeg; men lad os kun ikke bilde os ind, at vi faa noget bedre ved at faa, hvad man kalder en større Indflydelse (umiddelbare Valg til Samstaten).

Deres hengivne

A. F. T s c h e r n i n g.

I 1853 var der 2 Gange Folketingsvalg. Ved det første, den 26. Februar, stillede Tscherning sig ikke i Svinninge, idet han fastholdt den Tanke at ville ombytte Svinningekredsen med Lyngbykredsen ved København for at fortrænge sin Modstander, den

---

¹⁹⁾ Tscherning: »Antydninger til en Forfatning for den danske Samstat som Udvikling af den kgl. Kundgørelse af 28. Januar 1852«. København 1852.

nationalliberale Professor Kayser, der var opstillet i Lyngby. Tschernings Venner i Holbæk Amts 2den Valgkreds maatte finde sig i dette, da Tscherning holdt fast ved sin Beslutning. Men da Bønderne i denne bondevenlige Kreds skulde bestemme sig for en Afløser, kunde de ikke enes om Kandidatspørgsmaalet. De delte sig i 2 Grupper, hvoraf den ene holdt paa G m d. J e n s G r e g e r s e n, medens den anden opstillede G m d. H a n s J e n s e n, K u n d b y, som sin Kandidat. Mellem disse to kom Valget til at staa den 26. Februar, efter at der var ført en kort, men ret bitter og hidsig Valgkamp. H a n s J e n s e n valgtes med 462 Stemmer, medens J e n s G r e g e r s e n opnaaede 206. Men da Hans Jensen Dagen efter fik at høre, at Tscherning var falden i Lyngby, tilbød han straks Tscherning sin Plads, for, som han skrev, at Folketinget ikke skulde gaa Glip af den store Dygtighed, som Tscherning sad inde med. Tscherning vilde dog paa ingen Maade modtage det smukke Tilbud. Men da Folketinget atter, i April, blev opløst, og nyt Valg udskrevet til den 27. M a j, bøjede Tscherning sig tilsidst for Hans Jensens, Jens Gregersens og flere andres Krav om at lade sig opstille paany i Svinningekredsen, og den 27. Maj 1853 blev han for 3. Gang valgt her ved Kaa-ring uden Modkandidat. Striden blandt Bønderne var hermed foreløbig bilagt.

København, den 25. Januar 1853.

Kære Gregersen.

Jeg skriver Dem disse Par Linier til Tak for Deres Brev af 23. ds. Førend De faar dem, vil De have

hørt mundtlig af B. Christensen, hvorledes Sagerne nu staar. Jeg vil naturligvis ikke forlade min gamle Valgkreds uden at besøge Dem, men jeg har ikke kunnet gøre det, førend jeg vidste med større Sikkerhed, det vil sige, paa en mere formelig Maade, end jeg ved det nu, at man vil have mig til at give Møde i Lyngby, hvor De ved, jeg er bestemt til at fortrænge den Mand (Professor Kayser), som paa en Maade, men i Vennevold, fortrængte B. Christensen. Kayser, som i saa mange Henseender har været en nyttig Rigsdagsmand, kunne imidlertid ikke modstaa sine Venners Tryk i Toldsagen, rimeligvis fordi man ikke troede, at Enden paa Sagen skulde komme saa snart. Det er nu bleven anset rigtigst at skaffe mere Aabenhed og Alvor tilveje ved at optræde mod saadanne Mænd, derfor stiller jeg mig i Lyngby.

Gleerup er et Barn eller Uro i politiske Sager. Til ham maa man sige, som Kongen sagde til mig ved Bordet efter Rigsdagstaflet: »Jeg er saa Ejderdansk som nogen, men den Paastand lader sig ikke mere sætte igennem; vi maa nu søge at samle det hele saa godt vi kunne, det er dertil min Pligt mod mit Dynasti. Hjælp mig nu hertil paa en fredelig Maade derinde i Rigsdagen!« — Eller som Madvig sagde, da han var aftraadt som Minister: »Jeg har erkendt, at en Union Slesvig—Danmark med Holsten—Lauenborg alt for længere Tid tilbage ikke længer har været mulig at tilvejebringe.«

Naar Gleerup saa siger: Ja men Fællesforfatningen²⁰⁾ maa komme først, saa svarer jeg: Vore Overenskomster²¹⁾, som har skaffet os Fred, siger det

²⁰⁾ Fællesforfatningen for Kongeriget og Hertugdømmerne.

²¹⁾ Her mener Tscherning Danmarks Aftaler i 1851—52 angaaende Hertugdømmerne.

modsatte. — De, som saa ofte har hørt mig tale om disse Sager, som har hørt mine Udtalelser ved Forsamlinger og paa Valgdagen, ved bedre end nogen anden, at jeg har fattet Sagerne, som de ere komne, og ikke har levet i Uroen.

Deres hengivne

A. F. T s c h e r n i n g.

Den 19. April 1853 skrev Tscherning til Jens Gregersen:

»— — Det gik, som jeg befrygtede. Budskabet²²⁾ er faldet. Rigsdagen (begge Ting) er opløst. Der skal saaledes vælges saavel til Folketinget som til Landstinget. Da det gælder om at samle et tilstrækkeligt Antal Stemmer, saa er det noget tvivlsomt, om jeg kan komme tilbage til min gamle Valgkreds; maaske maa jeg modtage Valg i en anden Kreds eller dog forsøge det med en Modstander, for den gode Sags Skyld. De maa endelig anvende al Deres Flid for ikke at lade Spliden i Kredsen gribe mere om sig.

Mine bedste Hilsener til Deres og mine fælles Venner.

A. F. T s c h e r n i n g.

Og i et Brev af 19. Maj 1853, altsaa en Maaned senere, meddeler Tscherning, at han nu alligevel atter skal forsøge sin Lykke i Svinningekredsen, og saa vil

---

²²⁾ Det kongelige Budskab af 4. Oktbr. 1852, hvorefter Tronfølgen vilde gaa over til Prins Kristian af Glücksborg, blev den 18. April 1853 forkastet i den forenede Rigsdag (Folketing og Landsting), idet 97 stemte for, 45 imod. For at Forslaget skulde anses som vedtaget, fordredes der $\frac{3}{4}$ af de afgivne Stemmer. De 2 Ting blev derefter opløst den 19. April. Folketingsvalgene fandt Sted den 27. Maj.

han bede Jens Gregersen om igen at være hans Stiller sammen med Hr. Hansen fra Marke og H. Jensen fra Kundby. »Og«, skriver Tscherning til Slut, »bliver jeg syg og altsaa fraværende paa Valgdagen, maa d'Hrr. Stillere sørge for mit Valg.«

Trærød pr. Vedbæk, den 25. August 1853.

Kære Jens Gregersen.

Det har særdeles meget glædet mig at modtage Brev fra Dem, men Indholdet har forsaavidt ikke været mig tilpas, som jeg deraf ser, at De i Sommer har været plaget af Gigt og Tandpine. Det er 2 slemme Gæster, desværre er de vanskelige at blive af med igen, hvor de først har taget Ophold. — Jeg har længe været i Færd med at skrive til Dem, men er stedse bleven holdt tilbage, fordi jeg troede muligvis tillige at kunne meddele Dem, at jeg kom og besøgte Deres Egn og gode Venner; men saa har, dels mit eget Helbred, dels den herskende Pestsygdom (Kolera)²³⁾ gjort mig tvivlraadig, — nu er jeg hverken kommen selv eller har skrevet.

Imod Slutningen af Rigsdagen var jeg en Søndag i Besøg hos min Familie paa Landet, thi de var nemlig flyttet herud til Trærød i Førstningen af Juni Maaned, og jeg var for det meste i København for Rigsdagsforhandlingernes Skyld; min Kones Broder var der ogsaa, og en ældre Frøken, vort Søskendebarn. Om Natten blev min Svoger pludselig og noget voldsomt angreben af Diarrè og Brækning. Vi gav ham da de almindelig anbefalede Midler: Kamferdraaber og Rhabarber med Opium. Efter et Par Ti-

²³⁾ I 1853 rasede der i København en stærk Koleraepidemi, der i Løbet af Sommeren forplantede sig til flere Købstæder og Landdistrikter.

mers Forløb kom han i voldsom Sved og var bedre, saa at jeg, der intet fattedes, gav mig paa Vejen til Vedbæk for at gaa med Dampbaad til København om Morgenen Kl. 8 tilligemed den omtalte Dame. Da jeg var kommen et Par hundrede Skridt ud af Landsbyen, fik jeg saa pludselige Mindelser om Diarrè, at jeg maatte vende om i fuld Fart og søge Hjemmet og Stolang. — Nu maatte jeg bruge samme Kur som min Svoger og kom mig igen, saa at jeg et Par Dage efter indfandt mig i Rigsdagen. Siden den Tid har jeg just ikke været syg, men med Undtagelse af de sidste 8—10 Dage heller ikke rask; min Mave har jævnlig været i Uorden, jeg har lidt af Udmatelse, og et Par Gange søgt Sengen; min Kone har lidt meget af de samme Onder, Drengen Ejlert har engang været temmelig stærkt angreben af Cholera, men iøvrigt har vi hyttet os vel. Efter at Rigsdagen var endt, har jeg kun været i København, naar jeg havde Ærinde, og har for det meste levet ved Hjemmet.

I Trærød selv har vi endnu hidtil været fri for Smitten, der næppe har været stærk i de nærmeste Steder, med Undtagelse af den lille By Skodsborg, hvor Kongen bor, hvor der skal være død 13 eller 15 Personer, og hvorfra de har flyttet flere Familier foreløbig ud i Skure i Dyrehaven; men 1 til 1½ Mil herfra, i Taarbæk og Skovshoved, har den været meget stærk og er endnu ikke standset. Endnu til i Lørdags, da jeg var i København, havde ingen været angreben paa selve Hauserpladsen²⁴⁾; men i Huset i Aabenraa, hvis Baghus med Vinduer gaar ind til Gaarden, hvori vi bor, har ikke mindre end 11 været

---

²⁴⁾ Fra 1848 til 1854 havde Tscherning sit Hjem paa Hauserpladsen.

angreben, hvoraf flere ere døde. Om Sygdommens Tiltagen og Aftagen har De læst i Aviserne. Det har været mig kært at høre, at De ikke har været hjem-søgt i Deres Egn. Gid De fremdeles maa blive fri; men kommer den, da stol mindre paa Lægedom end paa Afsondring fra de angrebne. Sørg for, at der er Folk paa rede Haand, som vil paatage sig de Syges Pleje; hav ikke for faa af dem for ikke at over-anstrænge dem, og vælg helst Folk under 30 Aar, hvilke ere mindst udsatte for at bukke under for Sygdommen. Lad Sygepatienterne holde sig sondrede den behørig Tid. Bag de Syges Klæder og Sengklæder meget stærkt og gentagne Gange ud, førend de bruges. Begrav alle, som dø, i den Tid Choleraen hjemsøger dem, hurtigt og uden Følge. Det, tror jeg, er alt, hvad man endnu forstaar at gøre ved denne Sag. Angriber den Steder, hvor mange bo sammen, sørg saa for at flytte de uangrebne ud.

Hils nu Deres Kone og øvrige Familie og gode Venner fra

Deres venligst hengivne
A. F. T s c h e r n i n g.

København, den 14. Marts 1854.

Kære Gregersen.

Denne Gang har jeg en Meddelelse at gøre Dem, som maaske vil overraske, men næppe glæde Dem.

B. Christensen har troet at maatte forlade den langsomme, om De vil, knudrede, jævnlig bugtede Vej, jeg erkendte for den eneste, hvorpaa Menigmandspartiet med nogenlunde Sikkerhed kunne tilbagelægge sin politiske Bane, og hvortil jeg desaar-sag havde i væsentlig Grad bidraget til at føre det ind og holde det paa, saalænge ikke ydre Foranled-

ninger gjorde en anden Handlemaade uundgaaelig nødvendig eller dog i det mindste taalelig anvendelig. B. Christensen har som sagt mod min Bøn og Advarsel og i Modsætning til min offentlige Optræden paa Rigsdagen betraadt en Vej, han hovedsagelig kalder for en Genvej, som jeg derimod tror fører til et Uføre. Han har alt i længere Tid, først underhaanden, og siden ved mere fremtrædende Handlinger og Udtalelser arbejdet for at danne en Forbindelse med Centrumspartiet (de nationalliberale), han har snarere bidraget til at udbrede Mistillid til Ministeriet²⁵⁾ end til at nedslaa den, medens jeg, fordi det var min Overbevisning og for at fremme Grundlovs-sagens taalelige Afgørelse, søgte at formaa Folketinget til at kaste denne paa usikre Formodninger hvilende Mistillid, der kun skadede Sagens taalelige Afgørelse, fra sig og vise en virkelig Imødekommenhed.

Denne Forskel i Anskuelse og Optræden mellem os har naturligvis virket vildledende paa mange og gjort dem usikre i deres Optræden, og væsentlig bidraget til at forhindre den Afgørelse af Grundlovs-sagen, der af mig var anerkendt som sikrende en Afgørelse, hvorved Grundloven for de særlige Anliggender havde faaet det største Omfang, den efter alles Mening kunne faa, medens der desuden var forbeholdt Rigsdagen Ret til at vedblive at virke i sin nuværende Skikkelse, indtil den ved egen Beslutning, gennem Lov, gav sit Samtykke til at gaa over til at vedblive at bestaa for de særlige Anliggender. Denne Afgørelsesmaade havde jeg antydnet ved første Behandling, senere havde J. A. Hansen i Forbindelse med mange andre (over Flertallet i Folketinget) erklæret sig for den, under Forudsætning af Ministeriets afgjorte Tilslutning; endelig havde i Landstin-

---

²⁵⁾ Ministeriet Ørsted.

get Ministeriet selv optaget mit Forslag som deres, og Sagen kunde vistnok have været bragt til en gunstig Afgørelse, men Centralisterne (de national-liberale) havde stadig modsat sig denne Afgørelse med Hænder og Ben, og da nu (B.) Christensen mod Slutningen af Behandlingen tydelig viste, at han ogsaa misbilligede en saadan Afgørelse, saa kunne den ikke gaa igennem²⁶).

Medens dette foregik, arbejdede B. Christensen ivrig henimod en Ministerforandring, dels igennem sin Indflydelse paa visse Blade (især »Morgenposten«), dels ad Samtalevejen. Ogsaa i denne Henseende ansaa jeg mig forpligtet til offentlig at arbejde i modsat Retning for at holde vort Parti udenfor Deltagelse heri.

B. Christensen gik videre, han foreholdt mig det som en uafviselig Pligt for mig at sætte mig i Spidsen for en saadan Bevægelse og i min Person at hævde vort Flertal i Folketinget Ret til at lede Dan- nelsen af et nyt Ministerium, hvortil han ansaa det for utvivlsomt, at jeg vilde blive kaldet. Jeg mod- satte mig at deltage i slige Anslag, som efter min Formening vare saa ubetimelige og hvilede paa et højst usikkert Grundlag. Jeg undslog mig, fordi jeg erkendte, at jeg, selv om jeg holdt mig skikket til at indtræde i eller danne et nyt Ministerium i saa vanskelige Tider, dog ikke kunne danne et for Par- tiet og mig selv fyldestgørende Ministerium og let ville komme til at forrykke de udenlandske saare vanskelige Forhold. Da dette var sket, udtalte Chri- stensen, at jeg ved en saadan Handlemaade stod i

²⁶) »Tscherning saa mere nøgternt paa Danmarks politiske Udsigter og Forbindelser end baade de nationalliberale og største Delen af Bondevennepartiet. Derfor havde han med Glæde holdt fast ved den Betyggelse, som Kundgørelsen af 28. Jan. 1852 syntes ham at byde Danmark.« (Neer- gaard.)

Vejen for en gunstig Udvikling af Partiets Interesser. Dette kunne ikke være min Modstand mod underhaanden at indvillige i at være Redskab for Bestræbelser, hvilke, i hvor berettigede de vare fra andre Sider, ikke kunne være det fra min, hvis offentlige Handlinger stod i fuldkommen Modsætning til deres. Det lod sig nu ikke gøre længer for mig at vedblive at vedligeholde den hidtil bestaaende nøje politiske Forbindelse med B. Christensen; ingen af os, hvis Handlinger nu vare saa forskellige, kunne taale, at man, som sædvanlig, betragtede dem som efter Overlæg udflydt af samme Kilde. Et fortsat ydre Skin af en saadan Forbindelse, der i Virkeligheden var brudt, vilde have virket fordærveligt paa begges politiske Karakter og Anseelse; især vilde min komme til at staa i et højst tvetydigt Lys, eftersom det, der skete ved Christensens synlige Medvirkning, var det, jeg offentlig forkastede og fraraadede.

Da derfor en Adresse blev fremlagt, der skulde oplyse Kongen om den Mistillid, der herskede til Ministeriet, saa erklærede jeg offentlig, at jeg ikke kunne nære en saadan Mistillid til et Ministerium, som i den væsentligste Sag — Grundlovssagen — havde vist sig villig til som sidste Vej til Overenskomst at gaa i den Retning, jeg havde foreslaaet som tilstrækkelig sikker. Tillige erklærede jeg, at man fra den Stund ikke længer maatte bertagte mig som Fører for den Del af Folketinget, der hidtil havde ladet mig gælde herfor. For at gøre Stillingen ganske klar indsendte jeg i Gaar til Bestyrelsen Meddelelse om min Udtrædelse af Bestyrelsen for »Bondevenernes Selskab«.

Idet jeg meddeler dette, er det langt fra, at jeg vil bebrejde Christensen noget, han har sikkert hand-

let af dyb Overbevisning og troet at betræde en Genvej, eller han har troet at maatte gøre det for at

A. F. Tscherning.
(Maleri af C. A. Jensen.)

holde sammen paa mange utaalmodige Medrejsende, som begyndte at finde Vejen for lang; jeg beretter kun Tildragelserne.

Jeg kan naturligvis ikke indse det rigtige i det, han har gjort, ellers havde jeg fulgt ham. Mig forekommer han som en Mand, der har aabnet Sluserne for en mægtig Strøm, som han senere hen ikke vil være i Stand til hverken at lede eller at standse. Jeg

har derfor stillet mig udenfor denne farlige Hvirvel, der forekommer mig løsladt i det uheldigste Øjeblik. Vi kunne være gaaet sejrende ud af Rigsdagen med det væsentligste af Grundloven frelst, og den 3die midlertidige Bestemmelse opgivet af Ministeriet; vi gaar nu fra hverandre efter at have leveret et stort Spektakelstykke, hvem ved til hvilken Nytte. Men som sagt, Christensen har maaske kunnet handle, som han har gjort, uden at falde i Selvmodsigelse; jeg derimod ikke. Havde jeg fulgt ham, og vedblev jeg at være i Forbindelse med ham, saa geraadede jeg i en saadan indre og ydre Selvmodsigelse, at min hele politiske Paalidelighed gik tabt; men da det netop er med denne Egenskab, at jeg bedst har tjent mit Parti, saa ville jeg, naar den var tabt, ikke længer være til Nytte; derimod kunne jeg blive en Hindring for Udførelsen af dristigere Planer. Jeg behøver vel ikke at tilføje, at mine Formaal ere uforandrede. Om jeg bliver i Rigsdagen eller ej maa bero paa senere Begivenheder. De maa gerne meddele Indholdet af dette Brev til politiske Venner.

Hils Kone og Børn. Vi er alle raske.

Deres hengivne Ven

A. F. T s c h e r n i n g.

Efterskrift.

Tingenes Formænd har været i Gaar i Frederiksborg for Kongen med Adressen og faaet til Svar, i gamle Ørsteds Overværelse, at Sagen skulle blive taget under nøjere Overvejelse. Man venter ingen Forandring, men synes dog at have slaaet noget Vand i Blodet. Det er altsaa et maadeligt anlagt mislykket Forsøg.

København, den 7. Maj 1854.

Til

Hr. J. Gregersen, Gaardmand i Kundby.

I Morgen flytter jeg fra Byen for at tage Bolig paa et Sted i Nærheden af Lyngby, som hedder Ørholm. Førend jeg flytter ud, vil jeg skrive Dem disse Par Linier (til) for at takke Dem for Deres sendte venskabelige Brev og for at forebygge, at de og andre Venner derude fra ikke skal søge mig forgæves her i Byen. Foreløbig har da den hele Ministerkrise et uheldigt Udfald, navnlig for Bondevennerne, eftersom de fik Tillisch til Indenrigsminister. Som bekendt har han været eller dog leflet med Nationalisterne for at være Bondevennerne imod. Da jeg ikke ser eller omgaa B. Christensen eller nogen af de nøjere Indseende, saa kender jeg ikke deres Dom over disse Tildragelser; forsaavidt den fremgaar af »Morgenposten«, saa anser de det parlamentariske Slag foreløbig for tabt. Det hedder i Nr. 89:

»..... Vi skulle finde os i at skænke Reaktionen Sejren i et saadant (Hovedslag). Angrebsvis bør nemlig Folkefriheden (formodentlig underforstaas dens Venner) ikke gaa frem, og den vil saaledes næppe kunne undgaa at ligge under, eller i det mindste at maatte trække sig tilbage i det første store Sammenstød mod den helt og halvt officielle Reaktion ...«

Det forekommer mig, som dette tyder paa, at man for det første ikke ved nogen gunstig Udvej! Ligeledes forekommer den Sætning, at Folkefrihedens Venner ikke bør gaa angrebsvis tilværks, at være en forfærdelig Tilbagevenden til vore gamle Lærdomme, men desværre for sent, — havde man

holdt sig til den og taget, hvad Ministeriet, ved at optage mit Forslag, tilbød i Landstinget, eller havde man i hvert Fald holdt sig til den Beslutning, som man i Overensstemmelse med Folketinget voteret i Landstinget, saa havde man nydt Fordelen af en saadan besindig Fremfærd. Ved at være gaaet videre, giver man Folk Anledning til at sige: »Eders Udtalelser om fredeligt Forhold er kun Mundsvejr. I lure kun paa Lejligheden for at optræde ganske anderledes.« Men Mennesket spaar, og Gud raader; det skete i Verden er jo Følgen af den almægtige Styrers Raadslagninger, for hvem vi Mennesker, til Trods for vor Indbildning, er Redskaberne. — Det gælder om, at vi ret mange, saafremt vi føler en virkelig Tilskyndelse til at gaa besindigt frem, ikke lader os bringe ud af Ligevægten, fordi nogle i Rækken bliver øre²⁷).

Hils gode Venner, Møller Hansen, Hans Jensen, Jens Hansen og flere, og især Deres Kone og Familie fra

Deres venskabelige hengivne

A. F. T s c h e r n i n g.

Ørholm²⁸), den 10. November 1854.

Kære Gregersen.

I Forgaars fik jeg et meget venskabeligt og indtrængende Brev fra Hr. (Lærer) Schjelderup (Følleslev), hvori han opfordrer mig til ikke at svinge

²⁷) Samme Aar (1854) udgav Tscherning det interessante Skrift: »Belysning af de senere indre politiske Begivenheder og Tilstande«.

²⁸) I Foraaret 1854 var Tscherning med sin Familie flyttet ud til Ørholm — 5 km Nord for Lyngby. Her boede T. til 1861 i en stor, god og billig Bolig med stor Have til. Det var for at skaffe deres fire smaa Børn frisk Luft og Bevægelse, at T. og hans Hustru flyttede herud.

min gamle Valgkreds ved det forestaaende Valg. Han skrev tillige, at De faa Dage forud havde søgt ham forgæves, som han formodede, for at forene Dem med ham i denne Opfordring.

Uagtet jeg ikke nærer det af ham udtalte Haab, at ingen Vælger i Kredsen vil optræde imod mig, saa vii jeg dog ikke svigte mine prøvede Venner, men bestaa Prøven med deres Understøttelse. Jeg har derfor i Gaar skrevet til Hr. Schjelderup og meddelt ham denne Beslutning, ligesom ogsaa at jeg nogle Dage forud for Valget vil komme til Valgkredsen, hvor jeg da straks søger Dem.

Jo længer Tanken glider fremad, og jo mer jeg overvejer Sagen, desmere kommer jeg til den Overbevisning, at der ingen anden Vej kan følges med Held, især i de vanskelige Forhold, som omgiver os paa alle Kanter, end Maadeholdenhedens og Rolighedens Vej. Dette gælder for alle Klasser i Samfundet, men især for dem, der ville værne om den egentlige Almues Tarv. B. Christensen og J. A. Hansen fører aabenbar²⁹⁾ Vælgerne paa Vildspor; den hele Krig med Ministrene, især efter at det har vist sig, at Kongen ikke paa den Maade lader sig skille af med dem, men derimod fatter Uvillie mod Ministeriet, er en stor Fejl. Det bliver da saa let en Fejl med Regeringen og ikke med Ministrene, og denne Art Kampe er det, som har ført til de Omvæltninger, som stedse har endt med Omstyrtning af Forfatningen. Almuen kan finde sig i noget mindre gode Forfatningsreformer og læmpe sig frem, men den maa have en stærk Regering, som denne kan støtte sig til, og som igen føler sig fast stillet ved det brede

---

²⁹⁾ Ved deres Samarbejde med de nationalliberale og deres ivrige Bekæmpelse af Ministeriet Ørsted.

Grundlag, den staar paa. — Det er en stor Skade, at man ikke holder fast ved *Zahle*³⁰⁾ (i Holbæk-kredsen), det er en fornuftig ung Mand.

Hils Deres Kone og Børn fra Deres hengivne
A. F. Tscherning.

Ørholm, den 23. September 1856.

Kære Gregersen.

Tak for Deres Brev af 22. Septbr. og Deres venkabelige Tilbud om at hente mig i Holbæk. Min Plan, og Gud lade mig og mine beholde Helsen, er at tage Fredag Aften fra København og altsaa ankomme Natten mellem Fredag og Lørdag til Svinnige, hvor jeg gennem »Holbæk Avis« har givet Stævne til Søndag Eftermiddag Kl. 3, for da derfra at tage til Faurbo om Mandagen og give Møde der om Eftermiddagen til samme Tid; men vil De hente mig i Holbæk Lørdag Formiddag Kl. 10, saa standser jeg hellere der om Natten for i Morgenstunden at tale med Hr. Redaktør Bech³¹⁾.

Jeg haaber, at mit Følgeblad til »Holbæk Avis« er kommen Dem i Hænde og er bleven læst. Jeg tager nogle Eksemplarer med til Uddeling.

Mine bedste Hilsener til Deres Kone, Børn og gode Venner.

A. F. Tscherning.

Ørholm, den 17. April 1857.

Gode Gregersen!

I Onsdags fulgte jeg min Mand til Jærnbanen, han tiltraadte en Rejse paa mindst 2 Maaneder med

³⁰⁾ P. Chr. Zahle, cand. theol., den senere Udgiver af »Ringsted Folketindende«, var Folketingsmand i 22 Aar. Han døde 1898, 73 Aar gl.

³¹⁾ Redaktøren af »Holbæk Amts Avis«.

Etatsraad Suhr³²), hvis Helbred er temmelig nedbrudt, Tscherning derimod var saa vel, som han altid er; han vilde selv have skrevet til Dem, men Tiden slog ikke til, og jeg lovede derfor paa hans Vegne at skrive og underrette Dem om, at han var med til at stemme Sundtolden³³) igennem, før han forlod Rigsraadet³⁴), i hvis Forretninger der i disse Dage er en Standsning paa Grund af Ministerkrisen. Hvad Vej den vil tage, er endnu umuligt at dømme om; det siges for vist, at Tillisch, Bluhme og Bang har været tilkaldt, men de vil ikke have at bestille med Dannelsen af et nyt Kabinet. Tscherning sagde, at vore saavel ydre som indre politiske Forhold vare meget uheldige, men han personlig kunne dog aldeles ikke gøre noget for at løse dem paa en heldigere Maade, da han staar saa ganske ene; han drog derfor bort, overladende det til Forsynets milde Varetagt.

Jeg har alt i Aften haft Brev fra ham fra Hamborg, hvor han da lykkelig og vel var ankommen.

Med mange Hilsener fra ham og min øvrige Familie til Dem og Deres er jeg som altid

Deres forbindtligste

Eleonore Tscherning.³⁵)

Ørholm, den 11. August 1857.

Kære Gregersen.

For omtrent 8 Dage siden er jeg da kommen tilbage fra min Rejse og længes ret at høre, hvorledes

³²) En af Tschernings politiske Venner fra 40'erne, Th. Suhr (1792—1858).

³³) Øresundstolden, der blev ophævet 1857.

³⁴) Her mener Fru Tscherning: Rigsraadets Møder.

³⁵) Eleonore Tscherning (1817—1890) blev gift med Tscherning 1845, da hun var 28, han 50 Aar gl. Af hendes efterladte Papirer har Julius Clausen og P. Fr. Rist i 1908 udgivet et Bind (»Memoirer og Breve« VIII).

man har det i Valgkredsen, og især hvorledes De selv og Deres har det efter den tørre hede Sommer, vi har havt, hvis skadelige Indflydelse jeg har set paa flere af de Steder, jeg har gennemrejst i vort eget Land og i den nordlige Del af Tyskland. Dersom det ikke var for at forstyrre i Høsten, saa var jeg rejst straks ned for at se til Venner og Bekendte, men nu mener jeg, det er bedre at vente nogle Uger, til jeg først faar hørt nogle Ord fra Dem.

Hvorledes gaar det Hr. Schjelderup³⁶⁾, det er længe siden, jeg sidst hørte noget fra ham; paa mit sidste Brev til ham, tror jeg ikke, jeg har faaet noget Svar. Der var mange Ting, jeg kunde ønske at samtale med Folk om, for dog endnu en Gang at forsøge, om det ikke lod sig gøre at sprede noget af den Usandhedstaage, hvori man daglig mer og mer forvilder sig. Man sætter vor indre Frihed paa Spil ved at drage den demokratiske Del af Befolkningen frem som ledende i den ydre Politik. For denne udretter man intet med al det forskruede Stortaleri, hvormed man opvarter i Demokratiets Navn; men ved den udfordrende Stilling man søger at indtage, forskaffer man dem, der især er forbittret paa denne Side af vor Udvikling, og af disse findes mange i Indlandet som i Udlandet, et bekvemt Paaskud til at kræve den Frihed indskrænket, som benyttes paa denne Maade. Man ligger i Udlandet paa Lur efter den danske Presses Frembringelser og lader som man antager, at Regeringen skræmmes af disses Heftighed og det i Hælene paa samme følgende overmodige og ubesindige Bondedemokrati; thi dette vil man især til Livs, at vi ikke formaar at gøre de Skridt, som man paastaar, at vi

---

³⁶⁾ Lærer i Følleslev i mange Aar og en af Tschernings trofaste Støtter i Svinningekredsen.

ved tidligere Overenskomster er forpligtede til.³⁷⁾ Det er vore Daarskaber fra 1853—54, som nu tynger paa os; for ikke at tilstaa dem og rette paa Forholdene eller rettere lade Regeringen rette paa dem i Fred, saa godt som den formaar, fremkünstledes nye Afledningsmuligheder for den simple sunde Betragtning, som naar denne fik Ro til at gøre sig gældende, snart vilde vise, hvorledes man har trukket sig selv og andre om ved Næsen. Alt hvad man foregøgler om Skandinavisme, Vestmagtvenskab og Russerfjendskab er slet opførte Luftkasteller, det ene mere luftigt end det andet. Skandinavismen kan være en god og gavnlig Ting, men den kan ikke fremholdes under fredelige Forhold udenom os. Om Sverrig og vi vare nok saa enige om Sagen, saa var vi dog ikke stærke nok til at sætte den igennem, som vi ville. Sverrigs Garanti af Slesvig, som er bleven omtalt, er et Mundsvejr, der ikke med Sikkerhed lader sig indfri, om Protesten herimod fremtraadte med Vaabenmagt. Ved at give denne og træde frem med den skandinaviske Forbindelse, sikrer Sverrig sig den gunstigste Stilling i Tilfælde af Danmarks Opløsning, medens vi, ved for Tiden at gaa ind herpaa, fremkalder Opløsningen under slette Betingelser.

Vort Formaal er at sikre Halvøen Forbindelse med Øerne, mindst Slesvig indbefattet; men for at naa dette, maa vi holde fast ved vor nuværende Rets-tilstand, indtil Tiden har fæstet Slesvig til Kongeriget og vænnet Slesvig til at styres sondret fra Holsten. Vi maa derfor støtte Fællesforfatningen, saaledes, at Landsdelene finder Tryghed i denne, men saaledes er

---

³⁷⁾ Som Helstatspolitiker holdt Tscherning fast paa, hvad Danmark var gaaet ind paa ved Aftalerne med Stormagterne 1851—52.

den ikke. De ved, at jeg stedse har gjort opmærksom paa denne Mangel. Maaske kunne vi endnu slippe igennem ved at rette disse Mangler; vi kunne sikkert have undgaaet de nuværende Ulemper, naar vi havde stillet Sagen paa det Grundlag, hvortil jeg her sigter.

Men det bliver for vidtløftig at skrive om i et Brev; i »Nørrejysk Tidende« har jeg læst nogle Udtalelser, som fremstiller Sagen, som jeg tænker mig den.

I Forventning om at høre fra Dem, naar jeg gør bedst i at komme, sender jeg de bedste Hilsener til Familie, Venner og Stillere.

Deres hengivneste Ven

A. F. T s c h e r n i n g.

Ørholm, den 28. April 1858.

Kære Gregersen!

Tak for Deres Brev af 13. d. M. ... De foreslaar et Par Mænd til Stillere. Enhver Mand, De foreslaar, er mig velkommen som Stillere, og de tvende Mænd, De anfører, Jens Iversen, Gislinge, og Færgemanden paa Tudse Næs, er endog desuden saa vel bekendte Mænd, som jeg i enhver Henseende kan ønske at blive stillet af. ... Det er ganske vist, at det ville være gavnligt, om et Blad som »Nørrejysk Tidende var mere bekendt omkring i Landet, men »Morgenposten« holder ved Brandforsikringen og Bondevennerselskabet, og flere Blade kunde ikke godt bestaa jævnsides. Winther³⁵⁾ gør sig stadig Umage derfor, endog med Opofrelse, og han er sejt og udholdende, men han har

---

³⁵⁾ Gert Winther (1813—1905), Rigsdagsmand fra 1849 til 1884 for Odder-Kredsen; han var Tschernings nærmeste Meningsfælle og Medarbejder i Folketinget. Fra 1850 udgav han »Nørrejysk Tidende«.

kun havt ringe Fremgang. — Begivenhederne maa tjene os, hvor Overbevisningen ikke kan. Desværre forbereder Tørrevejr, Pengemangel og Ejendomsspil Begivenheder, hvis Sprog ingen endnu kan forudsige. Slige Naturforhold og Begivenheder har ofte grebet, paa en uforudset Maade, ind i de politiske Forhold og forandret saavel Folkenes som Staternes Skæbne.

— — Det er forøvrigt stygt at se, hvorledes Mænd, som have siddet sammen i Rigsraadet lige over for Ministeriet, i Spørgsmaal som ligefrem angik dets Optræden i Forhold til Udlandet, som ogsaa i andre af dem bestridte Forhold, nu bagefter og uden for bruger store Ord og slaar Knips i Lommen.

Deres forbundne og hengivne

A. F. Tscherning.

Ørholm, den 4. Juni 1858.

Kære Gregersen.

Deres venskabelige Brev af 1. Juni har jeg modtaget i Gaar Aftes med vedlagde Opfordringer til at stille mig som Kandidat i Kredsen, for hvilket altsammen jeg takker Dem paa det forbindtligste. Jeg kan naturligvis ikke have det mindste imod, at Husmand Anders Jensen optræder som min Stillingsmand, naar De anser ham for en hæderlig Mand, der tillige er maadeholden i sine Fordringer, til det som kan gøres igennem Repræsentationen til Samfundets Udvikling. Da jeg den 16. Marts 1854 meldte mig ud af Bondevenneselskabets Bestyrelse, skrev jeg til dets Formand (B. Christensen):

»De vil erindre, at jeg, saalænge jeg har staaet i Forbindelse med Bondevennernes Bestyrelse stedse har raadet Selskabet som politisk Parti til ikke at foregribe Udviklingen af de politiske Begivenheder,

men følge dem med vaagent Øje, benytte dem med Maadehold, og, hvor det kun nogenlunde lod sig gøre uden væsentlig Fare for den borgerlige Frihed, da hellere støtte den bestaaende Regeringsmagt end at udsætte Staten for, gennem mulige Brud mellem Statsmagterne, at fremkalde, ja maaske berettige, Afbrydelser af den Udviklingsrække, som i 1848 begyndte under ualmindelige begunstigede og nogenlunde heldigere benyttede Omstændigheder, — en Udvikling, der tildels med dette Maadehold allerede havde udfoldet sig til stort Gavn for Almuen i det hele, især Landboalmuen. De ved, jeg særlig har raadet til dette Maadehold, lige overfor de truende ydre Forhold. I Forbindelse hermed har jeg søgt at holde det Parti, som paa Rigsdagen sluttede sig om Bondevennerne, begrænset i sin Virksomhed, ved at opstille positive Formaal og lægge Midlerne aabent for Dagen. Jeg har søgt at undgaa Dobbeltthed, ved nok at fremme Samvirken med de andre Partier, men ikke indblande sig i samme eller Enighed om usikre Formaal. Idet jeg har handlet saaledes, har jeg godt indset, og heller aldrig lagt Skjul paa, at denne Fremgangsmaade kun sikrede langsomme Fremskridt, at den udkrævede en *L i d e n s k a b s l ø s h e d* og en *Selvfornægtelse*, som maaske ikke kunne forudsættes i Tide at findes hos mange; men jeg har alligevel tilraadet at følge dette Spor, da det alene fjernede fra et farligt Lykkespild, som enhver overilet Udvikling i Kamp med Statens ordnende og styrende Magter stedse har ført til. — — De, Hr. Formand, har i de henrundne Aar fulgt det samme Spor, maaske — jeg skal villig tilstaa det — flere Gange med nogen Opoffrelse af Deres egen Natur, men fordi Deres modne Overvejelse tillod Dem det,

og De derved samlede om os et ikke ringe Antal af politiske Medstridere. De synes nu ikke længer at betragte denne Vej som den bedste, for at naa Maalet. De har betraadt en anden Vej, som forekommer mig en Afvej, paa hvilken jeg ikke kan følge Dem.«

Saaledes skrev jeg som sagt 16. Marts 1854 til B. Christensen, da jeg traadte ud af Bestyrelsen for »Bondevennernes Selskab«. Jeg har ikke set de heldige Frugter af de Forholdsregler, som B. C. og hans Medstridere have opnaaet ved at forlade denne Vej, tværtimod, de have fremkaldt den Regering³⁹⁾, som de nu skælde og dog ikke tør træde op imod; ved den har de faaet Forfatningen af 2. Oktbr. 1855⁴⁰⁾, som de nu vil have kuldkastet, men ikke ret ved paa hvilken Maade; de har bortkastet Kongens Tilsagn, om at Valgloven til Fællesforfatningen skulle blive forelagt de forskellige Landsdelsrepræsentationer (i Kongeriget altsaa Rigsdagen); og nu i deres Fortvivlelse bebrejdede de mig, at jeg holder paa en Forfatning, som jeg stadig har modsat mig og begæret forandret. — Heraf er det blevet mig endnu tydeligere, at ovenstaaende Udtalelser af »Bondevenneselskabet«s tidligere politiske Grundtanke endnu bør fastholdes, ja stedse bør fastholdes af det umiddelbare Demokrati. Bifalder Anders Jensen disse Grundanskuelser, som er saa at sige tagne ud af det sejge daglige Liv, og er han en hæderlig Mand, saa er han en velkommen Stiller for mig.

De har jo vel hørt, at Schjelderup rimeligvis selv optræder som Valgkandidat i Nykøbing. Hvem mon der indtræder som Stiller i hans Sted?

³⁹⁾ Ministeriet Hall (1857—59).

⁴⁰⁾ Hall var Medlem af Ministeriet Bang (1854—56), der gennemførte Fællesforfatningen ²/₁₀ 1855.

Jeg har modtaget Brev, hvori det meddeles mig, at saafremt jeg vedblev at ville stille mig, saa vilde H. Jensen (Kundby) ikke optræde som Modkandidat. Brevet var skreven med en anden Haandskrift end det forrige Brev; det er nedskreven med mørkt Blæk, medens Udskriften var skreven med blegt Blæk. Navnene var, saavidt jeg kunde se, ikke skrevne af Mændene selv, men af samme Person, som havde skrevet Brevet. Poststemplet var som altid Holbæk. Jeg var først noget tvivlraadig, hvad jeg skulde gøre, men tog den simple Udvej at skrive til H. Jensen, anerkendte hans Handlemaade mod mig og opfordrede ham til selv at optræde som en af mine Stillere. Er Brevet til mig et Kneb, saa tænker jeg det opdages paa denne Maade.

Imidlertid siger jeg som De, det er ikke værd at stole paa andet end paa et tilstrækkeligt Antal Vælgere paa Mødestedet; det samme har jeg skrevet til Schjelderup; man kan aldrig have for mange, men vel nok for faa Vælgere. Der kunde jo møde en anden Kandidat i Spidsen for de samme Mænd, eller man ville benytte Valglovens § 31, ifølge hvilken der, hvor kun én Kandidat har stillet sig, kræves Halvdelen af de tilstedeværende stemmeafgivende for at faa et gyldigt Valg. Mod dette sidste Middel vilde det bedste være at have en eller anden ubetydelig Mand til Modkandidat, som ingen Stemmer fik ved Kaaringen og trak sig tilbage. — Men det er nu af den Art Ting, som ikke kan laves.

Det er min Hensigt, om alt gaar vel, at indfinde mig i Holbæk med Aftentoget Onsdag, og altsaa være der Torsdag Formiddag og rejse videre, saaledes at jeg kan naa Kundby Torsdag og staa til Raadighed i Kredsen Fredag, Lørdag og Søndag.

Mine bedste Hilsener til Kone og Børn og Venner fra

Deres forbundne
A. F. T s c h e r n i n g.

S o f u s H ø g s b r o, der i 1858 blev valgt ind i Folketinget, har skildret sine Indtryk af Tscherning saaledes:

»Skønt jeg langt fra kunde billige alle Tscherning Udtalelser og Indfald, saa maatte jeg dog i det hele beundre hans overlegne Syn paa mange Forhold, hans varme Veltalenhed og hans ærlige uegennyttige Kamp for sin Overbevisning samt hans store Arbejdssomhed og omfattende Kendskab til de mest forskellige Anliggender.

I de 3 første Aar (1858—61), jeg sad i Folketinget, havde jeg min Plads ligeoverfor Tscherning og saa da, hvorledes han under Forhandlingerne havde travlt med at sy sine Rigsdagstidender sammen, hvad han gjorde med stor Færdighed og meget ivrig; men han sad stadig paa sin Plads og hørte nøje efter, saa at han nøje vidste, hvad enhver særlig interesserede sig for og morede sig med at sige sin Nabo, hvad en Taler, der rejste sig, rimeligvis vilde tale om. Naar hans Fingre ikke havde travlt med Syningen, lod han dem ofte sno Overskæget, og jeg antog, at han da særlig tænkte paa, hvad han vilde sige, naar han fik Ordet.

Under Grundlovskampen (1865—66) kom jeg ofte til Tscherning i hans Studereværelse, som tillige var hans Soveværelse og i det hele bar Præg af den Sparsommelighed, man kunde vente af en Mand, som

sagde, at der var to Maader at være rig paa, den ene var den at have Penge, og den anden den at kunne undvære dem.«

Ørholm, den 2. September 1859.

Kære Gregersen.

Det er nu henved 2 $\frac{1}{2}$ Maaned, siden jeg fik Brev fra Dem, og omtrent 3 Maaneder, maaske derover, siden De fik Brev fra mig, saa at det vel kunde være paa Tide at skrive igen.

De skriver i Deres sidste Brev, at De og flere ønskede at faa mig derud, jeg har ogsaa været betænkt paa fra min Side at besøge Dem, men dels har jeg først villet lade Høsten gaa aldeles forbi, dels har jeg ønsket at vide Besked om vore Forhold, saameget som muligt, inden jeg rejste til Dem; derfor har jeg ventet til denne Maaned og meddeler Dem nu, at jeg, om Gud vil, skal være i Holbæk Morgenen den 17., som er en Lørdag, idet jeg tænker at tage fra København Fredag den 16. om Aftenen. Min Hensigt var da, foruden Lørdagen at opholde mig Søndag og Mandag der i Egnen. Jeg skriver om det samme til Hr. Schjelderup, om De og han vil afholde noget Møde, eller vi kun skulle selv sees og samtale. Dersom jeg ikke til den Tid er klogere paa Forholdene, end jeg er nu, saa, i Sandhed, ved jeg ikke meget at berette. De besynderlige Tildragelser i Udlandet⁴¹⁾ har endnu mere gjort Regeringen usikker, end den var det i Forvejen, saa jeg tror næppe, der er klaret noget endnu.

---

⁴¹⁾ Italiens Frihedskrig 1859, Frankrigs Sejr over Østrig og det paafølgende stærke Røre, dette foraarsagede i de tyske Lande.

Tilgangen af tvende Medlemmer til Ministeriet⁴²⁾ har gjort Tallet fuldt og givet brugbare Arbejdskræfter i flere Grene af Forvaltningen, men jeg tror ikke derved er vundet nogen Løsning for de vanskelige Spørgsmaal i vor Stilling. M o n r a d, som skulle være den, der nærmest skulle ville forsøge sig i Løsningen af Forfatningsopgaven, staar, saavidt jeg har kunnet mærke, stille ligeoverfor den.

Man vil uden Tvivl forsøge en Sammenkaldelse af Rigsraadet, saaledes som det er, thi den 2-aarige Finansbevilling for Monarkiet er udløbet til 1. April næste Aar; men med stort andet vil man vel næppe give sig af (med). Vi har desværre spildt kostbare Aar siden 1854; oprettes det tabte, saa er Lykken bedre end Forstanden, thi det er tydeligt, at ingen af de Ledendes Forstand rækker til for Øjeblikket at øjne en brugbar Udvej.

Hvad vort private Liv angaar, da har vi det i det hele ret godt; min Kone er vel, Børnene vokse godt frem, og Bedstemoder er ret flink for en saa gammel Kone. Det ville gøre os alle en Fornøjelse igen at faa se et Glimt af Dem.

Skulde der fra Deres Side være nogen Hindring med Hensyn til Tiden for min Rejse, da skriv mig det til. — Mine bedste Hilsener til Kone, Børn og gode Venner fra

Deres hengivne Ven

A. F. T s c h e r n i n g.

---

⁴²⁾ C. E. F e n g e r som Finansminister og D. G. M o n r a d som Kirke- og Undervisningsminister, begge udnævnt 1/6 1859.

Jens Gregersen og hans Hustru: Ane Sofie, f. Toftegaard
(1800—1884).

Ørholm, den 22. Marts 1861.

Kære Jens Gregersen.

... Naar Vejret bliver lidt bedre, venter jeg at komme ud i Deres Egn. Det var jo endda heldigt, at J. A. Hansen ikke vil være imod mit Valg. Jeg selv har været meget tvivlrædig og er endnu ikke paa det rene, med hvad jeg skal, skønt de Vanskeligheder, som først D e C o n i n c k har fremkaldt⁴³⁾ og

⁴³⁾ A. L. C. de Coninck, Justitssekretær (1814—72), var nationalliberal og skrev i 1860 en Række politiske Breve i »Dagbladet« under Titlen: »Bidrag til det bondevenlige menigmandlige Parties Kritik«, som fra først til sidst var et lidenskabeligt Anklageskrift mod Bondevennerne paa Rigsdagen. — Folketingsvalgene 14. Juni 1861 angik nærmest Spørgsmaalet: For eller imod Bondevennerne?

siden de politiske Stridigheder forøget, bringer mig dog til at mene, at jeg gør rettest i at tage mod Valg.

Ved Dannevirkerøret⁴⁴⁾ bringes en farlig Forbindelse tilveje mellem netop den Art Nationale, hvortil De Coninck høre, dem som vil af med Bønderne paa Rigsdagen, — og Bondevennerne, og disse, der tro at bringe et Parti ind paa Rigsdagen, der skal tjene deres Planer i stor Stil, faar en overmægtig Modstand at bekæmpe. — I saa Fald er det godt at være til Stede for at samle Stumperne og ramme Maade. At (B.) Christensen kan lade sig lede af slige Drømmerier, det forstaar jeg, det ligger i hans Natur; men J. A. Hansen, det er ubegribeligt.

Mine bedste Hilsener til Familien fra

Deres hengivne

A. F. Tscherning.

Ørholm, den 15. Maj 1861.

Kære Gregersen.

Doktor Winther har nok, efter min Anmodning underrettet Dem om, at jeg laa syg, og ikke, overensstemmende med min tidligere Hensigt var i Stand til at besøge Valgkredsen, hverken Kristihimmelfartsdag eller i Pintsen. Jeg er nu saavidt, at jeg er oppe, af Lægen erklæret Reconvalescent, med Tilladelse til at gaa lidt ud i mildt Solskinsvejr, og bliver det ved at gaa frem som i de sidste 3—4 Dage, saa haaber jeg snart at vinde Kræfter igen. Jeg har god Madlyst, og Fordøjelsen er i god Orden.

Da Folketingsvalgene snart stunder til, saa længes jeg efter at høre, hvad man har tilsinds i Valg-

⁴⁴⁾ »Dannevirkeforeningen« blev oprettet i Januar 1861 navnlig af Bondevenner, Grundtvigianere og de National-liberales venstre Fløj, for at faa Ministeriet Hall til at føre en mere kraftig Politik over for Pressen.

kredsen. Jeg vil ikke trænge mig paa Kredsen, og kan for mit Vedkommende afslutte min politiske Bane; men alle politiske Venner og Halvvenner paa-
staar, at jeg ikke maa, at jeg i det mindste bør møde i det nye Folketings første Samling; derfor har jeg lovet at give Møde, dersom man vil have mig i Valgkredsen. Under disse Forhold venter jeg med Længsel at høre noget fra Dem.

Det har været et slemt Foraar heromkring, hvorledes er det hos Dem? Vintersæden har havt saa ringe Fremgang, at man næppe ved, om den kan blive til noget, og paa de sandede Marker har det formelig røget, siger man, selv har jeg intet set heraf, da jeg har ligget i Sengen.

Hils Deres Kone og Børn, Deres Præst og politiske Venner fra

Deres hengivne og forbundne
A. F. T s c h e r n i n g.

Ørholm, den 23. Maj 1861.

Kære Gregersen.

Det var en stor glædelig Overraskelse i Deres Brev af 17. ds. Vi ønsker alle til Lykke til Datterens Bryllup, baade Dem og de Nygifte, og jeg forbeholder mig at bringe Brudegaven, naar jeg kommer. Men med en Enkemand er man jo halvt i Forlegenhed, der har alle mulige Ting. Jeg vilde jo helst give det samme, som jeg gav forrige Gang, 6 Thesker, men dersom de saa findes i Forvejen, saa var det jo galt. — Det havde i Sandhed været en Overraskelse, om jeg var kommen ud til Dem, uden at ahne noget og saa havde fundet Dem i fuld Gang med at holde Bryllup. Det er dog en Lykke, at De saaledes faar Børnene forsørgede, medens De endnu ere nogenlunde

ved Kræfter. Nu varer det naturligvis ikke længe, førend den yngste Datter bliver gift.

... Det tegner iøvrigt ikke godt med Valgene, mange Embedsmænd stiller sig rundt omkring, og dem er Befolkningen endnu ikke kraftig nok til at gøre Modstand. Man gaar aabenbar løs paa at fortrænge enhver Bonde, som ikke har fulgt Embedsmandsstrømmen i det mindste nogenlunde. Men kommer Tid, kommer Raad. Kunde vi faa sikret Fred i Landet, saa gik Resten nok⁴⁵⁾.

Min Helbred er nu genvundet, jeg føler mig vel og gaar ud, men har endnu ikke forladt Hjemmet. Jeg haaber dog, om der ikke indtræder noget Tilbagefald at møde Valgdagen i fuld god Skik. Bliver Vejene nogenlunde, tager jeg om et Par Dage til København.

Nok en Gang til Lykke og hils Kone og Børn og gode Venner fra

Deres hengivne og forbundne
A. F. T s c h e r n i n g.

Ørholm, den 7. Juni 1861.

Kære Gregersen.

I Gaar havde jeg Brev fra Hr. Schjelderup, hvori han meddeler mig, at mit Valg maa anses ganske sikret i hans Egn. Jeg traf forleden Hr. Jensen⁴⁶⁾ paa Gaden i København, han sagde mig, at de Mænd, som sidste Gang var imod mit Valg, havde tænkt paa denne Gang at indbyde mig. Jeg spurgte ham, om han havde Lyst til at være en af mine Stillere. Han syntes ikke uvillig, men ville dog betænke sig. For Sikkerheds Skyld har jeg i Gaar sendt Anmeldelsen

⁴⁵⁾ Tscherning udgav 1861: »Bemærkninger om Danmarks nuværende politiske Stilling«.

⁴⁶⁾ Gmd. Hans Jensen, Kundby.

om min Optræden som Valgsøger til Valgbestyreren i Svinninge og nævnt som Stillere: Castrup, J. Gregersen, Niels Jensen, Foged i Følleslev, og Schjelderup. Er der flere, som ønsker at optræde som Stillere, kan Anmeldelse følge efter.

Dersom intet kommer i Vejen, rejser jeg den 11. med Aftentoget og kommer saaledes til Holbæk om Natten, bliver der til næste Morgen, og dersom De ikke kommer der til Kl. 11 Formiddag den 12., saa tager jeg Ekstravogn til Kundby.

Hils Deres Kone og Børn og gode Venner fra Deres hengivne

A. F. T s c h e r n i n g⁴⁷).

København, den 16. December 1863.

Kære Gregersen!

Naar jeg længe ikke har skrevet, saa ligger det ikke i Forglemmelse, men kun deri, at jeg ikke har kunnet skrive noget godt og ikke gad vende stadig tilbage til det samme Omkvæd. Det gaar, som jeg har forudsagt. Dette Rigsraadmøde har været fordærligt for Landet i en saare høj Grad. Det nationalliberale Parti har bragt Landet paa Bredden af Fordærvelse ved at tage Forholdsregler for Slesvigs konstitutionelle Inkorporation med Kongeriget gennem den nye Fællesforfatning, bestemt til endelig at sondre Holsten ud. Det er ikke saameget selve Forfatningens Beskaffenhed, ti dens Mangler falder jo kun paa os selv, som det, at der er kommen en Forfatning frem, der søger at afgøre Spørgsmaalet med Holsteens Udsondring eensidig, at den midler-

---

⁴⁷) I de sidste Dage i Oktober 1861 flyttede Tscherning med sin Familie fra Ørholm til København, hvor de havde lejet en god Bolig med Have ude paa Kastelsvejen.

tidige Tilstand er ophørt, som holdes vedlige ved Bi-
 beholdelsen af Forf. af 2. Oktbr. 1855, der jo stedse
 var omgivet af den Paastand, at Holsten hørte med
 herunder og kun midlertidig var udsondret. Det er
 Overgangen fra det midlertidige til
 det formentlig endelige, som har ka-
 stet Hansken til Tyskland, der længe har
 været oprørt, fordi vore Diplomater saalænge und-
 veg deres Tryk ved at dreje og vende i de formelle
 Spørgsmaal. Sagen havde ikke stillet sig et Haar
 bedre, om man havde brugt Forfatningen af 5. Juni
 til at gøre dette Kunststykke med. En urigtig Op-
 fattelse af vore Forhold, en urigtig Vurdering af,
 hvad Sverrig kunne og ville, har ført os paa den
 glatte Is, som jeg i Foraaret bebudede, man ville
 komme ind paa, om man betraadte den Vej, paa hvil-
 ken vi er gaaet ind gennem Forfatningen af 18. Novem-
 ber⁴⁸⁾, og paa hvilken vi nu er i Færd med at falde.
 Faldet er ganske vist bleven mere betydningsfuldt
 ved Kongens Død og den fremtvungne Underskrift⁴⁹⁾.
 Havde Kongen levet, havde der været Tid til Under-
 handling, man havde kunnet tilføje Forandringer i
 Forfatningen, give Sikkerhed mod Inkorporation, se
 at faa de slesvigske Stænder til at møde og til at
 finde paa en Overenskomst; men nu er brat alle
 Traade overskaarne, og ved Tvangen, udøvet mod
 Kongen fra Hovedstaden, har Tyskland atter, og
 denne Gang med nogen Grund, faaet Anledning til

⁴⁸⁾ Den ny Fællesforfatning af 15/11 1863 for Kongeriget og Slesvig.

⁴⁹⁾ Frederik den 7. var død den 15. Novbr. 1863 uden at have faaet underskrevet den ny Fællesforfatning. Den ny Konge, Kristian den 9., frygtede for Følgerne ved at underskrive Forfatningsloven, men gav efter for den offentlige Menings Tryk og underskrev den ny Forfatning den 18. November 1863 — et Skridt, der førte til Krigen 1864.

at fremstille vore Tilstande som revolutionære og trykkende for de Landsdele, som Forbundet beskytter, og de andre Regeringer, som ser Kongemagten (her er ikke Tale om Personen) misagtet, er bleven ugunstig stemt mod os og tilbøjelige til at give vore Modstandere Ret, der fremstiller os som et fredsforstyrrende Element i Evropa. Der dannes en Art Kongres i København i dette Øjeblik, som maaske afgør vor Skæbne paa en meget ublid Maade, men hvorom man kun kender løse Rygter. Om vi faar Lov til at føre Krig er tvivlsomt; bliver den ført, er der endnu ikke Udsigt til Hjælp fra nogen Stormagt og i saa Fald Udsigt til, at vi maa ligge under.

Naar jeg faar noget at vide, skal jeg skrive. — Der bliver vistnok saa overfyldt i Roskilde, at der kun bliver ringe Plads. Man har sagt, at det tilsagte Følge alene vil fylde Kirken.

Vi ere i det Hele ved god Helbred, jeg har jo nu jævnligen nogen Hoste, men forøvrigt vel.

Hils Kone og Børn og gode Venner fra Deres venskabeligst hengivne

A. F. T s c h e r n i n g.

København, den 18. Januar 1864.

Kære J. Gregersen!

Glædeligt Nytaar til Dem og Deres, saa glædeligt mulig, som det kan gaaes i Møde under nærværende trykkende Tider. Foruden de almindelige Onder, som til en vis Grad, ja vel i en høj Grad nedtrykker enhver's Sind, har vi hos os havt det Onde, at min Kone gik sengeliggende ind i Aaret, dog lidt i Bedring, efter en Gigtfeber, som har holdt hende over 4 Uger sengeliggende. Hun er nu oppe den største Del af Dagen, men kan kun stoltre omkring i Stuerne og

har kun et saare ufuldstændigt Brug af højre Haand. Bestemoder skranter lidt, og jeg har været holdt inde af Forkølelse i over 8 Dage.

For Begivenhedernes Skyld med Hensyn til Rigsdagen, har Dr. Winther taget mig ind til sig, og jeg faar endnu kun Lov til at køre til Rigsdagen, ellers har jeg endnu ikke været ude. — Hvorledes vi kommer ud af den højst farlige Stilling, som Mangel paa Forudseenhed, københavnsk Overmod og tysk Afsindighed har bragt os i, har næppe endnu nogen Ahnelse om. Der yttre sig saa mange Tegn paa Gæring og Overgreb paa forskellige Steder, at ingen kan gætte endsige slutte sig til, hvorledes det vil vende sig mod os. Overgangen kan næppe siges at være os gunstig. Jeg kan ligesaa godt slutte kort her med gentagne Hilsener til Slægt og Venner, og med det Haab snart at høre fra Dem.

Deres hengivne Ven

A. F. Tscherning.

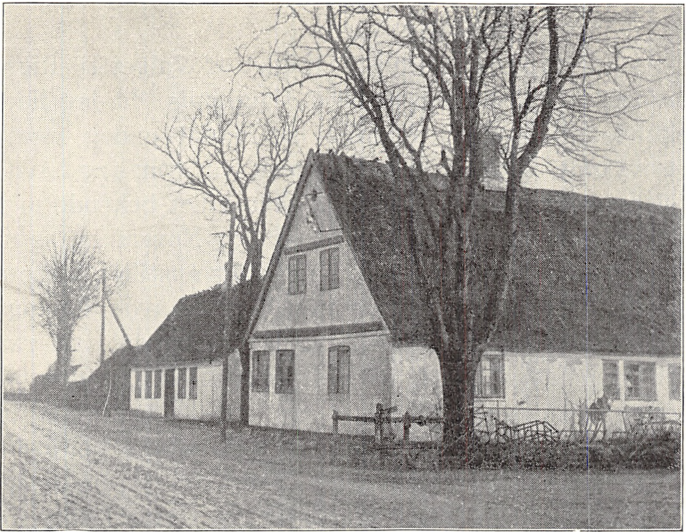
København, den 1. Februar 1864.

Kjære J. Gregersen.

Tak for Deres Brev af 23. f. M. Min Kones Bedring gaar langsomt frem. Hun er nu vel oppe, men holder Stuen og gaar kun med Besvær. Hendes højre Haand er endnu kun lidt brugelig. — Vi andre er raske.

Om Krigen spørger De. Den er, som De vel allerede ved, udbrudt i Gaar, og hertil er kommen den Efterretning, at den preussiske Minister Bismarck, som stod paa at fastholde Hovedbestemmelsen i Londonertraktaten, er gaaet af, saa det nu næsten ser ud til at gælde en Erobringskrig fra preussisk Side.

De har formodentlig, førend De læser dette, set,

»Tschernings Hus« i Kundby.

(Saaledes kaldes endnu det Hus, hvor T. boede, naar han med sin Familie holdt Sommerferie i Kundby.)

at der skal være Rigsraadsvalg i Folketingskredsen. Jeg stiller mig ikke, selv om jeg ikke vedbliver, hvad der dog maaske vil ske, at være kongevalgt. Jeg siger m a a s k e, fordi jeg har søgt Kongen om Fritagelse og indsendt mit Mandat, men Kongen har i meget naadige Udtryk opfordret mig til at blive. Jeg har da fulgt Opfordringen og bedt om at faa Mandatet tilbage; men hvadenten dette sker eller ikke, saa kan og bør jeg ikke stille mig paa Valg.

... Hils Kone og Børn, Deres Provst og andre gode Venner og Bekendte fra

Deres hengivne Ven
A. F. Tscherning.

København, den 2. April 1864.

Kære Gregersen.

Jeg forudsaa jo nok Udfaldet af Valget til Rigsraadet i Holbæk Amts 2den Valgkreds, da jeg ikke kunde stille mig; maaske havde det endog været tvivlsomt, hvordan det var gaaet mig, om jeg havde stillet mig, thi jeg havde jo ikke villet bekende mig til Læren om Forfatningen af 18. November, som den sjællandske Folkeforening havde opstillet, og som Niels Pedersen⁵⁰⁾ paa dennes Vegne havde forelagt mig til derover at udtale mig. Hvorledes det skal gaa til Rigsdagsvalgene, er det næppe værd endnu at tænke paa; vor Stilling er saa ganske overgivet til overmægtige Fjender, til svage og maaske til falske Venners Vold, at ingen ved, hvorledes vi ere faren til Sommer. Kommer dertil, at jeg i Aar fylder 69 Aar, kom jeg altsaa ind i Halvfjerdsindstyverne, inden Valgtiden var ovre, og det var at kræve for lang Tid og Styrke af Vælgerne. Det falder mig jævnlig ind, at naar jeg ikke mer kan udrette, hvad jeg har kunnet før, og drage Folk med mig, til det jeg anser for det fornuftige, da maa det ligge i en af 3 Ting, enten at min Dømmekraft ikke er stærk nok til at sige mig, hvad der er det rette, eller at mine Evner ikke rækker til at udlægge det for andre, saa at de forstaar det, eller at Befolkningen er kommen bort fra den simple naturlige Opfattelse, uden endnu at have erhvervet Indsigt nok til at dømme selvstændig efter tilstrækkelig bekendte Forudsætninger, saaledes som det gaar saa mange Mennesker, naar de begiver sig ind paa de Sager, der angaar Forholdet til Ulandet. De to første Mangler ligger hos mig, det er

---

⁵⁰⁾ En bekendt Gaardmand i Kundby, der havde støttet Gmd. Hans Jensens (Kundby) Valg i Svinninge til Rigsraadets Folketing.

ikke urimeligt, at jeg er gaaet tilbage i begge Retninger, og da er det bedre at afbryde den politiske Bane, medens disse Mangler endnu ikke ligge for tydelig for Dagen.

Hvad Udfalget af Krigen angaar, da tror jeg ikke, nogen kan have nogen Ide derom. Virkelig Hjælp fra Stormagterne lader sig næppe vente, og den svensk-norske Hjælp, om den nogensinde kommer, vil hverken være tilstrækkelig stærk eller komme tidsnok. Det Angreb, som forefaldt paa Dybbølstillingen den 28. Marts, synes at have (været) udført for at indtage Eggen foran Skanserne i ringere Tilstand og der anlægge en første Paralel, det vil sige: begynde den saakaldte regelmæssige Belejring. Regner man efter sædvanlige Krigsbegivenheder, saa vil Værkerne modstaa 3 a 4 Uger, inden Fjenden tager dem, og da staar Overgangen over Alssund endnu tilbage, der nok kan tage nogen Tid og kræve betydelige Offre. Da det er et Foretagende af en egen Natur, saa tør man ikke udtale nogen Formodning herom, men maa se Tiden an. Selv kan vi ikke gøre stort andet end Spilleren, som har sat sin Formue paa et Kort, han maa rolig afvente, hvorledes Trækkene falder. Det er en slet, men en saakaldet national Politik, som har bragt os herhen; nu maa Følgerne bæres.

Hils Deres Kone og Børn, Deres Præst og politiske Venner fra

Deres venskabeligste hengivne

A. F. Tscherning.

København, den 12. Maj 1864.

Til

Hr. Gaardejer J. Gregersen.

I Brevet af 8. ds. er De saa god paa egne og flere andre Vælgeres Vegne at opfordre mig til at stille mig til Valg den 14. i næste Maaned i Holbæk Amts 2den Valgkreds. De har gjort det paa en saa indtrængende Maade, henvisende til de nærværende svære Tidsomstændigheder, at jeg vel ikke tør undslaa mig, skønt jeg, som jeg alt tidligere har meddelt Dem, ikke mere føler mig ret skikket til at røgte dette Kald og derfor burde have opgivet at overtage det. Jeg skal altsaa følge den givne Opfordring og møde paa Valgdagen, men jeg forbeholder mig at kunne træde tilbage, uden at støde Vælgerne, inden de 3 Aar er omme, for hvilke Valget skal gælde, om jeg nemlig yderligere kommer til den Erkendelse, at jeg virkelig ikke er skikket til at indtage en Rigsdagsmands Plads, paa en for mig selv tilfredsstillende Maade.

De kender af tidligere Breve, hvor lidt jeg hengiver mig til noget Selvbedrag angaaende den Styrke, Rigsdagen vil have til at haandhæve det nærværende Frihedsmaal for den menige Mand. Efter at mange af disse og ikke faa af deres Ledere have bidraget til at bringe det derhen, at det vil blive krævet som Betingelse for Statens Sammenhold, at bringe Ofre i denne Retning, saa er Modstanden gjort vanskelig, og Haabet om, at den vil lykkes, kun ringe.

Deres forbundne og hengivne

A. F. Tscherning.

København, den 25. Maj 1864.

Til

Hr. Gaardejer J. Gregersen.

Skønt jeg jo nok ved, at De, kære Gregersen, har lagt Mærke til, at Valgdagen er forlagt til den 7. Juni i Stedet for den 14. ds., saa skriver jeg dog disse Linier for at vise, at denne Forandring ej heller har undsluppen min Opmærksomhed. Dersom De tvivler om, at mit Valg i Kredsen lader sig sætte igennem, saa gør Dem ingen Kummer over at enes med Schjelderup om at opgive det; jeg skal modtage Efterretningen herom med den største Rolighed. Jeg er saa indlevet i at høre og see Beviser for, at min Tro ikke mere er af denne Verden, der bader sig i den saakaldte national-liberale Sols Straaler, saalænge indtil hele Landet (Staten) har faaet sit Banesaar, at der hverken bliver noget liberalt eller noget nationalt tilbage, især ikke det første; thi af det sidste, af Sproget, bliver der jo længe en Eftersmag, hvilke nye Forbindelser man end træder ind i. Altsaa: koster det Anstrengelse at faa mig valgt, saa opgiv Anstrængelserne og sig mig ligefrem: Holbæk Amts 2den Valgkreds er skreden saa langt frem i den national-liberale Politik, at De og Deres Væsen er forældet. Tro mig, naar jeg siger: det skal ikke give mig en sur Time for min Skyld. Der er i denne Tid ganske andre Grunde til sure Timer. Fædrelandet, det gamle danske Fædreland, svævede ikke i synderlig større Fare i 1658, da kom dog til sidst en Mand, Cromwell, som slog i Bordet og sagde: her skal Skabet staa; men hidtil gives der ingen saadan, og vi er i farligere Klør.

Men det er ikke værd at tale om; det hindrer ikke, at 15,000 Personer møder til Tivolis Aabning,

og at Dyrehavens Befordring vrimler af Folk. Der tjenes gode Penge i København, naar Landet iøvrigt har Krig, det er en Slaraffetid, saalænge det varer.

Hils Deres Kone og Børn fra Deres hengivne Ven

A. F. T s c h e r n i n g.

Hils ogsaa politiske Venner, om jeg mere har nogle. — De faar tilsendt 3 Ekspl. af »Min Politik«.

København, 30. Maj 1864.

Kære Gregersen.

Deres Brev af 27. ds. har jeg modtaget. Det glæder mig deraf at erfare, at mit Valgs Gennemførelse efter Deres Mening gaar let frahaanden, saa at det ikke skaffer Dem altfor mange Besværligheder. Dersom ikke noget særdeles støder til, saa begiver jeg mig til Holbæk den 4. (Juni) Aften, bliver der om Natten og venter Dem der den 5. om Formiddagen.

Den vedlagte Skrivelse er meget godt skrevet, ret i Almuens fornuftige Aand; det var godt, om M a n g e handlede saaledes og kunde udtale det, for at deraf kunne udspringe en rigtigere Opfattelse af Forholdet ligeoverfor Statsmagten end dem, som har begyndt at udvikle sig.

Resten, naar vi ses ret snart, som jeg haaber. Hils gode Venner og Deres Kone og Børn fra

Deres hengivne Ven

A. F. T s c h e r n i n g.

København, den 6. August 1864.

Kære Gregersen.

Nu er vor uheldige Krig da foreløbig sluttet; det er: vi har faaet mindst 12 Ugers Vaabenstilstand og et Fredsgrundlag til nærmere Bearbejdelse; uagtet denne Bearbejdelse i det væsentligste kun angaar Pen-

gespørgsmaal og dermed sammenhængende Besiddelser, saa er de endnu saa indgribende, at de godt kunne give Anledning til Fredsbrud eller rettere Krigens Fortsættelse, der da kan føre et Skridt videre til Op-løsning og Undergang. Dette kan ske saameget lettere, som det synes, at det saakaldte nationale Parti, især i Folketinget, er højst utilfreds over Følgerne af deres dumme Streger og derfor overdøver al Fornuft med deres Krigsskrig; derfor siger jeg, Freden kun tør kaldes foreløbig, ja den vil kun være foreløbig, selv naar den er afsluttet. Det er en maadelig, sørgelig Slutning paa en Række af forkerte Regeringshandlinger og den største Del af Befolkningens politiske Vildfarelse. »Den, som ikke vil høre«, siger man, »maa føle«; saaledes er det gaaet os. I Rigsraadet, især dets Folketing, vrøvles meget frem og tilbage; om man virkelig vil sætte sig paa Bagbenene og forkaste Freden, eller man vil bide i det sure Æble, kan jeg endnu ikke bedømme. Forkastes Freden, saa bliver Spørgsmaalet: vil de større Magter lade skride til Landets Deling, da sker denne; vil de ikke det, da bliver Freden os paatvunget ved en fremmed Besætning i København. De ved fra flere Aar tilbage, ja lige siden 1854, at jeg ikke er bleven overrasket af disse ulykkelige Begivenheder, men derfor smerter de mig ikke mindre.

Det er ubehageligt, at Vejret igen falder saameget i Fugtighed, nu da Høsten staar for, og Sæden skulde modnes, thi i Sandhed, vi trænger til en god Høst. Jeg længes efter at høre fra Dem. Hils Kone og Børn paa det venligste, hils ogsaa Deres Præst og andre Venner fra

Deres meget hengivne
A. F. Tscherning

København, den 15. November 1864.

Kære Gregersen!

Det er Kong Frederik VII. Dødsdag i Dag. Jeg sidder hjemme og grubler over det ulykkelige Aar, der er forsvundet siden, og skønt det ikke er smukt at sende sine Bekymringer ud i Verden og læsse dem over paa andre, saa kan jeg dog ikke lade være at benytte Lejligheden til at skrive Dem et Par Ord. Det er en Stund, siden det skete sidst. Vi har dertil saa hyppig for Aaringer tilbage, saavel i Eders egen Stue som i vore Samlinger i Valgkredsen forudset den Time, som er kommen, som en nødvendig Følge af de evropæiske Magters forskellige Opfattelse af det danske Monarkis Betydning blandt Nationerne, fra vor egen, især de Styrendes Opfattelse af den, af vor Overvurdering af egne Kræfter og forfængelige Haab om Hjælp, — alt dette har vi overvejet sammen saa hyppig, at Udfaldet af Begivenhederne næppe kan overraske os. Skønt Fr. VII. Død har bidraget til at udvikle Dramaet noget hurtigere end ellers, saa er dets Opførelse forberedt længe forinden. Men det er ikke værd at komme ind herpaa. Fr. VII. forlod Scenen saa tidlig, at hans Minde ikke behøver at drages ind i Rigets Fald. Man kan endog antage, at han aldrig havde underskrevet den skæbnesvangre Grundlov af 18. November 1863, som den københavnske Befolkning, støttende Ministeriet, tiltrodsede sig i faa Dage efter Tronbestigelsen. Thi hvad man end siger om denne Grundlov, saa er det bedre for den, der ikke har underskrevet den, thi den blev af alle evropæiske Magter betragtet som en farlig Udfordring til Tyskland, som en Art Uafhængighedserklæring af de Forudsætninger, paa hvilke Londonertraktaten af 8. Maj var grundlagt.

— — — Hils Deres Familie og hils Deres Provst og andre Venner i Kredsen. Min Familie er for Tiden ved Helsen og har det godt, som man kan have det, naar det gaar Eens Land saa ilde. Jeg maatte græde, da jeg sagde Ja til denne sørgelige Fred. De Mænd, som har sluttet den, har gennemgaaet alle Sorter Plager og Ydmygelser. Det har været et surt Hverv.

Deres hengivne Ven

A. F. T s c h e r n i n g.

Kjøbenhavn, den 8. Januar 1865.

Kære Gregersen.

Da jeg ikke har faaet mit Haandskrift tilbage fra Boghandler Bech i Holbæk eller iøvrigt hørt noget fra ham, saa formoder jeg, at han har optaget den i sin Tidende; i saa Fald findes der da der en Fremstilling af Grunden, hvorfor jeg har ophørt at være Medlem af Rigsraadet. De ved, at H. Jensen⁵¹⁾ stemte imod Lovfæstelsen om at lade Rigsraadet bestaa, men iøvrigt har det store Flertal af Menigmandspartiet vist sig svagt eller fejgt ved at give deres Stemme til at lade Rigsraadet blive i Virksomhed, efter at der ingen Fællesanliggender er mere. J. A. Hansen har ført an paa denne farlige Bane, om fordi han fandt det rigtigt, eller ikke antog, at han kunne faa Følgesvende nok, kan kun han selv vide; hvorledes han drager Menigfolket ud af Klemmen, vil Tiden vise. Maaske nøjes han med at drage sig selv ud, ved at holde paa Forfatningen af 5. Juni 1849 til det yderste, og saa ligge under i Afstemningen, saa har han jo gjort, hvad han kunne. I Rigsraadet havde

---

⁵¹⁾ Gmd. Hans Jensen i Kundby. Han var fra 5. Marts 1864 til Sommeren 1866 valgt i Svinninge som Medlem af Rigsraadets Folketing.

Modstanden ladet sig gøre med 33 Stemmer, nu skal der mange flere til. — Var Rigsraadet blevet opløst, var det aldrig kommen sammen igen, da der ikke fandtes nogen Valglov. Men det er den simple Følge af Menigmandspartiets Indblanding i nationale og skandinaviske Galskaber, det bliver nu, selv af dem, der har støttet sig dertil, betragtet som Misbrug af Frihed. At det vilde komme derhen, har jeg stedse sagt Dem.

Men mit egentlige Formaal med dette Brev er jo ikke at skrive Politik, men at ønske Dem og Deres, i det vi takke for godt Venskab i det gamle Aar, et glædeligt Nytaar fra mine egne og mig selv.

Deres hengivne og forbundne

A. F. T s c h e r n i n g.

København, den 7. Oktober 1865.

Kære Gregersen!

Tak for Brevet og for Æblerne. — Jeg fik Brevet, da jeg i Gaar spiste hos Winther. Bedstemoder⁵²) døde den 19. f. M., tre Dage efter General de Meza⁵³), som døde den 16., og i hvis Hus jeg var, ventende hans Død den Dag og Dagen forud, saa jeg fik kun kort Frist efter Hjemkomsten, inden jeg fik at gøre med døende og Begravelser. Bedstemoder saa vel som de Meza døde begge rolig hen uden stærke Lidelser. I Morgen skal Ejlert⁵⁴) konfirmeres, saaledes gaar det: én føres ud af Verden, en anden føres ind.

— — — Grundlovssagen er efterhaanden geraa-

⁵²) Fru Tschernings Moder.

⁵³) Danmarks Overgeneral ved Dannevirke 1864. Han var gift med A. F. Tschernings ældste Søster.

⁵⁴) Tschernings ældste Søn, Ejlert Adam T. (1851—1919), var i mange Aar en af de betydeligste og mest søgte Kirurger her i Landet.

det i den største Forvirring. De fleste er kommen saa vidt, at de i Smug beklage, at man har betraadt T o f o r f a t n i n g s v e j e n. De skandinaviske Rumlerier er igen i Gang. Sverrig har gjort et stort Laan, om det er for at komme ud over Rigets Finansnød, eller om det er for at gøre Broer, kan jeg ikke se endnu.

Tak for sidst, hils Kone og Børn, Svigerbørn og gode Venner fra

Deres hengivne Ven

A. F. T s c h e r n i n g.

Kolding, 15. Maj 1866.

Hr. Gaardejer J. Gregersen.

Da jeg sidst skrev til Dem, skrev jeg samtidig til (Lærer) Schjelderup (Følleslev) og gjorde ham bekendt med den Meddelelse, som jeg ogsaa havde sendt til Dem. Han svarede ufortøvet: »at forlade vor Valgkreds for at stille Dem i en anden, vilde gøre et slemt Indtryk her«. Efter at have modtaget denne Bemærkning skrev jeg straks til Aalborg Amts 1ste Valgkreds⁵⁵⁾ og takkede for det gode Tilbud, men undskyldte mig, da mine prøvede Venner i Holbæk Amts 2den Valgkreds ikke billigede det, saa nu kommer jeg for endnu en Gang at prøve Kredsens Velvillie for 5. Juni Grundloven og for mig.

De ser, at jeg er i Jylland paa Rundrejse⁵⁶⁾ og

⁵⁵⁾ Nørresundbykreds. Da Tscherning ikke tog imod Opfordringen om at stille sig her ved Valget den 4. Juni 1866, blev det hans nære Ven og Meningsfælle, Cand. P. Chr. Zahle, der stillede sig i Nørresundby og blev valgt i Stedet for en Nationalliberal, der tidligere havde repræsenteret Kreds.

⁵⁶⁾ I 14 Dage — indtil 28. Maj — talte den 70-aarige Tscherning daglig ved store Møder, lige fra Kolding til Vendsyssel, og overalt satte han Landbobefolkningen i Bevægelse for at bevare Junigrundloven af 1849.

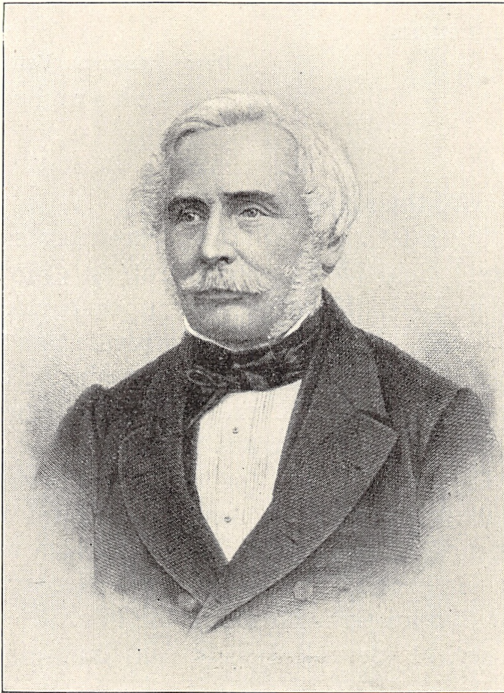

er derfor ikke i Stand til at skrive lange Breve; for saavidt jeg kommer tilbage fra dette Land, skriver jeg og tager nærmere Aftale.

Min Hilsen til Dem, Kone, Børn og gode Venner.

Deres hengivne

A. F. Tscherning.

Tscherning som ældre.

København, den 29. Maj 1866.

Kære Gregersen.

Tak for Brev af 24. ds. og Deres gjorte Tilbud.
Dersom ikke ganske uforudsete og uventede Tilbud

indtræde, saa tager jeg herfra Lørdag den 2. (Juni) Morgen med Jærnbaneloget og Deligensen til Holbæk, hvor jeg da indtræffer mellem 11 og 12 og venter da at træffe Dem der, om ikke ved Ankomsten, saa i Løbet af Eftermiddagen. Jeg har skrevet til Schjelderup om som sædvanlig at være min Stiller og beder Dem om den samme Tjeneste. Da 5. Juni Folkeforening har indbudt mig til Kandidat, saa vilde det være upassende ikke at have en Stiller fra denne Side til Medstiller. Jeg skriver derfor til H. Jensen.

Igaar Aftes Kl. 11 kom jeg fra Jylland, hvor Winther og jeg har rejst paa langs igennem til 3 Mil Nord for Aalborg, holdt Møder, talt, opmuntret osv. Stemningen var god nok, hvad saa Udfaldet bliver.

Mine bedste Hilsener til Kone og Børn.

Deres venskabeligst hengivne

A. F. T s c h e r n i n g.

København, 3. August 1866.

Kære Gregersen.

Slaget er slaaet og, som det efter Landstingsvalgene i Roskilde var at forudse, tabt; Junigrundloven med sin politiske Lighedsgroundsætning er sunken i Grus, og Grundloven af 18. Novbr. 1863 for Kongeriget Danmark og Hertugdømmet Slesvigs Fællesanliggender er, i en noget forandret, i visse Henseender forværret Skikkelse traadt isteden under den vanskabte Titel af »Danmarks Riges gennemsete Grundlov af 5. Juni 1849 — af 28. Juli 1866«. Ligesom 5. Junigrundloven blev kaldet Frederik VII's Grundlov, saa bør denne hedde Christian IX's Grundlov. Ære den, som æres bør.

De vil se, at jeg har nedlagt mit Kald som Rigsdagsmand, saa snart jeg vidste, at Kongen i Stats-

raadet havde underskrevet Forfatningen, saa at jeg har holdt mit Ord, ikke at ville deltage som Medlem i en Repræsentation, hvis Grundsætning er af en saa slet Natur, som den der er nedlagt i den ny Forfatning, ved hvilken Pengegriskhed, Egennytte, Lykkefjæs osv. ere udsete til at giye politiske Forrettigheder, hvor Folket, det politiske Folk, er opløst og adsplittet i forskellige Klasser til Erindring om deres forskelligartede Interesser.

De vil, kære Gregersen, se af »Holbæks Avis«, at jeg har taget Afsked med Kredens Vælgere og takket dem. Maa jeg gennem disse Linier tage Afsked med Dem, som har ført mig ind i Deres Plads i Kredsen og stadig har støttet mig deri med saa stor Iver og Udholdenhed. Vil De bringe min Tak til de Mænd, som have holdt ud med os. Men idet jeg saaledes som Rigsdagsmand tager Afsked med mine Vælgere og Stillere, tager jeg ikke Afsked fra min gamle Ven, som jeg haaber vil bevare sit samme gode Sindelag for mig for Fremtiden som hidtildags⁵⁷. Hils paa det venligste Deres Kone og Børn og bed ogsaa dem at bevare mig i venskabelig Erindring. Min Kone og Børn hilser paa det bedste. Anthonore og begge Drenge er paa en lille Ferierejse i det sydlige Sjælland.

Deres hengivne og forbundne Ven

A. F. Tscherning.

⁵⁷) Tschernings senere Breve til Jens Gregersen (fra Efteraaret 1866 til Sommeren 1874) vil muligvis blive meddelt i en af de følgende Aarbøger som et Led i Fortsættelsen af »Svinningekredsens Historie«.

⁵⁸) A. F. Tscherning og hans Hustru havde fem Børn i deres lykkelige Ægteskab fra 1845 til 1874, da Tscherning døde, nemlig: 1. Marie Elisabeth, f. 1847; 2. Anthonie (der blev kaldt med Kælenavnet Anthonore), f. 1849; 3. Ejler Adam, f. 1851; 4. Johan, f. 1853 og 5. Sara, f. 1855.

Fru Tscherning har i sine »Erindringer« fortalt følgende: »1849 skulde jeg atter være Moder, men blev sørgelig skuffet ved atter at faa en Datter. — Hun har voldet mig megen Glæde, thi paa hende passede, hvad Tscherning sagde til mig, da han stod hos mig, og jeg var ked af ikke at have født en Søn, som jeg havde haabet: »Nu skal du være fornøjet med hende, nu kan Du lære hende at male; thi Kvinden bringer det ind i Livet, medens det bringer Manden ud af Livet.« — 1851, den 5. Maj, blev jeg endelig Moder til vor ældste Søn. Det var mit Livs frydefuldeste Stund. — Natten mellem den 8. og 9. Juli 1855 blev min lille Sara Birgitte født. T i a a r s d a g e n efter vort Bryllup, den 27. August 1855, kørte vi med den lille Glut op til Lyngby Kirke og lod hende døbe. Mit Sind var saa dybt bevæget den Dag, da jeg kørte til Kirken i det skønneste Sommervejr, og Solen skinnede paa den gyldne Sæd paa Markerne. Til en vis Grad var vore lykkeligste Aar dermed afsluttede. Naar jeg nu (1890) læser gamle Breve fra Tscherning og fra mig, da tænker jeg: »Han var et bedre Menneske end du.« Thi han var i alle Forhold mild mod alle, god og overbærende, jeg var ofte bitter og heftig. Nu er det bagefter at erkende det, nu efter at han har hvilet i sin Grav i 16 Aar.«

Af Illustrationerne til denne Afhandling er Portrætterne paa Side 18 (en Blyantstegning, sign. Hovedvagten ¹⁹/₁₂ 1841), S. 19 (Pennetegning af P. S. Skovgaard), S. 44 og S. 80 fra Eleonora Tschernings »Erindringer«, hvorfra de med Gyldendals Forlags Tilladelse er laant. — Portrættet af Jens Gregersen og Hustru, som ogsaa er anvendt i Bogen, findes paa Museet i Holbæk.

R e d.

EN LEVERANCE TIL DET OFFENT- LIGE I AARET 1788.

Af Holger Hjelholt.

I Aaret 1788 blev der af en Borger i Kalundborg, Købmand Anders Faaborg paa Cordilgaden, leveret en Kakkellovn til den derværende Skole*) paa Vor Frue Kirkegaard. Købesummen var 18 Rigsdaler, og Leverancen var besluttet i et Møde paa Raadstuen 9. Januar 1788, hvor foruden Faaborg, der selv var eligeret Borger, kun en anden af de eligerede og Borgmesteren, P. Leerager, var nærværende. Denne Leverance faldt i høj Grad en af de andre eligerede, Købmand Niels Fuglede, for Brystet. Han, der var kendt som Byens Kritikus og laa i stadigt Spektakel med de andre Øvrighedspersoner, gav ondt af sig, da Pengene skulde betales, og der udspandt sig mellem ham paa den ene Side og Faaborg og Borgmesteren paa den anden en hel lille Pennefejde, som gerner sig dels i et Udgiftsbilag til Kæmnerregnskabet for 1788 og dels i Tilføjelser paa dette Regnskab. At Kritikken dengang som senere med Forkærlighed kastede sig over Leverancer til det offentlige, er der jo i og for sig ikke noget mærkeligt i; men med vore oppustede Stats- og Kommunebudgetter for Øje virker det unægtelig lidt underligt at se, med hvor bitter en Lidenskab man dengang stredes om, hvorvidt der

---

*) Latinskole, før Kirkelade, nu Rum for Kirkens Varmeapparat. (Denne og flg. Noter skyldes Red.)

maatte kunne være sparet et Beløb paa 6 Rigsdaler paa det kalundborgske Kommunebudget.

Niels Fuglede greb som sagt Offensiven, da Faaborg skulde have sine 18 Rigsdaler for Kakkelovnen. Paa Faaborgs Regning af 31. Decbr. skrev han den 6. Februar 1789 en længere Udvikling til Bevis for det uheldige i den sluttede Akkord og Leverance. Han fremhævede, hvordan Akkorden var blevet sluttet i et Møde, hvor kun tre var nærværende, og den ene var endda Leverandøren. Kakkelovnen burde være liciteret, »hvorved Byen dog ganske vist kunde have sparet omtrent 6 Rd., efterdi saa stor en Kakkelovn, som den anførte bør være — i Forhold til Prisen —, ej behøvedes i saa lidet et Værelse eller Kammer, som Kordegnens Students, der desuden maa være meget lunt i sig selv, da Bygningen som bekendt er tyk Grundmur.« Vedkommende, der havde sluttet Akkorden, fik og selv at forsvare den, thi han, Fuglede, havde hverken fra Begyndelsen haft eller turde eller vilde nu have nogen Del deri. Saa meget mindre, som Erfaringen havde vist, at Byen ved andre Lejligheder havde sparet ikke saa ubetydelige Summer ved Afholdelse af de anbefalede Licitationer. Om Kakkelovnen fik han iøvrigt indskudt den Bemærkning, at den var gammel og i en Del Aar skulde have været brugt i Faaborgs eget Hus.

Til Imødegaaelse af disse Fugledes kritiske Bemærkninger rykkede baade Borgmesteren og Faaborg i Marken, og det blev nødvendigt at hæfte et ekstra Stykke Papir til den oprindelige Regning for at faa Plads til, hvad de havde paa Hjerte. Borgmesteren holdt sig til det rent saglige: en god hel 2 Skippunds Kakkelovn, og den leverede var endog over denne Vægt, maatte dog altid være 18 Rigsdaler

værd, saa der var ikke tilstaaet mere for den end dens rette Værdi. At holde Licitation var ikke passende, da man i Kalundborg ingen nye Vindovne kunde faa til Købs — derimod nok Bilæggerovne —, og endnu mindre kunde man faa dem efter en bestemt Vægt, hvad Hr. Fuglede aabenbart vilde have, da han fandt den leverede for stor. Imidlertid mente Borgmesteren heller ikke, at dette var Tilfældet. Enhver vidste, at det var slet ingen Menage for Ildebranden*) at have smaa Ovne. »Huset, den staar i, er for sig selv beliggende paa Kirkegaarden og udsat for alle Vinde, og Værelset, hvor Ovnen staar, i anden Etage.« — En moderne Betragter vil vel nok her staa paa Borgmesterens Side og unde Kordegensne forfrosne Student lidt Varme fra den 2 Skip-punds Vindovn trods Fugledes Betoning af, hvor lunt Kammeret maatte være med den tykke Grundmur!

Havde Borgmesteren holdt sig til det saglige, saa tog Anders Faaborg Fugledes Angreb mere personligt. Fuglede havde, mente han, ved sin Paategning søgt at sætte en redelig Handling i Tvivl og især attraaet at forringe hans, Faaborgs, Reputation ved at ville give Stiftamtmanden den Idé, at Faaborg havde gjort sig en Fordel til Skade for Byen for 6 Rigsdaler. Naar Faaborg her nævner Stiftamtmanden, er det, fordi Byernes Økonomi dengang stod under dennes Overbestyrelse. Købstadregnskaberne revideredes iøvrigt af Rentekammeret. — Hos hvem, der kendte Sr.***) Fuglede og ham selv, fortsatte Faaborg, vilde Fugledes Paategning ikke sige meget, »men hos andre kunde der tænkes ufordelagtig om mig, indtil Sagen blev sat i sit rette Lys.« Og dette

*) d. e.: det var ingen Fordel at have en lille Ovn. — Ildebrand = Brændsel.

**) Sr. = Seigneur; Hr.

gav han sig derefter til. Den omtalte Kakkelovn havde han aldrig falbudt, men Haandværksfolk, der havde set den, havde givet Oplysning om den og om, at den kunde anvendes til det ommeldte Sted. 5 interesserede Mænd havde vurderet den, men dette uagtet saa vovede dog Hr. Fuglede »at hoppe frem i sin sædvanlige Stilling og tale sit sædvanlige Sprog, der som oftest gaar ud paa at ville forandre alt det i Byens Affaire, som ikke har sit Udspring fra ham og hans Conseil*«. Uden Føje og Grund søgte Fuglede at fornærme ham og sværte ham hos høje vedkommende, og han troede ikke, at Fuglede med god Samvittighed kunde svare ja til, at han havde fortjent en saadan Behandling af ham. »Jeg vil alene føre ham til Erindring om min faderlige Adfærd imod ham. — Jeg tog imod ham i mit Hus som en raa Dreng, og da hans Venner var forlegen med ham.« Der maa her indskydes den Bemærkning, at Faaborg var omtrent 16 Aar ældre end Fuglede. I 1788 var den første 62 Aar gammel, den sidste 46. Faaborgs Udtryk om Fuglede som »en raa Dreng« er mig uforklarligt »i mystisk Maade« for at bruge det Barnesprog, som jeg hører paa Gaden uden for mine Vinduer. Naa, men tilbage til Faaborgs Velgerninger mod den raa Dreng. »Jeg opfødte ham, klædte ham, lærte ham Handlingen (d. v. s. Handelen) og gjorde ham til Karl, altsaa haver været hans Velfærds Befordrer. Men hvor ilde han agtede at vederlægge dette, viser hans forommeldte Paategning, hvor han vil gøre mig mistænkelig endog for høje Øvrigheden. — Dette viser Sr. Fugledes sande Karakter, uforfalsket, og som han selv har givet mig Anledning og Føje til at lægge for Dagen.« Efter at have givet denne Karakterskildring af sin Modpart

---

*) Conseil = Raad; her: Kreds, Tilhængere.

gav Anders Faaborg endelig sin Kvittering for at have modtaget de 18 Rigsdaler.

Men Enden var ikke endda, og der skulde blive fyret yderligere op under den gamle Faaborgske Vindovn. I Juni 1789 sendtes Kæmnerregnskabet af Magistraten til de udvalgte Revisionsmænd, og disses Formand var Niels Fuglede! Blandt Revisionsmændenes Udsættelser den 6. Juli paa Regnskabet kom ogsaa Kakkelovnen til at figurere, og der var nu i Mellemtiden fundet en bedre Grund til Kritik end Henvisningen til den ved den tykke Grundmur fremkaldte Lunhed i Studentens Kammer. Byen ejede nemlig selv en gammel Vindovn, der ikke længere brugtes! Den havde i sin Tid staaet paa det gamle Byting, men var siden blevet nedtaget, og da Retten ikke i mange Aar var bleven holdt paa Bytinget, men holdtes paa Raadstuen, var der ikke længer Anvendelse for den. Ildklemmen og Spjældet syntes dog ganske vist i Tidens Løb at være gaaede til. Men da denne Vindovn nu var ved Haanden, saa var jo en andens Anskaffelse ganske unødvendig, og de 18 Rigsdaler var anbragt til Overflødighed.

Om saa meget var de tre Revisionsmænd nu fælles og enige, men for egen Regning foræredes Fuglede, som han skrev, til en liden Replik, som Faaborg selv havde givet Anledning til, hvorfor han ogsaa fik »at tækkes med det, som jeg ellers havde ønsket at kunne forbigaa, men nødvendig maa begegne med Besvaring, at det ikke skulle synes, man med Tavshed ville taale og imodtage hans uanstændige og ubeføjede Bebrejdelser«. En besynderlig Ivrighed var det, skrev Fuglede, der var paakommet Faaborg, fordi man havde dristet sig til at give sine Tanker til Kende om den leverede Kakkelovn, hvortil man dog troede

som Kollega med ham at have lige Rettighed. At Haandværksfolk skulde, som af Faaborg anført, have givet Anvisning paa Kakkelovnen, uden at Faaborg selv først havde talt derom, var lidet troligt. Det af Faaborg brugte Udtryk »en raa Dreng« synes ikke at være falden i god Jord hos Fuglede, der herom bemærkede: »Det behøves ikke at ventilere om Kendskab og Bekendtskab, thi vi kender nogenledes hinanden lige vel, ikke, det jeg skulde tro, til andet end det anstændige. Sandt nok, han har engang været min Principal, men han tog mig ikke raa, thi jeg er hverken Skomager- eller Slagtersøn (om Lignelsen derefter skal anbringes), og jeg var paa den Alder, at jeg fortjente min Føde og Klæde — andet fik jeg jo ikke som Dreng —, det Hr. Faaborg altid skal komme til at tilstaa mig. — Sr. Faaborg har lige saa lidet bevist andet imod mig, end det en retskaffen Husbond tilkom, som mit Forhold har været anderledes end en tro og skikkelig Lærling. Han har vel ogsaa engang været Dreng, men hvad kommer vores Drengaar ved dette Kapitel. Nu er vi Mænd og ingen Dreng og bør opføre os som Mænd, enten vi ere ældre eller yngre, og det er saadant og ikke Aarenes Antal, der skal skaffe os Reflexion.«*) At hans Venner skulde have været forlegne med ham paa anden Maade, end Forældre i Almindelighed var, der ønskede deres Børn anbragt i Lære, var Fuglede ukendt, og det var en Lykke for Faaborg, om denne ikke havde været forlegen med sine Børn.

Havde Fuglede sammen med de to andre Revisionsmænd i de gjorte Udsættelser holdt sig til, at Byen allerede havde en brugelig Vindovn, saa gik han i sit private Indlæg endnu videre og hævdede som forhen, at man overhovedet ikke havde været nødt

---

*) Reflektion = velovervejet Besindighed.

til at anskaffe nogen Kakkelovn. Grundene, som han førte i Marken, var dog nu andre end den tykke Mur. Han indsaa ikke, skrev han, hvorfor denne Student ikke kunde nøjes med de samme Vilkaar som de forrige, da han, ham bekendt, ikke forrettede mere for det offentlige end de. Men hvad der bevirkede, at Studenten ikke kunde nøjes med de samme Vilkaar, var efter Fugledes Mening aabenbart det, at Studenten foruden at holde Skole for de fattige Børn tillige havde private Elever og havde disse separeret fra de andre siddende i sit Kammer. Hvad de private Elever angik, misundte Fuglede ikke Studenten denne Fordel, naar den Hovedhensigt, hvorfor han var antaget, ikke forsømtes. Men Studenten eller de private Børns Forældre maatte da selv bekoste den Kakkelovn, og denne burde ingenlunde komme Byen til Besvær. — Hvorvidt Fugledes Mening om Grunden til Kakkelovns Anskaffelse nu ganske holder Stik, tør jeg ikke afgøre. Fuglede henpegede bl. a. ogsaa til, at Kordegnens Student altid havde ligget i en Alkove i Skolen og saaledes betjent sig af Skolens Kakkelovn. Og at Alkoven stadig var i Brug, viste et Udgiftsbilag til samme Kæmnerregnskab paa 2 Rigsdaler og 4 Mark for Reparation af nævnte Alkove. Brugtes denne ikke, hvorfor skulde da Dørene til den saa kostbare anskaffes!

Da Kæmnerregnskabet fra Revisionsmændene vendte tilbage til Borgmesteren, fandt denne sig inden Regnskabets Indsendelse til Rentekammeret foranlediget til en liden Replik til de, som han spydigt skrev, »fra det bekendte Sr. Fugledes Kontor udfærdigede Antegnelser eller rettere Decisioner«. Om det af Revisionsmændene fremdragne nye Moment — at Byen selv havde en gammel Vindovn — bemærkede

han, at denne til sin Tid skulde bruges og var fornøden ved Raadhusets Forandring og Forbedring. De mere personlige Angreb affærdigede han nærmest dermed, at man ikke kunde regne med, hvad der kom fra den Kant, og at det vilde være unyttigt at kræve Satisfaktion*) af Sr. Fuglede. Fuglede foreholdt Magistraten dens Pligter, men Borgmesteren vilde ikke »berøre de Pligter, han paa sin Side kunde have at iagttage, som henhører til et andet Sted, naar det var værd at inklade sig med ham!« Saadan en dumdristig som Fuglede kunde derfor med god Sikkerhed antaste en Embedsmand, naar han fandt for godt, baade paa Ære og Reputation, blot at det havde Navn af Nidkærhed for Byens Bedste. Sluttelig gav Borgmesteren Fuglede en nu uforstaaelig Snert, men sikkert forstaaelig nok dengang, naar han skrev om de adskillige Omsvøb, Fuglede havde brugt for at blive udnævnt til Formand for Revisionsmændene af den »bekendte« Morten Fries Klejnsmed og et Par andre af hans Tilhængere. For det gode var denne Klejnsmed aabenbart ikke »bekendt« i Borgmesterens Øjne, men desværre hører vi intet nærmere om disse eventuelle Valgintriger. Som om han allerede ved disse sine Antydninger havde sat for meget af sin Værdighed til, bryder Borgmesteren ogsaa her af paa Halvvejen: »Hvorom her ej heller videre«, skriver han.

Til en vis Grad maa man vel nok indrømme, at Sr. Fuglede førte sin Krig mod den Faaborgske Kakkelovn til Sejr. Thi ganske vist lod Stiftamtmanden de 18 Rigsdalers Udgift passere, men med en Bemærkning om, at for Fremtiden maatte saadanne Leverancer ellers ske ved Licitation. Og Rentekammeret lod sig ganske vist ogsaa efter indhentet for-

---

*) en tilfredsstillende Indrømmelse, en Undskyldning.

nyet Erklæring af Borgmesteren stille tilfreds, men betonedede, at Byens egen brugte Vindovn saa til sin Tid maatte komme til den paatænkte Anvendelse og spare Byen for en Udgift. Dog Faaborg beholdt sine 18 Rigsdaler og Kordegnens Student sin Vindovn. Fremtidig kunde han i de kolde Vintre hygge sig i Alkoven med de kostbare Døre og med Varmen fra Skolestuens Kakkelovn eller i sit eget Kammer paa 2. Etage bag den tykke Grundmur og ved Hjælp af den nyopstillede Vindovn. Og de kalundborgske Borgere kunde rose sig af, i hvert Fald i Aaret 1788, ikke at have sparet sig nogen Udgift for at gøre Kaarene behagelige for Lærdommens Dyrkere.

FRA NORDVEST-SJÆLLAND.

Af Povl Hansen.

Det nordvestlige Sjælland er overordentlig rigt på oldtidsminder. Omkring den nu udtørrede Lammebjergfjord findes således flere affaldsdynger («Køkkenmøddinger«).

Ved landsbyen Hagested blev en stor affaldsdyngne ført ud i fjorden sammen med andet fyld ved anlæget af dæmningen, da fjorden skulde tørlægges.

En lille affaldsdyngne er også bleven funden på Sejro; men den største af alle her på egnen er dog den, der i 1894 blev opdaget af kaptajn A. P. Madsen ved »Vejlekroen«. Den ligger mellem de to banker Borrebjærg og Blankebjerg, Høve by, Asnæs sogn¹).

Dyngen er omtrent 56 meter lang og på det bredeste sted 11 meter bred, overalt dækket af et lag muld. Den blev undersøgt i årene 1896—97. Man fandt 7 arnesteder i den, alle på den naturlige jordbund. Nogle af disse var små, sat af 10—20 sten, andre var større, ja ét endog på omtrent 200 sten. Stenene var skørnede af ilden og sværtede af kul, ligesom der også fandtes bålrester.

Af oldsager fandt man ikke mange: 143 stkr. af flint, 5 af bén (prene) og nogle få lerskåle.

---

¹) Foruden denne store findes der paa Høve bys grund endnu tre mindre affaldsdynger.

Af husdyr fandtes kun b en af hunden; men der var b en af mange vilde dyr, f. eks. b ever, vildkat, r ev, skovm ar, odder, vildsvin, mange r adyr og adskillige kronhjorte.

De fundne tr ekul var overvejende af eg, kun lidt birk, elm, hassel, b evreasp og n aletr e. Her som i alle affaldsdynger var egen det overvejende tr e.

Et andet fund fra den  eldgamle tid er »Uroksen fra Vig«²⁾. Den stammer fra den aller eldste tid, vi tr effe spor af mennesker her til lands. Skelettet fandtes omtrent helt nede på mosens bund med et tørvelag på 3½ alens tykkelse over sig. Nærmest oven på den l  rester af fyrretræer. Den må da rimeligvis være bleven nedlagt der i  eldgammel tid, da skovfyrren endnu bredte sig i vore skove.

»Da Uroksen, såret og forfulgt, kom flygtende hertil, var her, hvor mosen nu breder sig, en stille skovs , kranset af fyr, birk og b evreasp. I søen vuggede  kandens skønne, hvide blomster, vandaksblade dækkede vandspejlet, og bukkeblade dannede tætte br emmer ved søbredden.«

Oksen har da på sårede og syge dyrs vis søgt ud i vandet, og fra forf lgerne er den også sluppen, men kun for at finde døden i søen. Som død har dens krop en tid drevet om i varmen, og enkelte af lemmerne har efterhånden skilt sig fra. Til sidst er den gået til bunds, hvorefter mosen langsomt grode op og trofast dækkede det hele.

At uroksen er død af s r, er uden al tvivl; ved Undersøgelsen fandtes der nemlig på det 7. ribb n i højre side et »frisk« s r, hvis rande slet ikke havde lukket sig. Det var frembragt af en flintod, hvoraf sprængte rester endnu sad fast i såret. Den må være

---

²⁾ Se  rb ger for nordisk oldkyndighed 1906.

kommen med stor kraft og har helt gennembrudt det tykke og faste b n. Lige neden for det sted, hvor pilen traf, sidder lungen; den må være bleven s ret. Muligvis har dyret også været truffet andet steds, idet der på brystets plads l  tre små flintfl kker, der enten har været simple pilespidser eller siddet i et spyd.

Det var ikke første gang, oxen havde været jaget; i det 9. højre ribb n havde den et gammelt s r, der forlængst var l gt igen, men også her sad der i benv vet fast indkapslet rester af flintfl kker.

Skelettet blev sammenstillet, og på grund af sårene i benene er det siden blevet opstillet i nationalmuseet.

Fundet skete ved boelsmand Jens Peter Jensen i Jyderup, Vig sogn.

I det hele taget kan man sige, at sognene i Ods herred er meget fyldigt repræsenteret i nationalmuseet. Fundene herfra spænder over hele oldtiden med sten-, bronze- og j rnalder.

Det mærkeligste fund af alle her er vel nok det snart over hele verden kendte solbillede fra Trundholm³⁾; men også andre kunde fortj ne at nævnes:

I Havnsø strand blev der ved resterne af et skibsvrag opfisket en svær halsring af guld fra den senere j rnalder. Dens værdi udgjorde 1800 kr.

På en mark ved Rumperup er der gjort et særdeles sjældent »votivfund« (gave til gudeligt brug i følge et aflagt løfte). Fundet skriver sig fra den ældre bronzealder og består af ni massive bronze kser, til dels rigt ornamenterede⁴⁾.

³⁾ Se »Nordiske fortidsminder I, s. 203 o. flg. H. A. Aarb. IV.

⁴⁾ Se »Arb ger for nordisk oldkyndighed årg. 1886, side 230 o. flg.

Et andet votivfund er for kort siden sket på en mose i Asnæs sogn; 6 velbevarede, smukt prydede bronzesværd kom her for dagen, åbenbart en gang i fjærne tider henlagt der på mosens overflade i religiøst øjemed⁵).

I en bakke på strandkanten ved Sejro gjordes et stort sølvfund fra den senere jernalder. Det bestod af ringe, spænder, kæder, mønter og et billede af Tor.

Også de såkaldte »Helleristninger« finder man her: Ved Herrestrup (Grevinge sogn) er der således et anseligt, fredlyst gravkammer, på hvis dæksten findes svagt indhugget skibsfigurer og et hjul. Lignende ristninger findes på en rullestenblok, der blev funden i en mergelgrav også ved Herrestrup. Den mærkeligste Helleristningssten fra den danske bronzealder hidrører også fra disse egne; den er nemlig funden i Engelstrup (Grevinge sogn). På den er fremstillet to skibe og fire stående menneskefigurer. Disse helleristningssten, hvis figurer rimeligvis også skal fremstille solen, må da sammenstilles med solbilledet fra Trundholm, som de stærkt minder om.

»Herrestrupstenen« og »Engelstrupstenen« opbevares nu i nationalmuseet.

Ved landsbyen Vig står endvidere den 21¼ meter høje »Kræmmersten«, der af kyndige antages for at være en bævasten fra slutningen af vikingetiden.

Af andre oldtidsminder findes her på denne kant af landet et stort tal af jættestuer, stengrave og kæmpehøje. I det lille Skippinge herred er der nu 20 fredlyste oldtidsminder; men fra dette lille område foreligger der i alt oplysninger om 11 jættestuer, 89 stengrave og over 350 kæmpehøje. Ved Følleslev

⁵) Se »Ill. tidende«, dobbeltnr. f. 15. og 22. juni, 1924.

findes således to langdysser og en høj med jættestue; og ved Særslev på Lindebjærg (omtr. 85,5 meter) ligger en særdeles smuk langdysse med to gravkamre og omtrent 80 randsten.

I Arts herred findes oplysning om henved 200 stengrave og 375 kæmpehøje; men mange af disse er dog i tidens løb bleven sløjfede og ødelagte. 19 er fredlyste.

I det noget større Odsherred findes der vel ikke så mange jættestuer og stengrave (omtr. 85), men til gengæld har der været talt op til 600 kæmpehøje. Højby sogn alene havde tidligere 20 stengrave og 150 kæmpehøje; de fleste er dog nu sløjfede. I hele herredet er næppe en tredjedel af disse minder bevaret; 33 af dem er fredlyste, og mellem disse findes to liggende på Bjerresø mark, Vallekilde sogn. Den ene, der dog kun delvis er bevaret, har et smukt sekssidet gravkammer, i hvis dæksten der ses et par skålformede fordybninger.

År 1832 skriver en forfatter, at der på Hørve mark endnu står fire lave forhøjninger med gravkamre, omsatte med sten; men, føjer han til, for 30—40 år siden var her endnu mange flere hedenoldsgravsteder, som imidlertid nu alle er forsvundne.

I Hørve sogn findes tre fredlyste gravhøje, hvoraf den ene når den betydelige højde af godt 5 meter.

Sære sagn går endnu overalt mellem gamle folk om gravene og højene. Mange af dem skal være bosted for højfolk. »Om Skalsbjærget« (ved Kundby) — således skriver forfatteren J. H. Larsen 1832 — »fortæller almuen, at det hvert år står på pæle, og at der da er assemble af underjordiske damer og herrer i stort costume, hvortil også undertiden forbi-

gående, som dertil måtte anses at kvalificere sig, bliver indbudte.« Fra andre af højene kommer de underjordiske for at stjæle øl fra menneskene; o. s. v.

Af navne som Tinghøj (Vallekilde) og Bavnehøj (Hørve) o. fl. lign. ser man, at højene dog også har været brugt af mennesker til andet end gravpladser.

Det vil af alt dette fremgå, at Holbæk amts kystegne især i Odsherred (og på Røsnæs) må henregnes til de tidligste og vigtigste beboelsespladser i vort land, og hvad oldtidslævninger angår overtræffes de næppe af nogen anden egn i Danmark. Endnu den dag i dag må man indrømme, at alle disse oldtidsminder sætter sit Præg paa egnen og er med til at give den sin alvorlige og storladne karakter. Især er det dog bronzealderen, der har gjort sig stærkt gældende.

Nordvestsjællandss overflade er stærkt bølgende og med bratte brud. Stærke bakkestrøg gennemfører den i alle Retninger; nogle af disse bakker er skovklædte, de fleste nøgne; nogle skyder sig brat op som korte åse; andre danner lange højrygge med toppe på op mod hundrede meters højde, ja adskillige endda et godt stykke derover.

Kystlinien her bugter sig meget stærkt ud og ind og danner dybe vige og lange, smalle halvøer (Asnæs, Røsnæs, Sjællands odde, Isøre m. fl.).

Skove findes nu kun sparsomt i den nordre del af Holbæk amt; men således har det ikke været i ældre tid; derom kan bl. a. tøvmoserne oplyse os. Dog fremtræder her den mærkværdighed, at mens man overalt i moserne finder talrige lævninger af fyr, eg, hassel og andre skovtræer, er der på disse egne endnu aldrig funden bøg. For nogle få år siden gjorde man et mærkeligt fund ude på selve den ind-

dæmmede Lammefjords bund, idet man omtrent 20 centimeter under overfladen opdagede en hel skov, d. v. s. op mod et halvt hundrede mægtige egestammer, hvoraf nogle målte indtil 27 meter i længden og 70—75 centimeter i tværmål. En del af træerne var så hårde og friske at de tilsyneladende godt kunde bruges i et hvilket som helst snedkerværksted.

Så sent som i Kr. IV's tid skal hele den vældige bakkerække fra Vejrhøj og nordøst over have været skovklædt; og i slutningen af det 18. hundredår fandtes endnu hist og her store strækninger omkring Grevinge dækkede med småpurrer, der skød op af stubbene, hvor storskoven var fældet, uden dog at kunne komme nogen vegne; kronvildtet var den gang så talrigt, at det undertiden i strænge vintre vovede sig helt ind på gaderne i Nykøbing.

I en gammel beretning fra 1204 nævnes »Starreklintlund« som en »mådelig« egelund, og der lægges til, at den blev regnet for at være af megen værdi. Det er dog vanskeligt at forstå, hvorledes en »mådelig stor egelund« i de dage, da man havde bygnings-tømmer nok, kunde være af megen værdi.

Der skal også samme steds have været en »mådelig poppelskov«.

I skoven, som fra Trolddalen bredte sig ind over Nekselø, kunde årlig opføres 40 oldensvin. Nu er også den så godt som forsvunden.

Også syd for Lammefjorden bredte skovene sig frodigt. De store Kundby banker var helt ned imod slutningen af det 18. hundredår skovklædte. Men efterhånden afløstes højskoven af kratskov, og nu er også den forsvunden.

I slutningen af det 18. hundredår blev det såkaldte »skovtyveri« her som andet steds drevet med

stor kraft og iver til megen skade for skovene. Man kan ikke komme bort fra den tanke, at skovtyveriet egentlig havde sin rod i en ældgammel forestilling, der gik ud fra den forudsætning, at skovene (d. v. s. træerne) var fælles ejendom, gods, der ejedes lige meget af alle og af ingen. I så henseende betragtede man dem med samme øjne som vildtet, de skjulte; også dette vilde man nødig indrømme tilhørte enkeltmand. Denne forestilling må vel nærmest betragtes som en overlevering fra den tid, da skovene virkelig var, hvad man nu forgæves søgte at fastholde, store almindinger, hvor hver enkelt kunde hugge af hjærtens lyst uden at mødes af nogen hindring fra lovens side.

Allerede tidlig havde skovene dog begyndt at få værdi som det sted, hvorfra man fik sit brændsel og gavntømmer; og samtidig med forståelsen heraf begyndte godsejerne at modsætte sig deres bønders planløse huggen ned for fode.

Med andre ord: ejendomsretten begyndte at gøre sig gældende og kæmpede for at skaffe sig anerkendelse i lovgivningen. Det blev da her som på så mange andre områder af vor fædrenejord til sidst herremændene, der gik af med sejren og erobrede almindingernes store skove ind under deres besiddelser.

Som et tidsbillede fra skovtyveriets dage skal jeg her anføre en skildring fra denne egn.

I en Indberetning til Regeringen omkr. år 1760*) skriver ejeren af Bjærgbygaard (Holbæk amt) som følger:

»Til byerne Tornved, Bennebo og Jyderup har tidligere været megen over- og underskov, og de har endnu noget af bægge dele, især den sidste; men be-

---

*) Findes i pakkerne om jordfællesskabet i rigsarkivet.

ser man overskoven, som er øjensynlig for enhver, så véd jeg intet nærmere at ligne den imod ... end som en stor afbrændt by, hvor skorstenene står alene tilbage, og står afhuggede midt på. Jeg for min part, som ejer det meste af Tornved og Jyderup skove, har gjort mig umage for at rydde det skammelige syn bort fra folkets øjne og årlig udvist stumperne til mine bønder for at frede om de endnu tilbagestående få træer; men bønderne har forekommet mig på deres sædvanlige måde og kronraget de fredede træer, så at, om jeg bliver ved at udvise stumperne, så blev de også ved at forhugge træerne, indtil der ikke blev ét frugtbart træ tilbage; vil nogen spørge, hvorfor ikke enhver lodsejer (d. e. herremand) passer sin skov, så må jeg svare, at det er en umulig sag, så længe skoven ejes i fællesskab; ti bønderne stjæler da i flæng, en Bjærgbygårdsbonde stjæler på Aggersvolds grund, og Aggersvoldsbonden på grunde, som tilhører Bjærgbygård ... og bønderne dølger det med hverandre endog ved måned ...«

Sit væsentligste knæk fik skovtyveriet her som overalt ved skovudskiftning og selvejendoms indførelse, om det end på sine steder blev drevet til langt op i det 19. hundredår.

Jordbunden i Holbæk amt er ikke særlig frugtbar: Af flyvesand, stenmarker og andre udyrkede strækninger findes der betydeligt mere end i noget andet af øernes amter; og næst efter Bornholms og Frederiksborgs amter står Holbæk af øernes amter lavest ansat, nemlig $11\frac{1}{2}$ td. ld. på en td. hartk., gennemsnitlig omtr. takst 11. Byg dyrkes forholdsvis stærkt, navnlig udmærkede sig her Samsø; under navn af Kalundborg-byg nyder denne vare med rette endnu stor anseelse.

Kvægavlen drives dygtigt; men navnlig er svineavlen langt fremme. Antallet af svin har her hidtil været større end noget andet amt i Danmark. Her findes da også (i Holbæk) et af landets første og største andelssvineslagterier⁶).

Derimod er fåreavlen nu kun forsvindende, skønt også den en gang — hvad Danmark angår — har haft et af sine brændpunkter indenfor Holbæk amt, i Kalundborgegnen nemlig. For 100 år siden var således Kalundborg stedet for et af Danmarks største uldmarkeder. Varerne kom fra de store fårehjorder (»schæferier«) i byens nærhed, navnlig på herregården Lerchenborg. I året 1839 solgtes der på dette marked 80,000 pund uld.

Kirkerne her er på enkelte undtagelser nærmest små og tarvelige; flere af dem er byggede af utilhugne kampesten; deres opførelse går sikkert for manges vedkommende helt tilbage til Valdemarernes tidsalder. I amtets nordvestre del, som vi her især vil beskæftige os med, er dog ikke så få af dem smykkede med kalkmalerier, og her må da især fremhæves den meget gamle forhenværende herredskirke i Tudse; på skibets så vel som på korsets hvælvinger fandtes der rige og mærkelige kalkmalerier, der nu efter istandsættelsen har gjort kirken til en seværdighed. Den kønne, højtliggende kirke i Skamstrup er også rigt prydet med smukke kalkmalerier⁷). Også i den lille, lavtliggende, nu udvidede Hørve kirke findes sådanne, men de er temmelig ubetydelige.

⁶) Grundet 1888, nærmest ved gmd. Povl Sams, Svendsbjergs, arbejde for sagen.

⁷) I kirkens gamle granitdøbefont findes et døbefad af tin. Man fortæller — hvad dog næppe er rimeligt —, at det skal være fundet på en mark ved foden af en banke. Det er uden indskrift. Magen til det findes i Kundby kirke.

I Tudse herred er Skamstrup og Frydendal kirker de smukkeste, men Kundby den anseligste udvendig både ved sin størrelse og sin beliggenhed højt oppe på den stejle bakke over den lille by, der på grund af sine jorder kaldes »amtets smørhul«. Kundby kirke kaldes derfor også af folk for dum: »den synlige kirke«, i modsætning til Buttrup, der, tårnløs og lavtliggende, kaldtes »den usynlige«.

På grund af denne høje beliggenhed skal Kundby kirke efter folks sigende i ældre tid have tjænt som sømærke under sejladsen på Lammefjorden. Og sagnet fortæller, at i bakken, hvorpå kirken nu står, skal der i ældgammel tid have boet en trold, som følte sig så ilde til pas ved klokkeringningen morgen og aften, at han flyttede over til Fyn. En gang kom en af de Kundby mænd til Fyn på en rejse, og der mødte han en mand, som hilste så bekendt på ham og spurgte, om han ikke var fra Kundby. Og da manden hertil svarede jo, bad den fremmede Kundbymanden tage et brev med. »Hvem skal jeg aflevere det til?« spurgte han. »Du behøver blot at kaste det over kirkegårdsmuren, så skal det nok nå sit bestemmelsessted«, sagde den fremmede igen. Manden fra Kundby lovede da at udrette dette ærinde og var kort efter på vej hjemad. Da han var kommen et stykke ind i Sjælland, får han en dag fat på brevet og tager det nærmere i øjesyn. Det var meget tykt og var forsynet med fem store segl. Manden blev nysgerrig. Hvad kunde dette mærkelige brev dog indeholde; han kunde ikke dy sig for at pille lidt ved det ene segl. Men hvad sker: pludselig begynder der at sive vand ud under seglet, og det løb stærkere og stærkere. Til sidst måtte manden smide brevet og løbe, alt hvad han kunde, for ikke at drukne i det fremvældende

vand. Inden brevet var tømt, var den store Tissø dannet. Den fremmede derovre på Fyn var trolden fra Kundby, som for at hævne sig i sin landflygtighed havde indesluttet fem søers vand i brevet og glædet sig til ved vandets hjælp at få den forhadte Kundby kirke ødelagt. Nu mislykkedes jo imidlertid den onde plan på grund af Kundbymandens nysgerighed.

At klokkerne i Kundby kirke kunde virke så overvældende på trolden, forstås bedre, når man hører, at der oprindeligt var ikke mindre end tre i tal. På den ene står med munkeskrift: »Help Jesus, Maria, Susanne«. Lignende indskrifter findes på mange klokker fra det 14. og 15. hundredår. Det var vel meningen dermed at fordrive de onde ånder (troldene), som, man mente, ikke kunde tåle de indviede og »døbte« klokkers lyd.

Den nedtagne tredje Kundby klokke skal i lang tid have henstået på Holbæks skibsbro, hvorfra den omsider førtes til København for at omstøbes. Således gik det i det 16., 17. og 18. hundredår mange kirkeklokker, hvis pladser nu står tomme; alene fra Fyn skal der i året 1808 være sendt 264 kirkeklokker til København. De vejede 642 skippund^s). Forgæves ventede Kundby beboere siden deres klokkes tilbagekomst.

Enevælden var ikke altid nøjeregnende i ytringerne af sine magtmidler.

Af andre kirkeklokker med ejendommelig indskrift eller historie skal endnu nævnes følgende: Den ældste af dem i Grevinge kirke. Den er indviet til st. Botolfus og bærer ordene: »Oprunden er Botolfus.

---

^s) J. H. Larsen: »Holbæk amt«.

Englands strålende stjerne, som i sin tid vil bære frugt. 1580«⁹⁾).

På klokken i Korskirken i Vallekilde står: »Ikke os, herre, ikke os, men dit navn giv ære!« Denne klokke skænkedes valgmenigheden af venner i København kort efter kirkens opførelse 1882.

I Sejro kirke findes to klokker. Til den ene, som bærer årstallet 1621, er knyttet den bekendte mærkelige fortælling om, at Svenskerne i krigen 1658—60 førte den til Göteborg og hængte den op dér i den tyske kirkes tårn; men her viste den sig så urolig og ringede ofte af sig selv, hvorfor man omsider besluttede at føre den tilbage til øen; ja man ledsagede den endog med et brev og venlig hilsen, at »ligesom den til forn havde ringet af sig selv, den herefter mange år måtte ringe til gudstjænestens forrettelse«.

Den anden af klokkerne i Sejro kirke er fra 1715 og givet af øens daværende ejer Fr. Rostgård som en tak til Gud, fordi han blev sparet i pestens tid 1711.

---

⁹⁾ Grevinge kirke er forholdsvis stor og anselig. Det oprindelige parti af den er ligesom den nærliggende Asnæs kirke bygget i Valdemar Sejrs tid. Grevinge kirke underkastedes en hoveddistandsættelse 1865.

NOGLE AKTSTYKKER

VEDRØRENDE

KALUNDBORG BY I ÆLDRE TID.

Meddelte af Arkivar E. Marquard.

Ved en Gennemgang af Kalundborg Bys ældre Arkivalier i Landsarkivet for Sjælland m. m. er jeg stødt paa efterfølgende Aktstykker, der hvert for sig giver et interessant Indblik i Byens ældre Historie og kulturelle Liv.

Det første af disse er et Regnskab over en Hjælpeskat af 1554—55, som skulde anvendes til Byens Befæstning og Skibsleje. Formodentlig drejer det sig her om en Skat, der er paalagt af Byens egen Øvrighed; der synes i alt Fald ikke at være udstedt noget Kongebrev om denne Ydelse. Byen skulde jo selv holde sin Befæstning vedlige, og denne Istand-sættelse har øjensynlig været af ret omfattende Art, idet der tales om Træværk, Kalk og Mur. Der kunde i Tider som de daværende være god Grund til at vedligeholde Forsvarsværkerne om Byerne, og Kalundborg var som Følge af sin Beliggenhed ved Slottet naturligvis henvist til ogsaa at være befæstet. Skibsleje var et dengang heller ikke ukendt Fænomen, idet Byerne jævnlig maatte stille Skibe til Rigets Raadighed til Forsvar, Transport o. a. lign. Iøvrigt taler Regnskabet jo for sig selv.

Regnskabet, der findes blandt Dokumenterne til Kalundborg Raadstueprotokol, Varia 1554, bestaar af 14 sammenhæftede Blade i almindeligt Kvartformat. Det egentlige Regnskab begynder paa Blad 3 med Listen over Skattheyderne. Af disse er enkelte ikke ansat til Skat. Ved de øvrige er der foran Navnet sat Tegnet for solvit (s sz, her gengivet ved ss) som Tegn paa, at Skatten er betalt. Hos en af dem, den 6. Skattheyder, er der blevet pantet; solvit-Tegnet er

slettet ud for hans Navn, og der er tilføjet: pant.; ved tre af dem (Side 3 a og 3 b) synes Bemærkningen: quit. (d. v. s. quittet) at tyde paa, at Skatten er blevet eftergivet. Nogle Borgere er slet ikke sat i Skat.

Paa Side 8 begynder Udgiften, der ogsaa indeholder enkelte Udgiftsposter ud over Istandsættelsen af Befæstningen og Lejen af Skibe.

De mange, tit ganske forvirrede, Rettelser ved Sammentællingerne paa hver Side er et af de mange Beviser fra Datiden paa, hvor vanskeligt man havde ved at regne med Romertal. Der er næsten ikke en Side, uden at der er begaaet Fejl.

Med Hensyn til Gengivelsen af Regnskabet bemærkes, at hvor Regnskabet benytter Mark- og Skillingstegn, er disse af typografiske Grunde her gengivet ved m. og sk. Regnskabet anvender overalt Romertal, bl. a. det gennemstregede j og v for $\frac{1}{2}$ og $4\frac{1}{2}$; disse er her gengivet ved almindelige Tal. Siderne i Forlægget er her betegnede ved 1 a, 1 b osv., sat i Parentes.

Tingsvidnet om Godset til St. Gertruds Alter i Vor Frue Kirke i Kalundborg af 13. Juni 1541 findes i Kalundborg Byfogedarkiv blandt Dokumenterne til Tingbogen 1541 ff. Som bekendt bar Kirkens Midtertaarn Jomfru Marias Navn, medens de andre fire havde Navne efter St. Anna, St. Catharina, St. Maria Magdalene og St. Gertrud. Kirkens Hovedalter har været viet Jomfru Maria, medens de andre fire Helgeninder har haft hver sit Alter i Kirken. Til hvert Alter har der været henlagt Jordegods, bl. a. til Lønning af Præsterne. Naar der nu optages et saadant Tingsvidne, er Grunden den, at der af Niels Jepsen i Kjelleklinte var udtaget Stævning, fordi han vilde rejse Krav paa noget af det Jordegods, der laa til St. Gertruds Alter. Alterets Vicarius Hr. Hans Jespersen har derfor ved dette af 12 Dannemænd (d. v. s. ærlige og uberygtede Mænd) afgivne edelige Vidnesbyrd villet sikre Godset mod det paatænkte Krav.

Det tredje og fjerde Aktstykke giver Oplysninger om Forholdene ved Datidens Begravelser, Skifter osv. Ikke mindst interesserer Aktstykket af 1656, fordi de deri omhandlede Dødsfald er sket under en Epidemi, og det bl. a. giver Oplysning om, hvorledes man søgte at beskytte sig imod Smitten ved stærke Drikke, Røgelse osv. I dette Tilfælde er hele

Murmesterfamilien død af Pesten — man mindes de gamle Beretninger om de uddøde Huse, der mærkedes med Kors paa Døren — og Skiftet er af Hensyn til Pesten først kommet til Behandling i August Maaned det paafølgende Aar. Den almindelige Rædsel for Smitten viser sig forøvrigt ogsaa bortset herfra tydeligt nok i dette Aktstykke.

Særlig fortjener at bemærkes, at der i dette Aktstykke paa to Steder omtales en af Datidens fornemste Damer. Ved Omtalen af Barnets Begravelse nævnes, at »hendes Naades velbaarne Fromhed« har sendt 3 Dlr. 8 Sk., og senere, at »Frøchen« har foræret til Begravelsens Betaling 6 Dlr. 8 Sk. Med Titelen »Frøken« betegnedes dengang Kongens Døtre. Nu var Hans Lindenov (den yngre) til Hundslund, der 1639—58 var Lensmand paa Kalundborg, gift med Christian IV's Datter Elisabeth Augusta (Søster til Leonora Christine), og der kan da næppe være Tvivl om, at det er denne Kongedatter, der optræder paa disse to Steder. Som bekendt var »Hendes Naades velbaarne Fromhed« en raa og simpel Karakter, der levede i et ulykkeligt Ægteskab med sin Ægtefælle!

Det fjerde Aktstykke endelig, der ligesom det foregaaende findes blandt Skiftedokumenterne i Kalundborg Byfogedarkiv 1650—1670, giver et indgaaende Indblik i, hvad der dengang brugtes ved Begravelserne, ligefra Nathuen med Sølvgaloner og Kammerdugs Linhatten til den Døde til Drikkevarerne og Tobakken og Piberne til Følget. Denne Begravelse har været ret kostbar; 67 Dlr. 1 M. 6 Sk. var ikke noget helt ringe Beløb for den Tid. Thomas Bonum har sikkert ikke været nogen ringe Mand i Byen, hvor Navnet forresten forekommer oftere, idet en Jens Bonum var Raadmand der 1647 — det er den samme, hvis Strandgaard nævnes her i Oluf Laursens Skifte —, og en Hans Bonum var Raadmand 1676.

Hvor meget disse 67 Dlr. 1 M. 6 Sk. vilde svare til i vor Tids Penge, er ikke let at sige. Rede Penge var langt sjældnere dengang end nu, og i mange Tilfælde ydede man dengang Naturalier, Korn, Kød, Fisk, Mad- og Drikkevarer, Tøj osv., hvor man nu vilde betale med rede Penge. Men der er dog en Række Poster i dette Begravelsesregnskab, der kan give Forstaaelse af, hvad disse Beløb betyder ved en Sammenligning med Nutiden. Saaledes er Kistens Pris angivet til 9 Dlr., Beslaget til 7 Dlr. 3 Mark, Præsten faar 6 Dlr. for sin

Ligpræken, Ringning med 3 Klokker 1 Dlr., med den store Klokke 2 Dlr. Gravstedet koster 3 Dlr. osv. Selv om andre Poster dengang var dyrere end de tilsvarende Udgifter nu vilde være, kan man sikkert uden Overdrivelse gaa ud fra, at Udgifterne nu talmæssigt vilde være mindst 20 Gange saa høje. En Begravelse som denne vilde i vore Dage sikkert blive mere end 20 Gange saa dyr!

Forholdet er endnu mere udpræget m. H. t. Hjælpeskat-ten, der jo var en enkelt Ekstraskat foruden de øvrige Skatter og Afgifter. Hele Skatten er opgjort til 136 Mark 6 Skilling 2 Hvide, hvilket lyder meget beskedent ligesom de enkelte Skattebeløb, der gaar fra 6 Sk. til 3½ M., men ser man paa Udgiftssiden, og hvad man fik for Pengene, bliver Billedet et ganske andet. Naar der i Arbejdsløn for 14 Dages Arbejde til Mads Tømmermand betales 4 M. 6 Sk., eller til Per Samsing for 2 Dage betales 4 Sk. og til Mad og Øl 9 Sk., i Kørselspenge til Rumperup gives 6 eller 8 Sk., naar 2 Liner faas for 10 Hvide, et Par Sko koster 12 Sk. og en Side Flæsk 2 M., saa er det klart, at Tallene maa multipliceres med et sikkert endnu højere Tal, hvis man vil omsætte dem i vore Dages Mønt.

Blandt de Ting, man ellers kan læse ud af dette Regnskab, der vistnok er det ældste, der er bevaret for Kalundborg By, skal jeg endnu nævne, at Antallet af skatteydende Borgere er 145, hvoraf der igen kan drages Slutninger om Byens Størrelse osv. Det viser sig atter her, at saadanne tilsyneladende tørre Regnskaber er en rig Kilde til Oplysning om vore Forfædres daglige Liv og Forhold.

I.

- (1 a) **Frantz kelsmedz¹⁾ bog,
mdliij chathedra Petri²⁾ begønthis,
tiill aarsdag ther nest effther etc.**
- (2 a) Summa summarum Ffranzdes jndtegt
136 m. 6 sk. 2 alb.,
vdgiff . . . .
122 marc 7 sk.
Er han skildig 14 m.
- (2 b). Ano dominj mdliij helpeskat till byes beffestning oc skeffueliæ³⁾, som Frantz kelsmed affnammer etc.

---

¹⁾ Kedelsmed. En Mængde af Skatteyderne betegnes i Regnskabet, hvad der dengang var almindeligt, ved Fornavn og Stilling: Frans Kedelsmed, Per Guldsmed, Per Remsnider (Sadelmager), Jens Jæger, Søren Grydestøber, Hans Skinder (Garver) osv. Saadanne Betegnelser kunde ogsaa gaa i Arv til Sønerne, og Jens Jæger behøver derfor ikke selv at være Jæger. Som bekendt har mange nuværende Slægtsnavne deres Oprindelse i denne Betegnelsesmaade: Jæger, Bager, Suder (Skomager), Smit (Smed) osv. Andre Navne er paa samme Maade opstaaet af Stedet, hvorfra Vedkommende stammede: Hollænder, Skaaning, Samsing, Køge osv. Kvinder betegnedes enten ved Fornavn med Faderens Fornavn med tilføjjet -datter, eller ved Fornavn med Mandens Fornavn eller For- og Efternavn i Ejefald eller ved Fornavn med Mandens Stilling i Ejefald: Anne Seffrens var gift med en Mand med Fornavnet Søren, Margrete Bartsøkær var gift med en Bartsøkær (Barber), Anne Hjulmands med en Hjulmand. I det følgende er Forklaringen paa vanskelige Ord og Udtryk o. lign. givet i en Note, første Gang de forekommer. — Ortografien lider af den dengang sædvanlige Overlæsselse med Konsonanter; det vil ved Højtlesning uden Hensyntagen til Konsonantfordoblinger jævnlig være lettere at forstaa Teksten, end man efter dens Udseende skulde tro.

²⁾ St. Peders Stol, 22. Februar.

³⁾ Skibsleje.

Helpeskat.

(3 a) ss. Jens Atzerssen 12 sk. — ss. Per guldsmed 1 marc. — ss. Per snecker 8 sk. — ss. Nels Andherssen 18 sk. — ss. Per remsnedher⁴⁾) 1 m. — [solvit]⁵⁾) Jørgen Laurissen 20 sk. — [28 sk.]⁵⁾) — pant.⁶⁾) — ss. Henning 20 sk. quittet. — ss. Jørgen Andherssen ½ marc 1½ marc. — ss. Michel kniffsmed 6 sk. — ss. Lass bagher 2½ marc. — ss. Seffren Nelssen 8 sk. — ss. Albret Henrickssen 1 marc. — ss. Morthen remsnedher 10 sk. — ss. Albret Hanssen 6 marc. — [solvit.]⁵⁾) Jep smed 12 sk. — ss. Oleff Dall 1½ marc. — ss. Lutze remsnedhers 1 marc. — ss. Jens iegher⁷⁾) 8 sk. — Summa lateris⁸⁾) 20 marc 2 sk. — [19 m. 10 sk] [20 m. 6 sk]

(3 b). ss. Per Nelssen 1 marc. — ss. Jens Jacobsen 1½ marc. — ss. Jacob Hallændher 1½ marc. — ss. Sandher Skat 3 marc. — ss. Las remsnedher 20 sk. [1½ marc]⁵⁾) — ss. Tonis Mattssen 2 m. quit. — ss. wng Lass bagher 20 sk. — ss. Nelss Biørnssen 3½ marc. quit. — ss. Germend 13 sk. — ss. Jens Monnssen 20 sk. — ss. Klæmet Hanssen 20 sk. — ss. Tøgher Kristernssen 6 sk. — ss. Per Seffrenssen 8 sk. — ss. Jacob salmagher 12 sk. — ss. Jens Hordbou 28 sk. — ss. Andhers smed 8 sk. — Summa lateris 22 m. 15 sk. [21 marc]⁹⁾) — [23 m.] [ixxj]¹⁰⁾) [3 sk.]. 2

(4 a) Item¹¹⁾) ss. Per Knudsen¹²⁾) — item ss. Mi-

⁴⁾ Remskærer, Sadelmager.

⁵⁾ Overstreget.

⁶⁾ Senere tilføjet.

⁷⁾ Jens Jæger.

⁸⁾ Det samlede Beløb for hele Siden.

⁹⁾ Overstreget.

¹⁰⁾ Forvirringen i disse Sammentællinger viser, hvor vanskelig Sammentællinger er faldet ham.

¹¹⁾ Latin, = endvidere.

¹²⁾ Intet Beløb angivet.

chel Brod 14 sk. — item ss. Anders Laurissen 28 sk. — item ss. Villæm Keldssen 28 sk. — item ss. Matis Seffrenssen 1½ marc. — item ss. Christiern offuersker¹³⁾ 1 m. — item ss. Mauritz Bentssen 1½ marc. — item ss. Dauit Skot 10 sk. — item ss. Bertolameus 23 sk. — item ss. Jens Man 4 sk. — item ss. Jørgen Jude 10 sk. — item ss. Oleff Nelssen 28 sk. — item ss. Frandz klensmed¹⁴⁾ 1½ m. — item ss. Lass klensmed 8 sk. — item ss. Jens Jude 8 sk. — item ss. Frandz Laurissen 7 sk. — Summa lateris 16 marc [9 sk.]²⁰⁾.

(4 b) ss. Christiern maler 1 marc. — ss. Ford smed 28¹⁵⁾ — Seffren¹⁷⁾ gridstøber¹⁶⁾ — ss. Jens Knar 11 sk. — ss. Morten Matssen 12 sk. — Ane Otboes¹⁶⁾ — ss. Nels Bentssen 1½ marc. — Poull Huidt¹⁶⁾ — ss. Matz Laurissen 20 sk. — ss. Hans Klensmed 18 sk. — ss. Christoffer Jesperssen 4 sk. — ss. Alban 10 sk. — ss. Hanss skyndher¹⁸⁾ 12 sk. — ss. Hanss offuersker 8 sk.¹⁹⁾ — ss. Nels Rask 5 sk. — ss. Hans Ibssen 10 sk. — ss. Rasmus klensmed [1 marc]²⁰⁾ 12 sk. — ss. Jens skomagher 2 marc. — ss. Anders skindher 12 sk. — ss. Margret barstskers²¹⁾ (!) 4 sk. — Summa lateris 14½ m. [6 sk. 2 sk.]²⁰⁾. 10 sk. [14 sk.]²⁰⁾.

(5 a) ss. Mogens skomagher 20 sk. — ss. Hans smed 1 marc. — ss. Frandz Hanssen 3 marc. — ss. Seffren Jenssen 3½ marc. — ss. Rasmus Jørgennsen 1½ marc. — ss. Nels Viring 8 sk. — Per Seffrens-

¹³⁾ Overskærer, en, som tilklipper Luven paa Klæde.

¹⁴⁾ Regnskabsføreren.

¹⁵⁾ Ingen Møntbetegnelse.

¹⁶⁾ Intet Beløb opgivet.

¹⁷⁾ Søren Grydestøber.

¹⁸⁾ Skinder, Garver.

¹⁹⁾ Rettet til 7 sk.

²⁰⁾ Overstreget.

²¹⁾ Bartskeer, Barber (ofte tillige Kirurg).

sen skomagher 8 sk. — ss. Rasmus Monssen 12 sk. — ss. Hanss skoning²²⁾ 2½ marc. — ss. Nels smed 10 sk. — ss. Knud gridstøber 26 sk. — ss. Per skredher 18 sk. 2 alb. — ss. Ib Rackløff 1 marc. — Christiern kock²³⁾ — ss. Christiern Pedherssen 8 sk. — ss. Seffren Skoning 12 sk. — Marinæ tømermantz²³⁾ — Per Samsing²³⁾. — Summa lateris 18 1 1 marc [6 sk.]²⁰⁾ 2 alb. [10 sk.]²⁰⁾. 2 sk.

(5 b) ss. Gellebert 2 marc. — Esbern Samsing 5 sk.²⁴⁾ — ss. Jesper fisker 10 sk. — Seffren skredher 9 sk. — ss. Anne hiølmantz²⁵⁾ 3 sk. — ss. Anne Seffrens 3 sk. — ss. Per Jude 1 marc. — Hanss kellersvend²³⁾. — ss. Oleff bøcker 8 sk. — ss. Christiern skoffbo²⁶⁾ 8 sk. — ss. Jens skredher 13 sk. — ss. Hans trumslaer²⁷⁾ 6 sk. — ss. Per Olssen 8 sk. — Anders klocker²⁸⁾ — ss. Christiern portholder²⁹⁾ 12 sk. — ss. Matz tømerman 1 marc. — ss. Andhers vognman 6 sk. — ss. Jep bagher 6 sk. — ss. Pouel graffuer 8 sk. — Summa lateris [9 marc 4 sk.]³⁰⁾ — 8½ m. — 10½ m. 3 sk. — [6 sk. 7]³⁰⁾.

(6 a) ss. Jens snecker 1 marc. — ss. Rasmus Villessen 6 sk. — ss. Seffren Keldssen 12 sk. — ss. Seffren Grindv³¹⁾ 12 sk. — ss. Per Skoning 8 sk. — ss. Andhers Hiøre 8 sk. — ss. Matz Køge 1½ marc. — ss. Orem Bage 15 sk. — ss. Matz Hanssen 7 sk. — skiper Rasmus²⁸⁾. — ss. Per bøcker 14 sk. — ss. Anne

²²⁾ Skaaning.

²³⁾ Intet Beløb angivet.

²⁴⁾ Tallet usikkert, rettet.

²⁵⁾ Hjulmands.

²⁶⁾ Skovbo.

²⁷⁾ Trommeslager.

²⁸⁾ Intet Beløb angivet.

²⁹⁾ Portvægter.

³⁰⁾ Overstreget.

³¹⁾ Formentlig Grindaa, d. v. s. fra Grenaa.

riitters³²⁾ 2 marc. — ss. Bertel Jude 9 sk. — ss. Jens Svarer 12 sk. — ss. Rasmus murer 10 sk. — ss. Jep Røtznes 6 sk. — ss. Lass Nagel 6 sk. — ss. Rasmus Ibssen 14 sk. — ss. Seffren Grymm 8 sk. — ss. Per Jude sverdf.³³⁾ [8] 6 sk.³⁴⁾ — Somma lateris 13½ marc 9 sk.

(6 b) ss.³⁵⁾ Seffren Christiernssen 6 sk. restat. — ss. Frandz Iud 6 sk.³⁶⁾ — ss. Lass Pedherssen 20 sk. — ss. Knud Brock 4 sk. — Jørgen Samsing²⁵⁾. — ss. Symon fisker 7 sk. (?). — ss. Lass skyndher 6 sk. — ss. Christiern riiter 8 sk. — item Matz hølman³⁷⁾ 8 sk. — item wng Jep kellerswenn 6 sk. — vlij (!). — 3 m. 2 sk. [2 marc 15 sk]³⁸⁾ [2½ m.]³⁸⁾.

(7 a) ss. Jens Nelssen 1½ marc. — ss. Rasmus Jessen ½ marc 1 m.³⁹⁾ — Jacob Laurissen 5 m. — ss. Jørgen Perssen 1½ marc. — ss. Jep Morthenssen 2 marc. — ss. Jens Hanssen 8 sk. — Jens Roid 8 sk.⁴⁰⁾ — ss. Rasmus bagher 2 marc. — ss. Hans barstsker (!) 1 m. — Oleff Jennssen 1 m.⁴⁰⁾ — 14½ m.

(8 a)⁴¹⁾ W d g i f f t.

Then sivnde dag apprilis Ffrandz kielsmedz wdgiftt paa byes wegenn:

Item⁴²⁾ for 2 tønnder⁴³⁾ øl, som bleff drucket,

³²⁾ Rytters.

³³⁾ Jude = Jyde. Sværdfege = Vaabensmed.

³⁴⁾ Rettet fra 8 til 6 sk.

³⁵⁾ Senere overstreget og Restancebemærkningen tilføjet.

³⁶⁾ Tallet usikkert, vistnok rettet fra x til vj.

³⁷⁾ Hjulmand.

³⁸⁾ Overstreget.

³⁹⁾ Det ser ud, som om hans Skat er bleven forhøjet.

⁴⁰⁾ Ingen Vedtegning om Betalingen.

⁴¹⁾ Side 7 b staar tom.

⁴²⁾ Hver ny Post indledes med det latinske item, der betyder endvidere, men som anvendes saa mekanisk, at det ogsaa som her sættes foran den første Udgiftspost.

⁴³⁾ Der har først staaet: en, hvilket er rettet til 2.

till regnskaff, 5½ marc [2½ marc 4 sk.]⁴⁴⁾

Item thett jddherhest hoffue led⁴⁵⁾ stoid at ffærde⁴⁶⁾, met øl, mad, arbeztløn 5 sk.

Item tiill thette neste leed aff en vogenn y Ørnholt⁴⁷⁾ at hente træernæ till leed 2 sk.

Item Per Samsing paa anden dag till mad, øll, han giorde thett neste leed aff nye, 9 sk.

Item hans arbeztløn 4 sk.

Item en karll, som halp at giøre leed, 1 sk.

Item Pedher Samsing, ffor han hente trey less thiørn oc lucthe ffolde og giorde thett gerd⁴⁸⁾ y strædet, 6 sk.

Item for 2 plancker, war nedfalden wed siøtorn⁴⁹⁾, vogenn træ 1 sk.

Summa lateris [4½ marc]⁵⁰⁾. 7 m. 4 sk.

(8 b) Item Per Samsing tiill øl, mad, mens han lucthe gerernæ oc henthe tjørn 8 sk.

Item en karll, som fløtte geret y strædet, mad, øll oc arbeztløn 8 sk.

Item aff en vogen, som wg⁵¹⁾ thiørn y strædit, 2 sk.

Item 3 tømmermænd mad oc øll, mens dy sette plancker, 18 sk.

⁴⁴⁾ Øjensynlig Prisen for den første Tønne Øl.

⁴⁵⁾ Det yderste Hovedled; det fremgaar af Regnskabet, at disse Led og Udenværker, Porte osv., d. v. s. hele Befæstningen, væsentlig var af Træ.

⁴⁶⁾ Istandsætte.

⁴⁷⁾ Formodentlig en Skov.

⁴⁸⁾ Fordi han hentede tre Læs Tjørn og lukkede Foldene og gjorde det Gærde i Strædet. Ogsaa nedenfor tales der om Tjørn til at lukke Gærder med.

⁴⁹⁾ Søtaarnet.

⁵⁰⁾ Overstreget.

⁵¹⁾ ug, Fortid af age, kørte. w anvendes for u i Begyndelsen af Ordet, u for v inde i Ordet, f. Eks. wg = ug, haffue = have.

Item wogennliæ met Jacob Wyndz pindz dagis tid⁵²⁾ till Rumperop 8 sk.

Item Hans vegther till øll oc mad 2 dage, mens klocheren skreff kongens korn⁵³⁾, 12 sk.

Item for dett yddher⁵⁴⁾ leed bleff færdett⁵⁵⁾ 2 sk.

Item for 2 lyner⁵⁶⁾ at drage tømmer met, gaff jeg 10 alb.⁵⁷⁾.

Item for saffdæler⁵⁸⁾ oc sæm⁵⁹⁾ till houmedher⁶⁰⁾ gaff jeg 20 sk.

Item for en lecthe thertiill 1 sk.

Summa lateris 5 m. [7 alb.]⁶¹⁾ 4 alb.

(9 a) Item Nels smed ffor hængssell tiill houmedher, 9 sk.

Item for thett yddherled, Seffren Laurissen bøtt⁶²⁾, 5 alb.

Item Matz tømmermand ffor 14 dagis arbeidet tiill løn, han hug plancker, 4 m. 6 sk.

Item Jens snecker till løn, ffor han hug paa planck wærck, 3½ marc.

Item Per tømmermand, ffor han hug paa planck wærck, 3½ marc.

Item Jørghen Jude, ffor han hug plancker, 3 marc.

⁵²⁾ Pinsedagstid.

⁵³⁾ Mens Klokkeren skrev Kongens Korn, d. v. s. Skattekorret.

⁵⁴⁾ ydre.

⁵⁵⁾ færdede, gøre færdigt.

⁵⁶⁾ Liner.

⁵⁷⁾ Album, en Hvid.

⁵⁸⁾ Savdeler, Brædder eller Planker.

⁵⁹⁾ Søm.

⁶⁰⁾ Hovmede, et lille Udenværk med Led eller Port, væsentlig Træværk, jvfr. ogsaa de følgende.

⁶¹⁾ Overstreget.

⁶²⁾ bødede; ogsaa dette Yderled er et lille Udenværk el. lign.

Item Rasmus Villæmssen ffor kalck, han wg ffra brouen⁶³), tiill løn 25 sk., hanss øll oc mad 12 sk.

Item en karll, som halp at aage kalc, 2 sk.

Item dy karlle, som skiffuet kalc oc halp at skiffue kalck, øll oc mad 12 sk.

Item for en less tømmer, bleff aget till skiff loge brou⁶⁴), 1 sk.

Summa lateris 17½ marc 2 alb. 12 sk.

(9 b) Item Tames Jude ffor tømmer at ge⁶⁵), gaff jeg hannem 3 sk.

Item ffor 2 standtønder⁶⁶) at skiffues⁶⁷) kalck met aff Matz Perssen 6 sk.

Item aff Matz Seffrenssen en standtønnde at skiffue kalck met 8 alb.

Item aff Pouell Andherssen 1 standtønnde 2 sk.

Item band till tønnderne ffor 3½ alb.

Item for reffue⁶⁸) till stropper 1 sk.

Item Andhers Hør ffor kalck at age 12 sk.

Item Andhers tiill øll oc mad 4 sk.

Item 3 karlle, som øst vand ffra vesterport, tiill løn oc till øls 10 sk.

⁶³) Broen. Den Kalk, som Rasmus Villemssen her ager fra Broen, tyder paa, at der ikke udelukkende var anvendt Træ til Befæstningsværket, jvfr. ogsaa nedenfor (10 a) Mursten og (12 a) Udgiften til Rasmus Murer.

⁶⁴) Skibslaagebroen. Skibsbroen har af Hensyn til Sikkerheden kunnet lukkes med en Laage. Redaktionen har venligst gjort mig opmærksom paa, at der endnu findes Skibslaagestræde og Skibslaagebanke, der altsaa har Navn efter denne Laage.

⁶⁵) Fejlskrift for age.

⁶⁶) Tønnder med Laag.

⁶⁷) Skibe, forsende med Skib. Meningen er formodentlig: Tønnder med Laag. hvori Kalken skulde forsendes ad Søvejen.

⁶⁸) Reb.

Item for 4 less rug aff slotet vtj Pedher
Knudssens skiffue 4 sk.

Summa lateris 2½ marc 5 sk. 10 penninge.

(10a) Item ffor 3 less murstien ffra broen gaff jeg
3 sk.

Item ffor en less garnering⁶⁹⁾ 3 sk. wtj Per
Knudssens skiffue.

Item ffor en knob⁷⁰⁾ at age till homeider 2 alb.

Item Lass bagher ffor ½ tønde øll 8 sk., dy,
som arbeidet y siøen.

Item Maurist (!) Bentssen for 5 tølther⁷¹⁾
raffther⁷²⁾ till houmeider 5 marc.

Item for (en)⁷³⁾ 2 føringes bord⁷⁴⁾ [8]⁷⁵⁾
11 alb.

Item Oleff Arnstien ffor 2 less tømmer tiill raid-
husset 4 alb.

Item Hans Skoning y lyes geld⁷⁶⁾ 2½ marc.

Item Andhers Hiøre ffor 5 oc 20 less stien,
tømmer oc sandt 1 marc 2 alb.

Item holt jeg 2 dravantther⁷⁷⁾ paa tridie dag,
som kommæ till Silckeboer, 20 sk., deris
øll oc mad.

Summa lateris 11 m. 1 sk. [10½ marc. 1
sk. 8 alb.]⁷⁸⁾.

⁶⁹⁾ Til Dækning af Lasten i et Skib, i dette Tilfælde den ovenfor omtalte Rug fra Slottet.

⁷⁰⁾ Knub, Blok.

⁷¹⁾ Tylvter.

⁷²⁾ Stokke, Stænger, Spær.

⁷³⁾ en er rettet til 2.

⁷⁴⁾ Bord = Planke; Forstaaelsen er ikke sikker.

⁷⁵⁾ usikker Læsning; rettet fra 8 til formentlig 11.

⁷⁶⁾ Penge; lyes geld maaske = Lysepenge?

⁷⁷⁾ Drabanter, som paa Vejen til Silkeborg har ventet paa Skibslejlighed.

⁷⁸⁾ Overstreget.

- (10b) Item ffor klæ till aage⁷⁹⁾ aff Albret Haannsen gaff jeg 6 marc.
 Item ffor 7 matther⁸⁰⁾ y Per Knudssens skiffue tiill Skonæ effter kalck 23 sk. 1 alb.
 Item Jens Jude, ffor han vg till Rumperop met kongens folck, 8 sk.
 Item ffor hasp oc marnn⁸¹⁾ till houmeider 2 sk.
 Item for hvndrit⁸²⁾ sem⁸³⁾ till houmeider 2 sk.
 Item Tames Jude ffor 5 less sand 10 alb.
 Item en bunde for tømmer at age tiill Matz Dals gord 1 sk.
 Item aff en vogen, ter⁸⁴⁾ wg legther, 1 sk.
 Item ffor en byck⁸⁵⁾ aff Oleff smed 6 sk.
 Item Hans Godning, for han slog pæle tiill østher mur, 8 alb.
 Item Knud gridstøber gaff for sæm⁸⁶⁾ 20 sk.
 Summa lateris [10 marc 4 alb.]⁸⁷⁾ 9 marc [11 sk. 1 alb]⁸⁷⁾ 22 sk. 1 alb.
- (11a) Item en karll, som gick 2 resser⁸⁸⁾ till herritz tyng⁸⁹⁾, 4 sk.
 Item ffor 4 less tømmer till raidhusset fraa skolmesthers gaard 2 sk.
 Item for jet⁹⁰⁾ halt hundrit sem 4 sk.
 Item for folden bleff bøt 1 sk.

---

⁷⁹⁾ Stedet er usikkert.

⁸⁰⁾ Maatter.

⁸¹⁾ Ring.

⁸²⁾ Hundrede.

⁸³⁾ Søm.

⁸⁴⁾ der.

⁸⁵⁾ Læsningen usikker.

⁸⁶⁾ Læsningen ikke ganske sikker paa Grund af Rettelser i Teksten.

⁸⁷⁾ Overstreget.

⁸⁸⁾ Rejser.

⁸⁹⁾ Herredsting.

⁹⁰⁾ Dialektudtale for et. Talesproget paavirkede Skriftsproget dengang i meget høj Grad; man kan af Skriftsproget se, fra hvilken Egn Skrивeren er.

Item Christiern klocker 1½ m. tiill huosser⁹¹).

Item gaff jeg for en hack⁹²) at ferde⁹³) 1 sk.

Item Ib Rackløff, for han vg murstien tiill stranden y Arsnes⁹⁴), 4 sk.

Item Matz Perssen tiill jet par skou, 12 sk. Metsommer⁹⁵).

Item raidhuss at age tømmer 3 sk.

Item betalet jeg vtj en tønne tøst⁹⁶) øll till resse tønne ffor plancker 3½ marc.

Item gaff jeg Hanss vegther, for han skarff tømmer till plancker, 4 sk.

Summa lateris 7 marc 3 sk.

(11b) Item Pedher Knudssen skiffue liæ effther kale 4 marc.

Item skiule quyndher⁹⁷) øl for 8 alb.

Item Oleff smed for spegher⁹⁸) 10 sk., tiill plancker.

Item ffor en iarn stang, han skød sammen⁹⁹), 1 sk.

Item Oleff vegther oc Jenss Jude 8 alb. ffor 2 kandher øl, dy hente brend y hesthaff¹⁰⁰).

Item Jocus Laurissen ffor legther 26 sk. 2 alb.

Item Trols Fornemagher ffor 1 tølt tømmer, han wg aff slottet, 6 sk.

⁹¹) Hoser.

⁹²) Hakke.

⁹³) lave, forfærdige.

⁹⁴) Asnæs.

⁹⁵) Midsommer. Ordet staar paa en Linje for sig; det ses ikke, hvortil det hører.

⁹⁶) tysk.

⁹⁷) Betydningen usikker; maaske betyder det Skovlekvinder, der har været anvendt til at skovle Jord.

⁹⁸) Spiger.

⁹⁹) Smedede sammen.

¹⁰⁰) Hestehave.

Item skiulæ quindher Michels messe¹⁰¹⁾ for 3
kandher øll, 4 sk.

Item Nels Viring for tømmer, han wg till siøn,
3 sk.

Summa lateris 7½ marc.

(12a) Item Trols Foremagher for kongens folc, han
vg till Helsing jet aar syden¹⁰²⁾, 8 sk.

Item fick Matz Seffren y skifflic [1½ m.]¹⁰³⁾
3 marc.

Item Nels Bentssen fick 1½ marc skiffueliæ.

Item fick Tomis Matssen y bies geld¹⁰⁴⁾ 2 marc.

Item Rasmus murer, for han murit wden
østher port, 1 marc.

Item for broutømer¹⁰⁵⁾ at age 1 sk.

Item en karll, som muret, 11 sk., met Rasmus
oc Pedher Olssen.

Item fick Pedher Olssen, for han muret, 18 sk.

Item 2 karlle, som haffde dreffuet koningens
øxen¹⁰⁶⁾ tiill Københaffn ffra Aalborg, øl
oc mad for 20 sk.

Summa lateris [9 marc 10 sk.]¹⁰⁷⁾. 11
marc 2 sk.

(12b) Item Lass tømmerman sette 2 pæller vden
skiff logen oc færdet¹⁰⁸⁾ ræckernæ¹⁰⁹⁾, 5
sk., hans øl, mad oc arbetzløn.

Item skiule quindher ffor øl 8 alb.

¹⁰¹⁾ Mikkelsmesse, egtl. Gudstjeneste paa Mikkelsdag, dernæst selve Mikkelsdag, 29. September.

¹⁰²⁾ for et Aar siden.

¹⁰³⁾ Overstreget.

¹⁰⁴⁾ Maaske Penge, som han havde tilgode hos Byen.

¹⁰⁵⁾ Brotømmer.

¹⁰⁶⁾ Øksne, Kongens Kvæg. En meget stor Del af Kronens Indtægter ydedes dengang i Naturalier.

¹⁰⁷⁾ Overstreget.

¹⁰⁸⁾ istandsætte.

¹⁰⁹⁾ Rækværk, Tremmeværk.

Item Nels Biørnssen y bies geld $3\frac{1}{2}$ marc.

Item Rasmus klensmed for houmedher lossen¹¹⁰) gaff jeg 12 sk. [1 marc]¹¹¹).

Item for 2 motther¹¹²) vndher kalcken 6 sk.

Item 2 karl, som bar calc, øl, mad, løn, 12 sk.

Item aff en vogen till Rumperop¹¹³) 6 sk.

Item then vge ffor jvell¹¹⁴) 18 sk. ffor øll y raidhussit.

Item wtj aagis geld¹¹⁵) 12 sk.

Item Lass Perssen ferelie¹¹⁶) met skiper Rasmus 20 sk.

Item Nels kalckslaer 10 sk. till løn wden østerport, han slog calc.

Summa lateris 8 marc [7]¹¹¹) sk. 2 alb.

[3]¹¹¹) 15 sk. 10 m. — dr. 4 alb.

(13a) Item for motther y raidhussit 11 sk.

Item Ffranz klensmed for en part aff then loss*) for stuædøren y raidhusit 11 sk.

Item Nels bunde for nogit arbeit 2 sk.

Item Henning y fereliæ 20 sk.

Item Oleff wegther till jet par skou 1 marc.

Item Pedher tømmerman till løn 1 marc, for han ffærdet bucken**) till Affvensiø***).

Item Mourist Bentssen for 1 biele tiill bucken 12 sk.

Item iarn till en ring till bucken 16 alb.

¹¹⁰) Laasen til Hovmeden, d. e. til Porten til Udenværket.

¹¹¹) Overstreget.

¹¹²) Ogsaa Maatter til at lægge under Kalken, jvfr. ovfr. 10b.

¹¹³) Rumperup, Bregning Sogn, Skippinge Herred.

¹¹⁴) Den Uge før Jul.

¹¹⁵) Agepenge, Kørepeng.

¹¹⁶) Færgelje.

*) Laas.

**) Det ses ikke, hvad det er for en Buk, der laves; formentlig en Rambuk el. lign.

***) Agnsø i Skippinge Herred.

Item for papir 3 sk.

Item for tømmer at age tiill bucken 1 sk.

Item Jens snecker, for han hug pa bucken,
gaff jeg 3 sk.

Summa lateris 6 marc 4 sk. 1 alb.

(13b) Item Frandz Hanssen for en side fflesk, gaff
jeg till vndherholning, 2 marc.

Item Frandz Hanssen for en kand øll moid¹¹⁷⁾
gaff jeg 8 sk.

Item for en loss aff Jep kellersvend till sancte
Oleff¹¹⁸⁾ 6 sk.

Item aff Jørgen Perssen for bielcke tiil bucken
6 sk.

Item Jens Nilssen burgemesther for 2 træ till
bucken 10 sk.

Item Jørgen Perssen y ffragt tiill Aarss¹¹⁹⁾
gaff jeg 4½ [3]¹²⁰⁾ marc.

Ffor øll, mens wi genge at skat¹²¹⁾, 5 m. 4 sk.,
— gaff jeg [30 sk. 4 marc]¹²⁰⁾ oc 4 sk.

Summa lateris 14½ m. 2 sk. [8 marc 11
sk.]. 10½ marc 3 sk.

(14a) Item gaff jeg [Frandz]¹²²⁾ Lass klensmetth
8 sk. for han gjorde the loss met søm-
men¹²³⁾.

Item Henning Frensssen skifflic 20 sk.

Item var byen Christiern riiter¹²⁴⁾ skildig for
en tønde øll, som jeg betalet, 2 marc, till
skiffue.

¹¹⁷⁾ Ordet Mjød er tilsyneladende overstreget; Ordet Øl synes senere tilføjet.

¹¹⁸⁾ St. Olafs Dag, 29. Juli.

¹¹⁹⁾ Aarhus.

¹²⁰⁾ Overstreget.

¹²¹⁾ skatte, d. e. sætte eller opkræve Skatten.

¹²²⁾ Overstreget.

¹²³⁾ Søm.

¹²⁴⁾ Rytter.

Item gaff jeg ffor wed tiill regenskaff 8 sk.

Item piigeren¹²⁵⁾ 4 sk.

Item betalet jeg Hans barstsker (!) [15 sk.] 1½ marc aff aagis geld.

Item Knud Brock ffor motther¹²⁶⁾ 4 sk.

Item gaff jeg Dauit Skot 2½ marc ffereliie till Aarss.

Item for en sænde boid¹²⁷⁾ till vndherholning, øll oc mad sex dage, som kom offuer tiill Aarss, 2 marc 4 sk.

11 m. [13]¹²²⁾ sk. [7 m. 15 sk. 9 m.]¹²²⁾
5 m. 7 sk.

Quitans. Debet Nicolao Biørnssen¹²⁸⁾
in to¹²⁹⁾ 23 m.

II.

Tingsvidne

om St. Gertruds Alters Gods til Vor Frue Kirke i Kalundborg 1541 13. Juni.

Allæ mend thette breff sier eller høræ lessis, helse wij efftherskreffnæ Per Jenssen, byffoget y Kalvndeborg, Per skriffuæræ, Matis Dall, Jørgen Perssen oc Andhers smed, raadmendt ibidem, ewyndhelig met wor herre Christo. Gøre wittherlig ffore allæ met thette wort obne breff, at aar effther Gudz byrd mdxlj then mandag nest effther Trinitatis søndag wore fore oss oc ffore mennighe almvge paa Kalundborg byting hedherlig mannd herr Hanss Jespersen, wicarius tiill Sancthe Gertrudis alther wdj wor ffrvæ kirchj y Kalundborg, oc lyudelig sporde seg ffore

¹²⁵⁾ Pigerne.

¹²⁶⁾ Maatter.

¹²⁷⁾ Sendebud.

¹²⁸⁾ Maaske hans Eftermand.

¹²⁹⁾ in toto = ialt.

inden alle iiij stœck (!) oc haffde spordt seg ffore ij tyng samffuld nest fforleden, om ther war nogre mand, som aff wist eller haffde sport, at naget aff Sancthe Gertrudz gotz, som lygher tiill fforskreffnæ alther, haffde noghen tiid wæret eskede y rett eller ylled eller kært aff naghan mand tiil tyng eller steffnæ eller ffore dom noghen tyd ffør end nu etc. Her tiill swaredhe mennighe almughe, som byghæ oc bo y Kalundborig, at wdj manndhe mynnæ, lxx aar oc meræ, tha wore aldry ylledt eller kært eller eskede vdj retthe noget aff fforskreffnæ Sancte Gertrudis altherss gotz ffør end nu, som forskreffnæ herr Hanss giffuer tiill kende, at Nels Jepssen y Kelleklynt¹⁾ haffuer ladet steffnæ, mødhe oc wmaghe fforskreffnæ herr Hanss Jesperssen ffor nogen deild aff sammæ Sancte Gertrudis althers gotz, som saa lenghy haffuer wæret y rolig hæffuit, som forskreffuet stor. Her effther eskede, bedds²⁾ (!), ffick forskreffnæ herr Hanss Jesperssen jet wvilde tyngis wynde aff xij lougffaste dannæ mend, som ware Oleff Andherssen, Jep skredher, Jess Olssen, Jacob Samsing, Nels Atbo, Morten Matssen, Jørgen Nett, Pael Anderssen, Nels Rask, Per Seffrenssen, Rasmus klensmed, Nels Bendtssen, tysse xij dannæmendt affgynghe wor bytyng y beraid oc igenn kommæ jnde y allæ iiij stock welberaide oc iendregthelig wyndede paa theriss godhe trou, siell oc sandthed lygherviss, som mennighe almghe haffuer wyndde ffor them. Thett wyndher wy met wore jndsegell neden ffore thette wort obne breffis etc.

Spor af et Segl, 3 i Papir paatrykte Vokssegl.³⁾

¹⁾ Kjelleklynte Mark, Udby Sogn.

²⁾ Der mangler maaske Afkortningstegn = beddendis?

³⁾ For Forstaaelsens Skyld vedføjtes her en Oversættelse,

der følger Teksten Ord for Ord. Forklarende Tilføjelser er sat i skarp Parentes.

Alle Mænd, [som] dette Brev ser eller høre læses, hilse vi efterskrevne Per Jensen, Byfoged i Kalundborg, Per Skriver, Matties Dahl, Jørgen Persen og Anders Smed, Raadmænd sammesteds, evindeligen med vor Herre Christus. Gør vitterligt med dette vort aabne Brev, at Aar efter Guds Byrd 1541 den Mandag næst efter Trinitatis Søndag [13. Juni] var for os og for [den] menige Almue paa Kalundborg Byting hæderlig Mand, Herr Hans Jespersen, Vicarius til St. Gertruds Alter i Vor Frue Kirke i Kalundborg og lydeligt spurgte sig for inden alle 4 Stokke [d. e. Tingstokkene, der stod i Tingstedets 4 Hjørner] og havde spurgt sig for 3 Ting samfuld næst forleden [d. e. de tre foregaaende Tingdage], om der var nogen Mand, som vidste af eller havde spurgt [d. e. hørt], at noget af St. Gertruds Gods, som ligger til forskrevne Alter, nogen Tid havde været æsket i Rette eller krævet og køret af nogen Mand til Tinge eller Stævne eller for Dom nogen Tid førend nu. Hertil svarede menige Almue, som bygger og bor i Kalundborg, at i Mands Minde, 70 Aar og mere, var aldrig krævet eller køret eller æsket i Rette noget af forskrevne St. Gertruds Alters Gods førend nu, da forskrevne Herr Hans giver til Kende, at Niels Jepsen i Kjelleklinte har ladet stævne, møde og umage forskrevne Herr Hans Jespersen for nogen Del af samme St. Gertruds Alters Gods, som saa længe har været i rolig Hævd, som forskrevet staar. Herefter æskede, bad og fik forskrevne Herr Hans Jespersen et uvildigt Tingsvidne af 12 lovfaste Dannemænd, som var Oluf Andersen, Jep Skrædder, Jes Olsen, Jakob Samsing, Niels Atbo, Morten Madsen, Jørgen Net, Povl Andersen, Niels Rask, Per Sørensen, Rasmus Kleinsmed, Niels Bentsen; disse 12 Dannemænd gik af vort Byting i Beraad [for at raadslaa] og kom igen ind i alle 4 Stokke velberaadte og vidnede endrægtigt paa deres gode Tro, Sjæl og Sandhed, ligervis som menige Almue har vidnet for dem. Det bevidner vi med vore Segl nedenfor dette vort aabne Brev.

Det vil ses, at kun Byfogden og de tre Raadmænd har besejlet Brevet.

III.

Skifte efter

Oluf Laursen, Murmester,

Bodil Truelsdatter og deres

Børn 1656—1657.

Anno 1656 den 13. Okt. bleff affgangen Oluff Lauernsen muremester och hans s. hustrue Boedell

Truelsdatter deris effterlatt boe och foermue (effter-
som de tillige med en deell deris børn vdj den hefftig
grasserende pest ved døden hastelig er affgangen)
registreret och vurderet .....

1657 25. August hedder det videre: »huoreffter
ingen schiffte hidindtill haffr kundet holdtis forme-
delst den store graserende pæst, huoraff de alle aff
huset affdøde.«

(Bilag:)

Anno 1656 den 10. Octob. haffer jeg vnder-
schreffne ved rigtig optegnelse, paa hvis adschillige
jeg till sl. Bodill muremesters begraffelse aff dee
penge 9 slette daller, som jeg aff velachte Christen
Hansen, schriffuer paa Callundborg slott, paa sl. Oluff
muremesters regnschaff effter bygfogedens Gabriel
Sandro, hans zedell till forne Christen Hansen, saa
och 2 rixdaller fra hindis naade.

Først førend jeg fich nogen penge, haffer jeg om
morgenen effter at hun vaar bleffen beret, vdlagt
til brendevin 4 sk.

Noch,¹⁾ der hun vaar dødt, loed jeg hente lius till at
brende offer ligit²⁾, 6 sk.

Noch, der hindis lig bleff lagt paa straa, brendevin
6 sk.

Saa gich jeg hen och loed dellerne³⁾ ved Niels Giønge
age fra Jens Bonums strandgaard, derfor 3 sk.

Noch atter till lius om natten 6 sk.

¹⁾ Endnu.

²⁾ I Tilfælde af Dødsfald var det Skik, at Slægt, Venner og Naboer samledes i Lighuset og vaagede der for at beskytte Liget mod onde Aander. Et af de virksomste Midler mod disse var brændende Lys, hvorfor der altid brændte Lys ved de Døde, indtil Kirken havde ringet over disse. Fra den førstnævnte Skik stammer Udtrykket Vaagenætter.

³⁾ Brædder.

Noch loed jeg hente brød for 8 sk.

Noch øll 2 staabe⁴⁾) 6 sk.

Same afften brendevin 4 sk.

Noch same afften gaff jeg Apelone Nielsdatter for det lille barn, som hun patede⁵⁾), 1 m.

Den 11. Octob., førend jeg hente kisten, brendevinn 4 sk.

Till Christen Blalunds brendevin 2 sk.

Noch, der hand fulde mig ned till snedcherens at sla handgrefferne⁶⁾) i, loed jeg hente brendevin till snedcheren, vognmanden, kleinsmeden 8 sk.

Noch gaff jeg Christen vognmand for kisten at age fra snecheren oc her op 4 sk.

Noch gaff jeg snedcheren for kisten at gjøre 4 m.

Christen Blaelund for 4 handgreffr⁷⁾), penge 7 m.

Der liget bleff lagt i kisten, loed jeg hente brendevin for 12 sk.

Noch bleff Brent lius same dag offer ligt 4 sk.

Noch gaff jeg dennem, som baar hindis lig till jorden, 6 m.

Noch gaff jeg h. Lauritz⁸⁾) for sin vmage⁹⁾) 8 m.

Noch for halff scholen¹⁰⁾) 4½ m.

Noch for 3 klocher¹¹⁾) 4½ m.

For jorden 3 m.

Vechteren for graffen at graffe 2½ m.

Noch for en ligbaare fra Vor Frue kierche 12 sk.

Noch 2 personer, som baar ligbaaren till døren, øll 3 sk.

⁴⁾ En Stob var et stort Drikkebæger.

⁵⁾ Den afdødes spæde Barn, som hun ammede.

⁶⁾ Haandgrebene paa Kisten.

⁷⁾ Haandtag.

⁸⁾ Præsten.

⁹⁾ Umage.

¹⁰⁾ Sang af den halve Skole.

¹¹⁾ Klokkeringning med 3 Klokker.

Noch gaff jeg qvinderne 2 staabe øll at varme¹²⁾,
fjorend de gick med liget till kiergaarden, 6 sk.

Der ligprædichen vaar endt, gaff ieg dennem, som
haffde graffit, mad och 3 staabe øll for 9 sk.

Same dag om afftenen gaff ieg Appelonne effter Ga-
briels ord, for hun skulde bliffe hoes barnit om
natten, ligesom tillforn 1 m.

Noch her forvden haffer jeg vdlagt i adschillie maa-
der, som jeg iche kand specificere, penge 24 sk.

Beløffer Bodils begravelse och bekaastning 13 dlr.
1 m. 10 sk.

Herpaa rester mig 5 m. 10 sk.

Noch her foruden er dellerne inted betalt.

Noch den 12. Octob., som vaar om morgenen effter at
Bodill vaar begravet, loed jeg hente brendevin
for 4 sk.

Same dag om afftenen lius for 6 sk.

Saa och brendevinn 4 sk.

Endnu gaff jeg Apelonne 1 m.

Den 13. Octob. om morgenen, der barnit vaar dødt,
loed jeg hente brendevin for 8 sk.

Same dag om afftenen loed jeg hente lius, som natten
schulle brugis¹³⁾, 8 sk.

Noch 4 staabe 2 schillings øll 8 sk.

Den 14. Octobr. om morgenen brendevin for 6 sk.

Noch 2 staabe øll for 6 sk.

Kistens bekaastning till barnit er penge 4 m.

Den 2 smaa klocher och scholen 2½ m.

Jorden 1½ m.

Hr. Lauritz 3 m.

Noch effter ligprædichen loed ieg hente øll till vech-

---

¹²⁾ Varmt Øl var en yndet Drik.

¹³⁾ Over det døde Barn.

teren och 1 karll, saa och de andre, som i husit vaar, 4 staabe for 12 sk.

Noch gaff jeg Jens smid for ligit at bæere till jorden¹⁴⁾ 8 sk.

Barnsens begraffelse 4 dlr. 6 sk.

Hertill haffer hindis naadis velbaarne fromhed mig tillschichit at lade barnit kaaste till jorden for penge 3 dlr. 8 sk.

Her rester jeg en daler 4 sk.

Nu effterfølger sl. Christian Oluffsens¹⁵⁾ begraffelse och anden bekaastning.

Den 16. Octob. loed jeg hente lius, som vdj hans siugdom bleff forbrugt vdj 2 netter, 8 sk.

Den 18. Octob. loed jeg hente lius, som offer ligit bleff brent, for 8 sk.

Den 19. ditto, ligit bleff lagt i kisten, 4 sk.

Same dag om afftenen brendevin till dennem, som vaagede, 4 sk.

Noch 2 staabe øll for 6 sk.

Lius for 6 sk.

Jens Snecher i Schiffbrogaden¹⁶⁾ for kisten aff sine egne deller, penge 6 m.

Noch Christen Blaelund for 2 handgreffer 5 m.

Den 20. Octob., der ligit bleff lagt i kisten, loed ieg hente een peell brendevin, 5 sk.

Noch jorden 1 m.

Noch gaff jeg for 3 klocher 4½ m.

For scholen [ingen Betaling angivet].

Noch presterne 3 m.

¹⁴⁾Spæde Børn blev, helt ned til den nyeste Tid, baaret til Graven.

¹⁵⁾ Det andet Barn, der hed Olufsen (Olufs Søn) efter Faderen. Barnet har været opkaldt efter Kongen, hvilket kan forklare Kongedatterens Bidrag til Begravelsen.

¹⁶⁾ Skibbrogade.

Noch vechteren for graffen at graffe 1 m.

Noch de 4, som baar ligit, 2 m.

Till all denne bekaastning haffer Niels Jørgensen raadmand faaet mig¹⁷⁾ 6 m., hvoraff jorden och klocherne ere betalte.

Herforvden haffer jeg sielff betalt 3 aff dennem som baar.

Noch haffer jeg betalt Niels Møller, som er den 4. mand.

Her rester mig 1 dlr. 1 m. 9 sk.,
som jeg haffer vdlagt.

Thomas W: Egen
Offesen haandt

Her forvden haffuer den gunstige øffrighed mig at betenche for min store vmage, som jeg haffuer hafft i de sl. menischers dødelige affgang och begraffuelser vdj dend besverlige pestis tid, efftersom ingen i den tid ville eller torde betienne dennem.

(Af Skifteakterne fremhæves yderligere:)

Creditorernis Kraf.

Tomas weffr for dit, som hand haffr bekostet paa de s. folches begraffuelse i atschillig maade i den besuerlige pæstes tid, foruden 6 dlr. 8 sk. Frøchen haffer forærit til deris begraffuelser betalling.

Item 9 dr., som Christen Hansen¹⁸⁾ haffr betalt, som Olluff murmester tilstod for arbeid.

¹⁷⁾ At faa betyder her: at give. Ordet har skiftet Betydning i moderne Dansk paa samme Maade som længere nede Ordet tilstod, der betyder: tilkom (som tilkom Oluf Murmester). Kendt er denne Skiften ved Ordet Gæld, der egentlig betød Penge, men derefter fik Betydningen Tilgodehavende og nu er det modsatte!

¹⁸⁾ Slotsskriveren.

IV.

Fortegnelse
paa hues¹⁾ som er bekost
paa sl. Thommes Bonnums
begraffuelse.

8 c tafftes bond ²⁾ ... c 8 sk.	0 dlr.	3 m.	0 sk.
Et breff knappenoller ... p 6 sk.	0 »	0 »	6 »
Huide bendell for ... 4 sk.	0 »	0 »	4 »
Smaa søm for ... 4 sk.	0 »	0 »	4 »
En ligkiste for ... 9 d.	9 »	0 »	0 »
For beslaget med tillbehøring ...	7 »	3 »	0 »
4 pd. haarpegs ³⁾	0 »	3 »	0 »
Beeg for	0 »	1 »	0 »
13 mark telle for	0 »	0 »	12 »
Giffuet snecheren for kiesten at harpegse	0 »	2 »	0 »
Et fin 2½ bredt laagen, som kom i kisten	4 »	0 »	0 »
En natthue med sølffgaluner och en kammerdugs linhatt for ...	1 »	2 »	0 »
Giffuet dennem, som laagde liget paa straa, och dem, som for- segellet guodtz ⁴⁾ , brendevin ...	0 »	1 »	0 »
Virach ⁵⁾ for ... 8 sk.	0 »	0 »	8 »
Giffuet dennem, som laagde liget			

¹⁾ hues = hvis, d. e. hvad.

²⁾ Det c-lignende Tegn betyder formentlig Alen; her læses
altsaa: 8 Alen Taftes Baand, pr. Alen 8 Skilling.

³⁾ Harpiks. Kisten blev harpikset og tætnet med Beg.

⁴⁾ dem, som forseglede Godset, paa Skiftemyndighedens
Vegne.

⁵⁾ Virak til at ryge med for Luftens Skyld. Man søgte at
forbedre Luften i Sygestuer og Ligstuer med Røgelse,
hvordved man tillige mente at kunne hindre Smitte.

i kisten och som drog i stuen ⁶⁾ ,				
10 paatter vin	1	»	3	» 8 »
2 pd. socher	0	»	1	» 0 »
1 laad cardemome	0	»	0	» 8 »
Safferan	0	»	0	» 8 »
Kringelle	0	»	0	» 12 »
Giffuet et bud, som gich 2 gange till Bochenderup ⁷⁾	0	»	2	» 0 »
Betalt mester Jacob ⁸⁾ , som pre- deket offuer det sl. mendsche	6	»	0	» 0 »
Her Niels ⁸⁾ for hans vmmage ⁹⁾ , som besøgt hannem vdj hans siugdum	6	»	0	» 0 »
Kierchevergerne for ledersted ¹⁰⁾ paa kierhegaarden	3	»	0	» 0 »
For den sturre kloche 2 dlr. ...	2	»	0	» 0 »
For kirchelysen, som brente offur liget	0	»	1	» 0 »
Betalt aaregemesteren ¹¹⁾ for de 3 klocher	1	»	0	» 0 »
Betalt schollen	0	»	9	» 0 »
Graffueren	1	»	2	» 0 »
Marren her ¹²⁾ Lauridtz for 2 støche klede, som bleff brugt	1	»	2	» 0 »

⁶⁾ Ligstuen blev draget med sort Tøj. At drage Stuer med Tæpper og Klæde kendes allerede fra Middelalderen. Ved store Festligheder blev Stuer og Sale draget med vævede Tæpper svarende til vore Tapeter. Til Hoffester endnu i det 17. Aarh. laante Kongen hos Adelen regelmæssigt Tæpper o. lign. til Udsmykning af Rummene i Slottene.

⁷⁾ Formodentlig Bukkerup i Soderup Sogn, Merløse Herred.

⁸⁾ Præsterne, Magister Jakob og Herr Niels. Med Herr betegnedes Præsterne altid.

⁹⁾ Umage.

¹⁰⁾ Lejersted, Gravsted.

¹¹⁾ Orgelmesteren, Organisten.

¹²⁾ Præsten Herr Laurits' Hustru Maren.

En mand, som baad ¹³⁾ at føllge liget och berre	1	»	2	»	0	»
	<hr/>					
Somma	44	dlr.	3	m.	6	sk.
Forrige somma beløber sig penge	44	dlr.	3	m.	6	sk.
Hennt 2 paatter frandtz brenduin	1	»	0	»	0	»
Kringelle for	0	»	0	»	12	»
Virach for ... 4 sk.	0	»	0	»	4	»
Giffuet et bud, som gich till Kelldug (!)	1	»	2	»	6	»
1 bog paapier	0	»	1	»	0	»
Suortt lach	0	»	0	»	2	»
Giffuet schollmesteren for breffue at skrive	0	»	1	»	0	»
Paa adschelllige tider hentt til dennem, som voget, mens liget stud inde, baade 3 sk. øll och 4 sk. øll ¹⁴⁾	0	»	4	»	6	»
Brendeuin for ... 2 m. 2 sk.	0	»	2	»	2	»
Her for vden lont aff her Jens penge	10	»	1	»	0	»
En tønde øll til dennem, som baar liget	4	»	0	»	0	»
½ pd. thubach ¹⁵⁾ 12 sk., it dosin pibber ¹⁶⁾ 4 sk.	0	»	1	»	0	»
	<hr/>					
Summa tilsammen	67	dlr.	1	m.	6	sk.

¹³⁾ bad; deraf Udtrykket Bedemand for den, der indbød til at føllge og bære Liget.

¹⁴⁾ 3 Skillings Øl og 4 Skillings Øl.

¹⁵⁾ Tobak.

¹⁶⁾ Piber. Man brugte Kridtpiber, der købtes Dusinvis.

Calundborig den 8. Aprillis 1666.

Christen Hansøn Kaab (?).
egen handt

(Udskrift:) Begraffuelles bekostning
Christen Bonum
jordit.

TIL GALGE OG GREJN -

En Tyverihistorie fra Holbæk 1661.

Ved Albert Thomsen.

Den lille Historie, som her skal fortælles, foregik i Holbæk i November Maaned 1661.

Aaret i Forvejen var der sluttet Fred efter Svenskekrigens Ulykker og Ødelæggelser. Det havde været onde Tider baade for Bønder og Købstadfolk. Endnu flere Aar efter Krigen vidnede øde og forladte Gaarde, Brandtomter og udyrkede Marker rundt om i Landet om Fjendens Fremfærd. Nu, da han var drevet bort, tog man overalt fat paa det store Arbejde at bringe Landet paa Fode igen og genindføre lovlige og ordnede Tilstande.

Under Krigen havde Tyve og Skælmer haft gode Kaar. Der var rigt Fiske i de rørte Vande, og det var let for Ildgerningsmænd at finde Skjul for Straf.

Selv nu — et Aar efter Freden — var Forholdene meget urolige. Derom vidner tydeligt de gamle Tingbøger fra 1660'erne med deres mangfoldige Søgmaal mod Tyve og Bedragere, Stridigheder om ranet eller bortkommet Gods, o. s. v.

Og i den Historie, som nu følger, tegner Byskriveren i Holbæk, J e n s I b s e n, i Tingbogen et godt Billede af, hvorledes Forholdene var i en lille By som Holbæk, og hvorledes Borgerne ved de skarpeste Forholdsregler søger at værges sig mod ufredelige Folk, der ikke kan falde til Ro i en lovlig Næring.

Hovedpersonerne i Historien er en Tyveknægt, en Smededreng og en af kgl. Majestæts Ryttere.

Tyven hed *Jakob Thomsen*; han havde en lille Gaard ude i Mogenstrup, men var kendt i mange Miles Omkreds som en dristig og forslagen Tyveknægt.

Smededrengen hed *Erik Adersen*. Det var en ung Knægt, der var i Lære hos Grovsmeden *Niels Christensen* i Smedelundsgade.

Rytteren, *Peter Clausen*, hørte til Oberst Gyldenløves Kompagni og var i Efteraaret 1661 indkvarteret hos en Borger i Smedelundsgade, *Niels Pedersen*.

Nu var det dengang Lov og Pligt, at nogle af Byens Borgere efter Tur skulde gaa Nattevagt i Garderne for sammen med Vægteren at holde et vaagent Øje med Skarnsfolk. En mørk og kold Novembernat var det saaledes *Niels Pedersens* Tur at rykke ud, men da han foretrak at snorke fredeligt i sin Alkove, lejede han *Erik Smededreng* til at gaa i sit Sted.

Om Aftenen, da *Erik* var ude for at hente *Niels's* Gevær, kom i det samme Rytteren ridende ind i Gaarden. Han havde været en Ordonnanstur i Roskilde, og *Erik* hjalp ham nu Hesten i Stald og var med ham inde i Kammeret og hjalp ham de lange, vaade Støvler af.

Det var nu Tid at gaa paa Vagt, men da han kom op til Vagtstuen paa Torvet, var de andre endnu ikke kommet, og han gik da bag om Byen, »bag Tolderens Have«, til han kom til *Niels Pedersens* Have. Maaske har han villet besøge sin nye Ven, Rytteren, igen.

Men der bag Hegn og Plankeværk gik en frem-

med Mand og »spøget«. Det var Jakob Thomsen. Da Erik havde budt ham god Aften, spurgte Jakob:

»Hvor haver du været med dit Gevær?«

Da Erik havde fortalt ham det, sagde Jakob:

»Hvi gaar du saa og klumper i de to Træsko?«, hvortil han svarede, at han havde ej andet.

»Ligger der ikke en Rytter her hos Niels Pedersen?«

»Jo, der ligger en; nu gik han i Byen, der jeg gik nu ud at gaa paa Vagt.«

Jakob overtalt saa den unge Mand til at følge med ind gennem den bageste Have, og da Porten ind til Gaarden var laast, brød Jakob den itu. Erik, som maaske først nu forstod, hvad Meningen var, blev betænkelig:

»Er Rytteren i Kammeret, saa skyder han os!«

»Jeg vil se ad«, svarede den anden, »stat du Vagt!«

Saa undersøgte han Vinduerne og brød et af dem op, krøb ind og kom lidt efter ud med de bedste af Rytterens Sager: en stor graa Uniformskappe, et Par Pistoler, et Krudthorn, et Par Læderbukser, en Skjorte og 3 Slettedaler i Penge.

Jakob spurgte nu, hvor de skulde gaa hen og dele Kosterne, men Erik svarede:

»Jeg ved det ikke. Jeg kan ikke følge eder længer, jeg skal paa Vagt.«

»Da vil jeg gaa op og lægge mig i Jochum Pedersens øde Gaard. Der kan du komme til mig, naar du gaar af Vagt, saa skal jeg fly dig Penge for din Part!«

Erik gik da til sit Arbejde og fik Ordre til at gaa ned ad Gaden (Algade) med Peder Malmøe.

Men da Vægteren raabte 10, lød der høje An-

skrig, at der var Tyve i Byen. Og lidt efter kom Rytteren og greb Erik i Armen og sagde:

»Du skal skaffe mig mit Tøj igen!«, men han svarede:

»Tyven, som haver Kosterne, findes oppe i Jochums den øde Gaard!«

Der greb de ham da med Kosterne i Hænde og satte ham i Fangehullet i Raadhuskælderen.

Omtrent saaledes lyder Tingbogens Beretning for 18. Novbr. 1661¹⁾. Jakob Thomsen svarede til alle Beskyldninger, at det var lutter Løgn, men Rytteren forlangte »som en fremmed, fattig Karl, der tjener H. Maj. for Klæder og Penge«, at faa sit Gods igen.

Nu fortsættes Hirtorien i Tingmødet otte Dage efter³⁾; en Række Vidner føres.

Niels Pedersen fortæller, at Rytteren kom hjem ved 10-Tiden og gik i sit Kammer, men han kom straks farende ud igen og raabte ind til Niels: hvem der havde været i Gaarden? hans Tøj var stjålet, og N. P. skulde skaffe det igen! Han svarede dertil:

»Du haver selv Laas og Nøgle for! Her haver kun været Niels Smeds Dreng, Erik Adsersen, som jeg haver lejet paa Vagt for mig i Nat.«

I det samme kom Peder Lauridsøn, Byens Vægter, op ad Smedelundsgade og raabte 10, og da han kom forbi, sagde Niels Pedersen til ham:

¹⁾ Fremstillingen er heri og det følgende holdt saa nær op til Tingbogens Sprog som muligt, særlig i anført Tale, men Retskrivningen er tillæmpet efter Nutidens.

³⁾ Den 25. Novbr. — Jakob Hansen, »Byens Prokurator«, fører Sagen for Rytteren.

»Her er noget Nyt sket i Aften: der er en Tyv indbrødt og udstjaalet min Rytters Tøj, og han vil have mig til at betale det!«

Saa gik Vægteren og to Vagtmænd, han havde med, »lidt opbeder«²⁾ til Jochum Pedersens Gaard og raabte 10, og der de kom tilbage, stod Niels P. og Rytteren ved hans Dør med en Lygte og sagde:

»Nu vil vi gaa hen til den Dreng, som er paa Vagt i Nat!«

Niels fortæller nu meget livagtigt, hvorledes Anholdelsen gik for sig:

»Vagten sad ved Jens Byskrivers Dør. Saa tog Rytteren Erik ved Armen og sagde:

»Haver du Skielm taget mine Pistoler, Kappe, Bukser og Krudhorn af mit Cammer, da sig mig det og lad mig faa mit eget igen!«

Da sagde Erik: »Jeg haver intet stjaalet Eders Tøj eller brødt Eders Cammer!«

Han fulgte saa med de andre til Niels Pedersens Dør, og der sagde Rytteren til ham:

»Nu skal du ind med mig! Jeg skal dig slaa og tribulere⁴⁾, saa du det aldrig skal forvinde, om du ikke viser mig mit Tøj!«

Da sagde Erik: »Kom med mig!« og de gik med hannem til den øde Gaard⁵⁾ tvers for Christen Hansøn Raadmand's. Der gik fornævnte Erik Smededreng først ind i den øde Kælder, de andre med. Saa krøb Erik op af et Hul i Gulvet op i Stuen og Rytteren efter. Saa holdt Niels P. Lygten op ovenfor

²⁾ opefter.

⁴⁾ pine.

⁵⁾ Det maa være den store Gaard, hvor nu Kbmd. Steenstrup bor. — Efter Krigen stod mange Gaarde og Huse tomme og ubeboede hen. Endnu i 1682, da Grundtaksten blev udfærdiget, omtales mange som »øde, og det vides ikke, hvem den tilhører«.

Hullet, at de kunde se. Da gik de ind i lidet Kammer ved Stuen, og Peder Rytter raabte:

»Her er en Tyv inde! Her finder jeg mit Tøj hos hannem!«

Niels og Peder Malmøe kravlede nu op i Stuen med Lygten, og de saa, at det var Jakob Thomsen fra Mogenstrup.

Nu dukkede en ny Person op af Hullet. Det var en Karl, Knud Madtzen, som »... gik Vagt samme Nat i sin Husbondes Gaard, eftersom de befrygtede dennem for Tyve, og Jakob Th. sig i samme Dage havde ladet sig til Syne nogle Gange 2 eller 3 Nætter tilforn. Og der han hørte de larmede saa meget inde i den øde Gaard næst op til hans Hosbonds, gik han derind .....«

Rytteren pegede paa Jakob og raabte: »Der staar den Tyv, som har stjaalet mit Tøj i mit Kammer!«, og saa rev han den ene Pistol fra ham og slog ham i Hovedet med den.

Nu løb Peder Malmøe efter Vagten, »eftersom det var i Mørk' og Moll«. Vægteren fortæller, at han og hans to Følgesvende just havde været nede ved Skibbroen og raabt 10, da »Peder M. kom løbendis og sagde: »Nu haver vi faaet Tyven!«

De gik da med hen i Smedelund, og der mødte de andre, som kom med Jakob og Smededrengen; den første maatte selv bære Kosterne. Da de kom til Byfogedens Hus, raabte Peder Rytter op mod Vinduerne:

»Hr. Byfoged! Her haver jeg min Tyv, som haver frastjaalet mig disse mine Koster. Er det ikke en stor Ynk, at I lader saadanne Tyve passere hos Eder, som stjæler, og Rytterne faar Skyld derfor!«⁶⁾

⁶⁾ Disse hvervede Folk havde ikke det bedste Rygte. Nu da det for en Gangs Skyld er gaaet ud over en af dem, er han naturligvis heftigt oprørt af retfærdig Harmen.

... »Saa stod Byfogeden op af sin Seng og fulgtes med dem og satte Jakob i Kælderen, og Erik Adersens under Vagtens Varetægt hos Peder Vægters, indtil han fik Fængsel og Jern færdig, som udi Svenskens Tid var bortrøvet.«⁷⁾

Nu, da man endelig har faaet den berygtede Tyv under Laas og Lukke, viser det sig under Forhørene, at han har adskilligt paa sin Samvittighed. Og det ser tillige ud, som om man ikke rigtig har turdet anklage ham, saa længe han var paa fri Fod og kunde tage Hævn over dem, som meldte ham, men nu arbejdes der med ængstelig Iver fra alle Sider paa at faa gjort ham uskadelig.

Vi lader igen Byskriveren fortælle i Tingbogen:

»Ellen, Salig Iver Møllers' her sammesteds, vandt, at forleden Onsdag kom Jakob Th. til hende, som hun stod i hendes Dør, og spurgte, om hun vilde købe et Par Gæs af hannem? Hun svarede: »I er vel ikke kommet vel til dem?« Jakob bekræftede med højeste Eed, at han var kommet lovlig til dem og havde dem paa Holdende i Butterup forgangen Sommer; nu var de hos Anne Mads Jensens' i Smedelund. Saa gik han over Marken bag udenfor Byen og kom straks med 5 Gæs og solgte hende, og hun gav 12 Skill. for Stk. Og der han kom med dem, tilspurgte hun sine Tjenestedrenge til Raads, om hun vel turde købe dem, og om de kendte ham? De vidste, at han havde været her i Byen i Sommer og gjort Gavn for Godtfolk .....«

⁷⁾ Byfogeden hed Peder Ebbesen. Fangekælderen fandtes i Raadhuset, det nuv. Ligkapel; her boede ogsaa »Byens Tjener«, Vægteren Peder Lauridsen. Det »Fængsel og Jern«, som Svensken har taget, maa vist betyde nogle Sæt Lænker og Halsjern.

»... Om Aftenen, der de havde tændt Lys, kom Søren Møller og hans Tjener til hendes Dør og klappet paa og tilspurgte hende, om der ikke havde været en Bonde i Dag og solgt hende nogle Gæs? Hun svarede: »Ja, her gaar de paa Gulvet!« Da sagde Søren: »Det er bedst, I skiller Eder af med dem. Her er en Mand, som vil kende sig ved dem.«

Det var en Bonde fra Hagested. Hun maatte alt-saa aflevere Gæssene til ham. — Hendes Møllersvend og -dreng vandt vandt som deres Madmoder.

.....

Saa kommer der et Hestetyveri for. En Bonde fra Brændholt, Søren Lauridsen, vidner, at

»... nu næstforleden Vor Herre Himmelfartsdag da stjal fornævnte Jak. Th. en blisset Hoppe fra ham, som gik udi en Spring-Fæder⁸⁾, som han havde slaget isønder ved Veje-Ledet —, og der de søgte efter samme Hoppe, saa fandt de ham (J. T.) i Marken, og saa fulgte han dem til Hoppen, som var bundet ved en Torn udi den Vang, som er mellem Igelsø og Jernløse, og da stod Hoppen i Fæderen, som var sønderslaget (og var samme bundet med Hestehaar, og Hoppen stod i et Tømmeskraft), og Jakob flyede dem Hoppen igen.«

Saaledes »våndt«⁹⁾ Bonden, men Jakob haanede ham frækt i Tingstuen:

»Hvorfor tog I mig ikke, da I traf mig med Kosterne? I siger mig usandfærdigt paa!« Men Søren

⁸⁾ Springfjeder: et elastisk Legeme af Jern eller Staal, der kan springe frem og udøve et Tryk ..., eller en Jernkrampe, som lægges Fanger om Hænder og Fødder. (Vid. Selsk. Ordb.) Meningen er vist, at Hesten gaar med en Hilde om Forbenet, for at den ikke skal springe over Hegnet, og derfor maa Tyven slaa Fjederen itu, før han kan trække af med Dyret.

⁹⁾ våndt: vidnede.

L. tilbød at føre tre andre Bønder med deres Kvinder, som saa derpaa, til Vidner.

.....

Senere paa Sommeren skal han have stjaalet fire Heste der paa Egnen og snarest muligt solgt dem igen. Derom fortæller Jens Mortensen i Jernløse følgende i Retten:

»... at ved St. Mikkels Dags Tider, da han og Rasmus Olsen var befalet at give Varsel om Slot-
tens Landgilde¹⁰⁾, da imellem Mogenstrup og Søndersted mødte de tre Karle, som ledte efter fire Hopper og et Føl, som de sagde, Jakob Th. havde stjaalet fra dem. Og eftersom Jakob samme Hopper havde afhændet, og de derefter søgte og ledte, da fandt de den ene hos en Mand, som gik med dem til Jakob Thomsens.«

»... Samme Hoppe havde et Føl, som Jakob fra Hoppen havde afskilt, der han den afhændte, og der de kom i Jakobs Gaard med Hoppen, k n e g e d e hun efter Føllet og Føllet mod hende igen, og der de lod Føllet ud, søgte det samme Hoppe og pattede hende ude i Gaarden.«

— Nu indtraf det mærkelige Tilfælde, at der i samme Øjeblik udbrød Ildløs paa Gaarden. Tyven bad da mindeligt Bønderne, som allerede havde lagt Haand paa ham, om at slippe ham, »mens det gaar saaledes til, og saa hjælp de hinanden at dæmpe Ilden, og der den nogenledes var stillet, greb de ham og førte ham med Hoppen ud af Gaarden. Men ved sin Kvindes Hjælp købte han sig løs af dem .....«

Hvad svarede Jakob nu til den Beskyldning? Han var stadig lige stor paa det; han »... agtede ikke saadan Snak meget, uden de skaffede Kosterne og lagde dem hos ham«.

¹⁰⁾ Holbæk Slot.

Tingmødet sluttede med, at der lydeligen oplæstes et Brev, som Jakobs Sognepræst, Hr. R a s m u s P e d e r s e n, i Sdr. Jernløse, havde skikket til sin Svoger, C h r i s t e n T h o m s e n, en velhavende Holbæk-Købmand. Præsten beder paa egne og Sognemænds Vegne den gode Svoger, der var en af Byens 5 Raadmænd, gøre sin Indflydelse gældende, saa at Tyven ikke slipper ud foreløbig:

»Kiære Svoger! Christen Tombsøn.

Beder jeg Eder, at i for guds skyld Lader Jakob Tombsøn faa sin tilbørlige Straf .....

Kommer hand ud igjen, ustraffet, og han gjør hannem (d. e. Præsten) eller hans Sognemend nogen Skade efter denne Dag, saa sant for Gud: hand (Pr.) og hans Sogne-mend skulle suppliere till kongen derom, ... det er den største Uret at løsgive en saadan af en fri kongelig Købstad .....

— Med videre des (dets: Brevets) Indhold og med egen Haand underskreven.«¹¹⁾

Jakob bliver endnu engang tilspurgt, om han vil vedkende de Tyverier, han sigtes for. Men han paa-
staar frækt, at Vidnerne farer alle med Løgn. Ikke engang Tyveriet fra Rytteren vil han tilstaa.

---

¹¹⁾ Byskriveren begynder med at gengive ordret, men gaar saa over til at referere.

Tyven bryder ud og flygter.

Holbæk By's Raadhus og Arrester var dengang indrettet i Klosterets Sydfløj, den Bygning, som nu er Ligkapel. Huset var delt i to Stokværk. Forneden var Tingstuen, hvor al Rettergang foregik, og ovenpaa var der nogle smaa Rum til Fangerne og vistnok ogsaa et Par Stuer til »Fangefogden«. Da Jakob Thomsen logerede her, i 1661, var han, som før nævnt, anbragt i Kælders mørke Hvælvinger.

Forbryderne sad hver for sig, og især passede man godt paa Jakob. Han var lænket paa Hænder og Fødder i en Fangeblok, saa kunde han da ikke undløbe, mente man. Men han slap nu ud alligevel. En skønne Dag var Fuglen fløjet. Hverken Blokken eller Døren var brudt i Sønder, alle Laase i Orden, og ingen kunde begribe, hvorledes Fyren var kommet ud. Det kunde godt se ud, som om en eller anden havde givet ham en Haandsrækning.

Men den selvtagne Frihed blev ikke af lang Varighed; nogle Dage efter fangede man ham igen oppe i Eskebjerg.

Den 16. Decbr. kom Sagen for paany. Peder Clausen, som nu er indkvarteret i København, møder i Tinget og begærer fremført de to Mænd, »som han her udi Kongl. Majst. og Byens Fængsel haver ladet anhæfte«. Da de var ført ind, forlangte han at vide af Jakob Th., »hvorledes han af sit Fængsel er udkommen?« Han — Rytteren — var selv til Stede, da han blev indsluttet, og han syntes, »han kunde nok som være der forvaret, medmindre Djævelen eller (et) Djævels Menneske hjalp ham deraf«.

»Dertil svarede Jakob, at ingen havde raadet eller hjulpet ham, mens der han fik først Hænderne

løse, saa fik han Sko og Strømper af Benene og fik saa Benene igennem Blokken, saa Huden gik af Fodebladet¹²⁾, som han nu synligen for Retten fremviste. Derefter grob han sig ud under Døren med en liden Fyrrepind og krøb saa ud af det Hul under Døren. Og der han udkom, var Vagten inde i den anden Stue hos Smededrengen og tog Vare paa ham.

»Saa krøb han ud af et lidet firekantet Hul ud til Klosterhaven¹³⁾, og derved kom han bort og havde ej andre Klæder paa end hans bare Skjorte. Saa kom han til Sasserup til Mads Andersens, og der fik han Trøje og Bukser. Siden opholdt han sig paa adskillige Steder, indtil nu i Fredags Morges ved Kl. 5 slet han blev paagreben igen udi hans Hustrus Moders Hus udi Eskebjerg.«

Raadmand Hans Lauridsen spørger ham derefter, om han vil vedgaa, at han forleden Aften i Byfogedens Hus bekendte, at han i Svenskens Tid havde taget en 3—4 Hopper og Heste og ført dem til en anden »Handelsmand« af lige saa tvivlsom Moral, Poul Brand, og at samme gode Ven til Gengæld stjal nogle Heste ude i Havendrup i Bregninge Sogn og solgte dem til ham. Hertil svarede Jakob: »Ja, (men) det var ikke vidvunden¹⁴⁾, thi det var i Svenskens Tid.«

Endelig blev han tilspurgt, »hvor han havde været samme Aften, han blev grebet, og hvor han havde faaet det blodige Slag i hans Hoved, han havde?« Men derom vilde han intet fortælle. Det hidrørte jo nok fra et mislykket Tyveriforsøg, hvor man har givet ham en varm Modtagelse.

---

¹²⁾ Undersiden af Foden.

¹³⁾ Det lille Anlæg paa begge Sider af Kirkealleen.

¹⁴⁾ vidvunden: bevist ved Vidneførsel.

Dømt til »Gallie og Gren«.

Forhørene var nu forbi. Jakob kom man ikke længere med; han vilde jo intet tilstaa, men baade for hans og for Eriks Vedkommende maatte Sagen anses for tilstrækkelig oplyst til, at Dom kunde fældes.

Peder Rytter kræver derfor de to Mænd dømt til at

»... lide paa deres Liv og klæde Gallie og Gren¹⁵⁾ og give ham hans Gods igen.«

Naar Dødsdom skulde fældes, tilkaldte Byfogeden Borgmestrene og Raadmændene til at være Meddommere.

Disse otte af Byens bedste Mænd afsagde da følgende

Dom.

»..... at efterdi her bevises, at Jakob Tombsøn, forrige boende i Monstrup, med dette Tyvnet¹⁶⁾, som her for Retten fremlægges, er greben og tagen, som er et Par Pistoler, en graa Klædes Kappe, og et Par Læder Bukser, tilsammen vurderet for 4½ Dlr. 1½ Mk. og dermed om Nattetide udi Mørk og Maalmb, udi Claus Hansøns øde Gaard udi Smedelund, som Jochum Pedersen sidst iboede, er befunden og paagreben, ført i Fængsel,

¹⁵⁾ Denne Domsformular maa være meget gammel. Hængningen er vist oprindelig en Offerhandling til Gudernes Ære. Tacitus fortæller (Germania, Kap. 12.), at Germanerne undertiden hængte Forrædere og Overløbere op i Offerlunden som Offer til Guderne. Man trak en højt-siddende Gren ned, bandt Forbryderens Halsreb fast til den, slap saa Grenen, som fo'r til Vejrs og bragte Offeret nærmere til Lundens Guddom. Det gamle Udtryk »til Galge og Gren« er sikkert et Minde herom; det forekommer jævnlig i middelalderlige Domme.

¹⁶⁾ Tyvnet: Tyvekoster, stjaalet Gods.

paa bedste Maade med Jern og Blok forvaret, indsluttet, udbrøt og rømt og fanget igen. Og skønt Kgl. Maj. har befaleet, at ingen for ringe Tyveri maa henrettes, saa maa det erindres, at her i Retten er fremlagt Tingsvidner fra Merløse Herreds og Kragerups Birketing, at han beskyldes for adskillige Tyverier, hvoraf nogle er her i Tingbogen indført, saa han for Tyveri er berygtet ...

... da ... kan ej anderledes paakendes, end fornævnte Jakob Tombsøn jo sit Liv har forbrudt, til Gallie og Gren at lide eftersom hans egne Gerninger og Forhold hannem dømmer, og Peder Clausen sine Koster igen at være følgagtig¹⁷⁾ og af Tyvens efterladte Formue at have Igæld og tue Giæld¹⁸⁾, om noget er at bekomme« ...

»... Belangende Erik Adersen, som og bevises og han selv vedgaar at have med været om forberørte Koster at have stjaalet og (vist) Sagsøgerne Huset, ... hvoraf klarligen kan eragtes, at han for samme Tyveri ej kan være undskyldt. Mens eftersom han ej tilforn, det os vitterligt er, for Tyveri er berygtet,

... da er han paa Livet forskaanet, mens til Kagen at lide paa Kroppen og rømme Landet.«

»Disse Dommenes Senterz afsagde: Peder Ebbesen, Herman Eggers, Borgmester, Peder Jensen, Borgmester, Niels Nielsen, Hans Lauridsen, Thomas Christensen, Christen Thomsen og Christen Hansen, Raadmænd.«

¹⁷⁾ følgagtig = hørsom, lyde, rette sig efter (Molbech)). Meningen er naturligvis her, at han skal have sine Ting igen.

¹⁸⁾ Igjæld: Vederlag. Tvegjæld: dobbelt Vederlag.

Henrettelsen.

Videre fortæller Tingbogen ikke. Om Dommens Udførelse staar her intet. Men en Undersøgelse i Kæmnerens Regnskaber giver os endnu nogle Oplysninger om den alvorlige Afslutning, som Tyverisagen fik. Executionen har fundet Sted faa Dage efter Dommen, vel sagtens for, at det uhyggelige Skuespil kunde være overstaaet inden Juledagene.

Blandt Udgiftsposterne paa Kæmnerregnskabet for 1661—62 findes for den 15. Decbr. opført Betaling for Logis til tvende Ryttere, »som haffde at handle om de stjaalne Koster, som Jacob Tombsøn bleff greben med. Forblev udi trej Netter og Dage ...«

Og allerede den 17. Decbr., altsaa Dagen efter Domfældelsen, er Udgifterne ved selve Henrettelsen indført som betalt, saa enten har man været saa sikker paa Udfaldet, at man i god Tid er gaaet i Gang med Forberedelserne, eller ogsaa er Pengene betalt forud til Haandværkerne.

Vi vil her gengive Regningerne (med Datidens Stavemaade):

D e n 17. D e c.

Bekostet efter Velb. Borgmestere og Raads skriftlige Befalling en Stie til Retterstedet, og kom dertill som föllger:

først it Stort 16 allen Træ, kostet	1 Dlr.
Giffuet Saufschierene som slagte samme	
Træ i Thu Støcker ¹⁹⁾	penge ... 1½ Mk.
For 8 Støcker Ege Træ til Thrin i	
samme Stie	penge ... 7 Mk.
Giffuet for 2 større 12 Allen Træer som	

¹⁹⁾ »Givet Savskærerne, som slog samme Træ i to Stykker...«

bleff forbrugt till 2 Stiffuer ²⁰⁾ till Rettestedet	penge ...	2½ Mk.
Betalt thil Niels Smed for 4: større Spi- ger af hans eget Jern, som bleff for- brugt till de Stiffuer till Retter Ste- det	penge ...	2 Mk.
Giffuet for 4 Spiger at slaa de Kraa- ger fast med, som Retterstien henger paa i Kirckestredet		8 sk.
Giffuet thill Wogenleye aff en Vogen, som aag de 2 12-allen Træer Ud till Retterstedet, och der forbrugt ...		12 sk.
Giffuet thill Wogenleye aff en Vogen, somaag Mistederen och Peder blaa till Retterstedet		1 Mk.

Det har altsaa vist sig, at den Holbæk-Galge, som nu skulde modtage en ny Gæst, ikke var i helt brugbar Stand. Der skal først laves en ny Retterstige af godt og svært Egetræ. Jakob Thomsen skal nyde den Ære at være den første, der sammen med Mestermannen betræder dens otte Trin. Og dernæst trænger selve Galgen til at faa sine Stivere fornyet. De er 12 Alen lange; det nederste Stykke er jo nok gravet ned i Jorden, hugget skraat til foroven og gjort fast til selve Galgen ved Hjælp af de fire vældige Spigere, som Niels Smed (Eriks Husbond) smedede af sit eget Jern. Med fire andre Spiger gør han de Kroge (Knægte?) fast, hvorpaa den lange Stige hænger til Hverdag, muligvis paa Tinghuset ved Kirkestræde.

²⁰⁾ Stivere.

Den P e d e r B l a a, som aag til Galgen sammen med Misdæderen, maa være Bøddelen.

— — — —

Idet vi her lader Tæppet falde for Tyvens sørgelige Endeligt, rejser sig naturligt det Spørgsmaal:

H v o r l a a B y e n s R e t t e r s t e d ?

Det lader sig vistnok endnu ikke besvare med Sikkerhed ud fra den Viden, vi har om Byens nærmeste Omegn i ældre Tider. Men Holbæk maa utvivlsom have haft sit eget Rettersted, og det har ligget ved Alfarvej tæt udenfor Byen. Der er nogen Sandsynlighed for, at det laa ude for Enden af Smedelund; her var en Banke, som de gamle kaldte »V i p p e b a n k e n«. Den k a n have faaet sit Navn af en saakaldt »Vippegalge«, og Koefoed fortæller i sine »Minde fra det gamle Holbæk«, at den berygtede »Kristen Nifinger« blev henrettet her i 1819.

Men Retterstedet kunde ogsaa søges længere ude. Paa gamle Kort findes Navnet »S t e j l e - A g r e« ved nogle Marker tæt op til den høje Bakke Øst for Roskildevej, hvor der nu er opført et lille Vandtaarn.

Skulde der ikke i Holbæk By eller Omegn endnu leve gamle Folk, som kan fortælle Historier om Byens Rettersted, hvor det laa, og hvad der er passeret?

— — — —

Hvad nu den sølle E r i k S m e d e d r e n g angaar, da har han sikkert udstaaet sin Straf oppe paa Torvet. Her stod et Stykke ude paa Gaden (omtr. ud for Isenkr. Bjørns Eftflg.) det lille Bindingsværkshus, som var Byens Hovedvagt i den Tid, og herved har »K a g e n« sikkert været opstillet. Det var gerne en høj, svær Pæl, som med sine Halsjern og Lænker ragede op over et alenhøjt Fundament. Her for hele Byens Øjne piskede Bøddelen saa den Dømte og førte

ham derpaa i højtideligt Optog ud af Byens Port. Det forbødes ham strengelig under Trusler om Galge og Gren at vise sig oftere paa disse Enemærker. — Det var ikke saa meget de blodige Prygl, der vankede, som Straffens Offentlighed, der gjorde Kagstrygningen til en saare beskæmmende og frygtet Straf. Og ofte betød Kagen »den første Indvielsen til Galgen«, som det med besk Humor hedder i en gammel tysk Lov²¹).

Historien er nu ude.

Mange vil maaske mene, at den kun var en ret ligegyldig og trivial Fortælling om et Par moralsk værdiløse Existenser, som lider den Tids Straf for en Forbrydelse, som Nutidens Blade knap vilde ofre en Snes Linier paa.

Men naar den Slags gamle Historier alligevel undertiden tager den læsendes Opmærksomhed fangen, da skyldes det derfor ogsaa andre Aarsager. Det er Tidsbilledet, som fængsler os. Har man først vænnet sig til det gammeldags Sprog, opdager man hurtigt, at de gamle Skrivere førte en god Pen. Retskrivningen blæste de en lang Marsch, men Sproget er som oftest stærkt og fyndigt; især naar det som her ikke er en Jurist, men en jævn Borgermand, der fortæller. Ikke sjældent klinger det daglige Talesprog klart igennem.

Vi mærker den nervøse Uro i den lille By. Vægteren vandrer selvtredje gennem Gaderne, og Karlene gaar Vagt i deres Husbonds Gaard. Der er en Tyv i Byen. Dramatiske Scener udspilles som Tyvens Paa-gribelse i den øde Gaard, og senere hans Flugt fra

---

²¹) Hugo Matthiessen: De Kagstrøgne. S. 56.

Raadhuskælderen; og her er morsomme Smaatræk som Beviset for Føllets og Hoppens Samhøringhed, Konen, der køber Gæs, Præstens Angst for, at Tyven skal blive frikendt, o. m. Gamle Udtryk som »i Mørke og Mulm«, at »klappe paa Dør«, at »klæde Galge og Gren«, o. s. v., sætter Farve paa Skildringen. Og værdifulde er de nye Oplysninger, vi faar, om Byens Arrest og om Retterstedet.

Men tydeligst fornemmer vi, hvorledes det lille Købstadsamfund af al Magt maa forsvare sig og sikre sig mod Tyve og Skælmer.

Man havde jo dengang kun een Maade at forsikre sig paa: at brændemærke eller undlive Forbryderen. Derfor endte Jakob sit Liv i G a l g e n, og Erik begyndte sit paa K a g e n!

Albert Thomsen.

DE GAMLE LANDSBYHAVER, ISÆR i HOLBÆK AMT.

Ved Johannes Tholle.

I. Oldtid og Middelalder.

Skønt Danmarks Havebrug i Hovedsagen er udsprungen af Munkenes Klosterhavebrug i Middelalderens Dage, vilde det være urimeligt at tænke sig, at der ikke før Klostrenes Oprettelse (ca. Aar 1000) skulde have været i hvert Fald Antydninger af Havebrug at finde hos de agerdyrkende Indbyggere i vort Land. Ved deres Madtilberedning og som Husraad brugte de vilde Urter og Frugter, og det vilde kun svare daarligt til deres Sædvane, om de ikke havde søgt at tage saadanne Planter, som de kunde have Brug for, ind under deres Opsigt og Varetægt, og altsaa har søgt at faa dem dyrket paa Bopladsen ind under Husets skærmende Mure. Det har været bedre at have disse Urter og Frugter her end at skulle drage ud i den ufredsomme Skov eller paa den forblæste Strandbred for at finde de nødvendige eller attraaede Ting, og ved at indføre disse Planter, ved Frø, ved Frugter eller in natura paa deres Boplads har de da dannet den første Spire til Havebrug, og Bondehaven er derfor Danmarks oprindelige Have. Bonde- og Landsbyhavens Historie og Stiludvikling er derfor ikke noget uvæsentligt Kapitel af Folkemindernes store Bog; thi her er under skiftende Kaar og Krav dyrket ikke blot Urter og Frugter til Madlavning og

Lægedom, men her har Manden og særligt Kvinden tilbragt mange Stunder, lige fra Stæren lod sine første Fløjt lyde, og til Efteraarets Fugletræk sagde, at nu stundede Vinteren til. Her vovede man sig ud selv en Julenat, naar i de senere Tider Frugtræerne skulde have deres hellige Tegn og Formler for at bære Frugter, og her hentede man Planterne, som var til Varsel om Liv eller Død, naar Sankt Hansurterne under Loftsbjælken voksede eller vantrivedes, mens Hylden derude blomstrede til Krydderposens Forsyning. Havens Formsprog og Haveplanternes Verden har fortalt deres Historie for hvem, der har haft Øren at lytte dertil; det har ligesom det levende Sprog klinget i Dialekter, — hver Egn har talt med sin Tunge, og hver Egn har haft sine Havetyper.

Af Kapitlet om Bonde- og Landsbyhaven, som Forfatteren af nærværende iøvrigt tidligere har behandlet i mere Almindelighed¹⁾, er det Afsnit, der angaar Holbæk Amt, et af de interessante, og faa Steder kan man, som her, føre Vidnesbyrd i Marken om, at selv før Munkene holdt deres Indtog, har der i dette Amt været i hvert Fald Antydninger, som med nogen Sandsynlighed kan kaldes for Landsbyhaver.

De ældste Vidnesbyrd om danske Haver overhovedet har vi i Sproget, og iblandt disse er Ordene »Kvanhave« og »Kvangaard«²⁾ de allerældste. Ganske vist dækker Gaard og Have i sin ældre Betydning ikke vore Dages Gaard og Have*), men vi ved, at Kvan har været dyrket fra Tidernes Morgen, — og det ligger da nær at opstille den Hypotese, at man i (K)Vandløse³⁾ har haft saadanne Kvanhaver, hvorom

---

*) Om »Gaard og Have i de nordiske Sprog« se »Havekunst« 1925, S. 80 o. v.

Litteraturen andetsteds fra bærer Vidne, — uden at det dog er muligt at føre noget afgørende Bevis herfor. At Planten har vokset der, er utvivlsomt.

Saa vel om Oldtidshaver som ogsaa om Middelalderens Munke- og Klosterhaver er Vidnesbyrdene i vort Amt dog saare problematiske, mangelfulde eller i hvert Fald faa. Amtet har været fattigt paa Klostre uden for Byerne, og ud over et beskedent Vidnesbyrd om en Have ved Klosteret i Holbæk, der flygtigt nævnes i en tidligere Aarbog⁴), kender Forf. ingen. At der ved en Del af de gamle Borge, som senere blev til Herregaardene, har været Haver i Renaissancens Tid, er vel rimeligt, — saaledes ved Dragsholm, Selchausdal, Torbenfeldt, Tølløse Slot, Nørager, Vedbygaard; men en Omtale af disse Herregaardshaver selv i Tiden før deres Ophøjelse til Herregaardshaver, ligger uden for Rammen af nærværende Afhandling. »Abildgaarden« ved Hørbygaard⁵), der nævnes 1411, bliver derfor det eneste konkrete Eksempel paa Bondehaver fra Tiden før Reformationen*).

II. Fra Reformationen til Udskiftningen.

Da Klostergodset ved Reformationen gik over paa Kronens og Verdslighedens Hænder, oprandt Herregaards- og Slotshavernes Blomstringsperiode, og de store Herresæder Lerchenborg, Løvenborg m. fl. bliver til i 17-Tallet⁶); men i samme Tid, hvor Bønderne sukkede under Enevældens Hoveri og Ufrihed, var Tiderne for Almehavebruget saare sløje. I Byerne kunde man have nogen Havedyrkning; paa Landet kun sjældnere, og Oplysningen om Haver er

---

*) 1523 er der en »Humlemester« paa Holbækgaard, hvilket formentlig beviser, at der dog ogsaa her har eksisteret en Humlehave paa disse Tider. Nye danske Magazin VI. 320.

i hvert Fald i denne Del af vort Land saare ringe. Enkelte Haver formaar vi at bringe Oplysning om, — saaledes en Have i Uggerløse fra 1610⁷), en anden ved Præstegaarden i Nykøbing, hvorom det 1676 hedder, at »Fruchttræerne i Haffuen [er] ødelagt, Vndtagendis tvende som endni findis«⁸).

Holbæk Bys Haver omtales ret udførligt omved 1682, og fra 1754 omtales »Have-Rum« ved den tidligere Præstebolig i Faarevejle⁹), mens der fra 1763 haves en ret udførlig Beretning fra Hjembæk, hvori beskrives Præstegaardshaven der, saalydende:¹¹)

Sognepræst Jens Bech i Hjembæk, 2¼ M. fra Holbæk har siden 1730 ved Præstegaarden en Have 420 Alen lang i Kvadrat, deri har han plantet Hassel, Humle, Piil (Poppel-piil) i to Rader, 14 Valnød, 13 Morbær, endeel El i lige Linie, over 100 Ege og Bøge, 1050 Poppel-Piil, 400 andre Piil, desuden Lysthave med 12 Taxpyramider, en 40 Alen Taxhæk, en Ligusterhæk, Lysthuuse, Lindetræer og tvende Buegange af Linde, den ene 48 den anden 24 Alen med videre som nu ere i fuldkommen Stand. —

Det var at ønske at Efterkommerne ei alene ville continuere og holde i samme Stand, men endog at andre Gejstlige ved deres Præstegaarde vilde følge hans Exempel, hvorfor dette saa vidtløftigt er anført. —

En anden Præstegaardshave er tidligere omtalt i Aarbogen, nemlig Geerslev fra 1762¹²); men ellers er det saare lidet, der vidner om Haver fra disse Tider. De gamle Paabud om Plantning, som eengang udstedt, Gang paa Gang er bleven fornyede³⁰), har her som der ikke været efterfulgt, og selv Optagelse i Christian den Femtes Lov om Pligt til aarligt at plante Humle og Pil har kun baadet lidet. Det eneste, der synes at være kommen ud deraf, er nogen Humleplantning, saaledes som det senere vil ses. Og det er netop gaaet saaledes, som Bønderne formodentlig har tænkt sig, at naar de plantede dette og hint, kom selv-

følgelig Herremanden eller Gejstligheden og krævede Tiende og Landgilde deraf. Vi ved andetsteds fra, at man allerede 1741 prøvede paa noget saadant i Sorø, og omved 1784 forsøgtes det ogsaa i Holbæk Amt²⁹).

Det er Oberst Castenskjold paa Hørbygaard, der forespørger Regeringen, hvorvidt den Afgørelse, der

Det gamle Kirsebærtræ i Skamstrup Præstegaardshave.
Efter Tegning af Luplau Janssen før 1913.

er truffet for nogle Sogne i Sorø Amt angaaende Godsbesiddernes Erstatning for Afsavn af Landgilde (eller Tiende for Præsternes Vedkommende) derved, at Bønderne dyrker Humle paa deres Markjorder i Stedet for Agerurter, skal forstaas saaledes, at den kun gælder de nævnte Sogne, eller om den ogsaa gælder andre, f. Eks. angaar Bønderne paa Hørbygaard Gods, ligesom han gerne vil vide, om den kun angaar Humle-Haver, eller om den ogsaa kan udstrækkes til

at gælde andre Haver, som man da kan sætte i Afgift. Paa dette indløber der under $27/_{11}$ 1784 den Resolution til Svar, stilet til Stiftamtmanden og Biskoppen over Sjælland, lydende paa at:

der ved Cancelliets Skrivelse af 1ste November 1783, om Tiende af Humlehaver, ikke, naar visse locale Omstændigheder fraregnes, er fastsat andet, end hvad som forlængst har været almindeligt forordnet ved Rescr. af 1ste Maj 1741, i Kraft af hvilket, naar Bønderne have indtaget deres Sædeland til Humleland, uvildige Mænd skal udnævnes til at skjønne, hvad Korn-Tiende af de til Humle udlagte Sædejorder kunde falde, samt derefter fastsætte, hvad af samme Jorder, i Stedet for Tiende efter Loven skal gives enten i Korn eller Penge med videre.

III. Omkring Udskiftningstiden.

Om Haver paa disse Tider finder man ikke mange Vidnesbyrd. Matrikelskortene, som udfærdigedes i Anledning af Udskiftningen og Udflytningen, viser sine Steder saadanne; men endnu flere Steder er der ingen Antydning af Haver. Forholdene har i denne Henseende i Almindelighed været saare sløje paa Landet, — de kan omtrent sidestilles med Forholdene i Roskilde Amt, hvor der ej heller har været synderligt af Bondehaver. Der kan være en Have ved en eller anden Skole, f. Eks. nævnes en saadan fra 1797 ved Skolen i Nr. Jernløse, og der kan være Haver ved Præstegaarde, Herregaarde og hos andre Storbesiddere; men om Haver hos Almuen er der kun sjældent Tale. Et Eksempel derpaa er det, at en saadan bl. a. ikke nævnes ved Opgørelsen til en Auktion over en Fæstebondes Gods i 1792¹³), — og iøvrigt stemmer alle Beretninger fra denne Tid overens, idet de alle fremhæver det sørgelige Standpunkt, Bondestanden indtager ikke mindst i denne Hen-

seende, naar da ikke Storbønderne faderligt tager sig af dem. I en Oversigt fra 1803 hedder det da om disse Forhold, at¹⁴)

førend Udskiftningen var Huusmandens Forfatning høist maadelig, han var til Byrde for sig selv, og til Ruin for Gaardmanden, Huusmanden havde en maadelig Hytte, med en lille Kaalhave til, men ingen Jord .....

Og efter Udskiftningen:

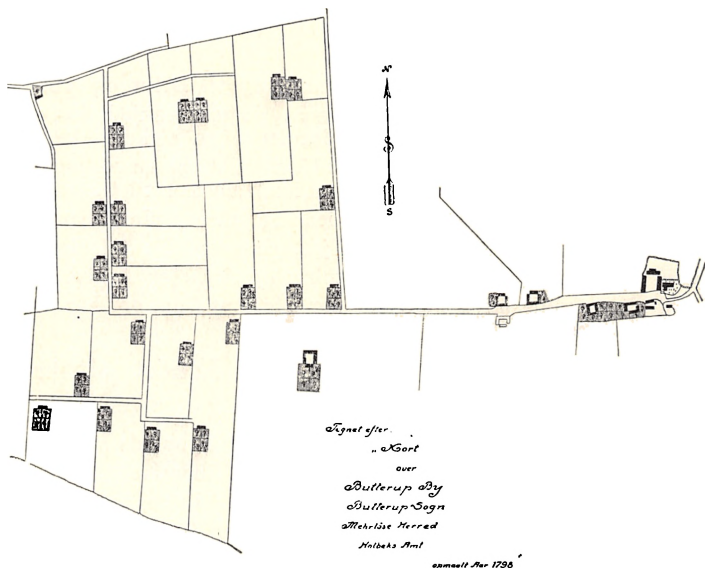
Fæstebonden har ingen Opmuntring til Drivt og Vindskibelighed; han søger blot at leve ... Ligesaa skjødesløs og træven er han til at dyrke sin Jordlod; han elsker ikke at indhegne den, han har ingen Drivt til at anlægge Have, plante Frugt- eller vilde Træer. Alle hans Bestræbelser til Gaardens Bygningers og Jordloddens Forbedring anseer Fæstebonden som en Berigelse for Godsets Ejer, som ved Fæstledighed vilde forlange en højere Indfæstning og forhøjet Afgift, og som altsaa vilde blive til Byrde for Bondens Søn, om han fik Gaarden efter Faderen.

Ganske specielt i denne Del af Landet, skriver Forfatteren, er Havebruget saare ringe bevendt:

I Henseende til Havevæsenet er denne Provinds særdeles langt tilbage. I de fleste Egne af Landet findes næppe Spor til Haver blandt Bønderne. Deres Gaarde ligge bare uden Plantning til Læ, eller Fornøjelse. En liden Kaalhave er det højeste, som haves. Derfor seer man med Forundring, at Bonden, naar han kommer til Torvs, kjøber Hvidkaal, Gulerødder, Løg, og andre Havesager; og spørger man ham om Aarsagen, høres altid den samme Klage, at enten ere hans Kaal raadnede, eller Svinene have i Efteraaret og om Vinteren oprodet og fortæret dem. Thi Grønkaal er af Kjøkken-sager det eneste Bonden hidtil har havt, og enkelte Frugt-træer. De faa Haver, som have været paa enkelte Steder, ere desuden blevne forstyrrede ved Udskiftningen .....

Ved Udskiftningen er der overalt sørget for, at der er blevet udlagt og indhegnet noget Jord til Have baade for Gaarde og Huuse. Det sædvanligste, som der er tillagt et Huus, er 1—2 Skpr. Land, og til en Gaard 4 Skp. Dog have nogle Godsejere tillagt Bonden et større Areal til Haveplads, og givet indtil 2 Tønder Land, saa at hvad, som ikke brugtes

til Urter og Frugttræer, kunde anvendes til Blegeplads, Kalvehave, og andet Brug. Mange Proprietairer have opmuntret, og underrettet deres Bønder om, hvorledes de paa det bedste skulde anvende deres Havepladser. Saaledes har Kammerherre og Amtmand v. Løvenskjold ved sin Gartner ladet adskillige Bønders Haver indrette, og pynte, og givet dem Frugt-

Udskiftningskort fra 1798 over Butterup (under Adelsborg),
der saa smukt udviser smaa Haver ved hvert Fæstehus.

træer, og Pile til at sætte omkring ved Gjerdet, og desuden en aarlig Præmie i de første Aar til Havens Dyrkning, af 6—10 Rdlr. Ligeledes har Baron Adler til Adlersborg, Captain Stub til Kalundborg Ladegaard og flere Proprietairer gjorde sig fortjente af Havevæsenet, idet de have opmuntret deres Bønder dertil, og enten givet dem Frugttræer, eller forskaffet dem disse fra de kongelige Træskoler for en ringe Betaling.

Disse Bestræbelser vil tilvisse virke meget til Havevæsenets Opkomst her i Landet, men lang Tid vil dog gaae bort, inden Bondestanden fatter nogen Godhed for sin Have.

Bonden elsker mere at plante og opelske Alm, Ask, Piil, end Frugttræer, da han kender mere Nyttens af de første, end de sidste, som han snarere anseer for en Overflødheds Artikel. Saalænge Bondens Kone ikke antager sig Haven med samme Interesse, som Bonden sin Agerjord, og føler hvor vigtigt det er i hendes Huusholdning at have det fornødne Grønt af Haven, kan man ei vente at Havevæsenet paa Landet, vil have nogen kjendelig Fremgang.

Det maatte, for at Havedyrkning kunde vinde Interesse hos Almuen, gøres øjensynligt for Folk, at det var en økonomisk Vinding og ikke et Tab for dem at dyrke Haver. Det sidste var den gængse Opfattelse, som det foran er set, idet foruden at Frugterne tildels først høstedes af Eftermændene, var man bange for at komme til at svare Landgilde af dem; men det almindelige har dog paa disse Tider været, at Husmænd er fritaget for at svare Afgift af, hvad de maatte avle i deres Haver, det være sig Korn, Hør, Hamp eller hvad som helst (Humle undtagen, se S. 160); det var uden Betaling og uden nogen Godtgørelse til Forpagter¹⁴).

Men selv dette hjalp ikke, og de direkte Tilskud i Penge og Planter hjalp kun en Tid, saaledes som det senere skal ses. Sagen er, at man overhovedet ikke ønskede at spise saadanne Frugter eller Urter, hvis Værdi man ikke forstod eller kendte. Om Sommeren tilsattes Maaltiderne overhovedet ikke Grønt eller Frugt¹⁴), og hvad der om Vinteren brugtes ud over Kaal, Gulerødder og Ærter, som for de sidstes Vedkommende dyrkedes i Marken, var Sjældenheder. Vinterspisesedlen var som følger¹⁴):

Middag. Om Mandagen Suppe med Purre, gule Rødder, eller Hvidkaal og Meelklumper, som koges til to Dage.

Om Tirsdagen, samme Mad opvarmet.

Om Onsdagen, Kaal, som er kogt paa Saltmad, Gaase-, Lamme- eller Oxekjød. Til Eftermad det kogte Kjød.

Vallekilde Præstegaardshave. (S. Bay, fot. 1926.)

Om Torsdagen, den samme Mad opvarmet.

Fredag og Løverdage, Ærter graa eller hvide; til Eftermad Flesket, hvorpaa de er kogt.

Om Søndagen, Melkmad, Velling, eller Grød; til Eftermad stegt Flesk.

Uden for Almuen har Spisesedlen jo nok set lidt mere varierende ud, bl. a. har man i Præstegaardene

Vallekilde Præstegaardshave. (S. Bay, fot. 1926.)

og paa Proprietærgaardene naturligvis konsumeret ogsaa andre Retter, hvor noget mere Anvendelse af Grøntsager tillodes, bl. a. kom jo ved disse Tider Kartofler i Brug, og derfor maatte Præstegaardshaverne og Storbøndernes Haver ogsaa indtage et Standpunkt paa et lidt højere Niveau end Almuens. En enkelt af disse Præstegaardshaver har tidligere været omtalt i nærværende Aarbog (Soderup)¹⁵, og om denne hedder det fra 1803—4¹⁶), at Haven og dens Plante-

bestand »røbe en flittig og tænkende Mand«, og ved samme Tid har Aastrup (Herregaard) en »stor Have«¹⁶), men derudover er Oplysningerne kun faa og fattige. Selv paa Samsø, der dog ellers fra gammel Tid har haft et vist Ry for sin Havekultur, staar det temmelig sløjt til, saaledes som det siden vil ses.

En medvirkende Aarsag til Havebrugets lave Stade maa søges i de høje Kornpriser, som herskede paa Markedet omkring Aarhundredskiftet. Men aldrig saa snart havde de kulmineret, før de fra 1810—1820 sank til uanede Dybder, og Modet toges ganske fra Bønderne, saa de ingenting gad foretage sig. Nogen Interesse for Havedyrkning begyndte først at vaagne, efter at Landhusholdningsselskabet paa kongeligt Initiativ havde taget sig af denne Gren af Landbrugslivet, og det var først efter Kornprisernes Stigning i Tiden fra 1820 til 1830, at der blev Muligheder for at finde Ørenlyd for et intenst Havebrugs Indførelse hos Almuen paa Landet.

IV. Landhusholdningsselskabets Arbejde i Havesagens Tjeneste.

Faa Aar før Udskiftningen paabegyndtes, stiftedes det kongelige Landhusholdnings-Selskab, der havde til Formaal at virke for Landbrugets, dets Bierhvervs samt Industriens og Husflidens Fremme i Landet. Inden for Københavns Amt holdt det i en Aarrække en Gartner, der gratis hjalp Folk med Anlæggelse af deres Haver. Det skaffede Almuen billige Frugt- og Lætræer og præmierede flittige Havedyrkere. Men idet det kunde synes urimeligt, at kun Eggen omkring København nød Begunstigelse i denne Henseende, skete der ogsaa den Forandring, at Selskabets Virkefelt udvidedes til at gælde hele Lan-

det, dog under andre Former. Foranledningen til dette var et kongeligt Reskript af ¹³/₁₁ 1811 saalydende¹⁷):

I det Vi med allernaadigste Velbehag paaskjønne den roesværdige Iver, hvormed Vort Landhusholdningsselskab hidtil har virket til Bønderhaugernes Anlæg og Fremkomst, ville Vi have samme allernaadigst paalagt, at indsende allerunderdanigst Betænkning, om det ikke til Øjemedets Opnaaelse vilde være hensigtsmæssigst, at det blev særskilt overdraget til tvende af Selskabets Medlemmer, f. Eks. Bank-Commissair Collin og Gartner Petersen, at tage denne vigtige Gjenstand under speciel Bestyrelse og Iværksættelse, da Vi i saa Tilfælde vilde finde Os allernaadigst foranlediget til at lade udstæde aabent Brev til samtlige Vore gejstlige og verdslige Embedsmænd, om at gaee fornævnte Selskabs tvende Medlemmer tilhaande med Raad og Daad.

Denne kongelige Henvendelse kom i allerhøjeste Grad Selskabet tilpas, og det tog imod Tilbudet i det aabne Brev. Herom hedder det¹⁷):

Selskabet kunde ikke andet end med levende Taknemmelighed modtage dette Kongelige Brev. At vente, at Bønderne paa en trykt eller skriftlig Opfordring melde sig, er forgæves. Naar noget skulde udrettes i Sagen, maatte een eller flere Mænd bestræbe sig, ved Omrejser og personlig Nærværelse at faa Tingen i Gang. De fleste af de faa Haver, som i de forløbne 5 Aar ere anlagte ved Selskabets Medhjælp, ere fremkomne derved, at een og anden af Selskabets Medlemmer eller dets Gartner har kjendt vedkommende Bønder, og saaledes faaet dem ind i Selskabets Interesse. Forsynede med kongelig Bemyndigelse til at sørge for dette Anliggende, var det at haabe at disse Mænds Bestræbelser vilde lykkes desmere.

Under 7. Juli 1811 blev der da gennem det danske Cancelli udfærdiget et aabent Brev til de to ovennævnte Herrer, saalydende:

Frederik den Sjette af Guds Naade ... gjøre vitterligt, at ligesom Vi med allerhøjeste Tilfredshed og Velbehag have bemærket Landhuusholdningsselskabets Bestræbelser for at

fremme Anlæg af hensigtsmæssige Bønderhauger, saa have Vi og allernaadigst søgt at opmuntre Selskabet til, baade at udvide ud over Kjøbenhavns Amt Virkekredsen for den af Selskabet valgte Haugecommittee, og tillige at formaae tvende af Selskabets Medlemmer Os elskelige Jonas Collin, Vor Bankcommissair og Secretair ved Directionen for Fonden ad usus publicus, og Slotsgartner Peter Petersen til, i Særdeleshed i Omegnen af Hovedstaden at fremskynde Haugernes Anlæg ved personlig Nærværelse, Veiledning og andre tienlige Midler.

Da Vi med landsfaderlig Opmærksomhed ansee og ynde dette gavnlige Anliggendes mueligste Fremme, saa forvente Vi allernaadigst, at enhver af Vore geistlige og verdslige Embedsmænd, hvem dette Vort aabne Brev forevises, lader sig dette være magtpaaliggende, i sin Embedskreds at understøtte saavel Landhuusholdningsselskabets Haugecommittee, som ovennævnte dets tvende Medlemmer, i alt hvad der kan tjene til at fremme Øiemedet.

Dermed skeer Vor Villie.

Ogsaa ad andre Veje søgte man at fremme Interessen for og Kendskabet til Havedyrkningen, og den Vej, man traadte ved at interessere Lærerne i Almueskolen for Sagen, var ikke den ringeste, ligesom de forskellige Paabud om, at de skulde undervise de flittige Børn i Havedyrkning, sikkert har haft sin Betydning. Skolelærerne fik allerede paa Seminarierne »theoretisk og practisk Kundskab i Mark- og Have-Dyrkning«, som det hedder i Reglementet for disse (1794)²⁹⁾, og det hedder i Instruktionsen for disse, bl. a. for Lærerne under Baroniet Løvenborg, at de skal undervise Børnene i Havedyrkning²⁹⁾. En saadan Bestemmelse af mere almindelig Art er fastsat i »Instruktion for Lærerne i Almue-Skolerne paa Landet«, hvori det hedder sig, at de Børn, »som udmærke sig ved Flittighed og sædelig Opførsel maa Skolelærerne belønne og opmuntre, 1mo) ved at give dem Tilladelse til at øve sig i ... Lege, 2d) ved at

undervise dem, som have Lyst og Evne dertil, i at plante, pode og udføre andre deslige Haugedyrknings-Sysler«³¹). Denne Bestemmelse indsattes i Skoleloven af 1814, og yderligere indførtes i de senere Aars Reglementer for Seminarierne den Passus, at de aktivt skulde virke for Havedyrkningens Udbredelse, hvorom det hedder i § 21 og § 24 f. Eks. fra Borris:

Hos de Bønder, hvor Seminaristerne opholde sig, maae de anlægge de smaae Haver, til hvis Beplantning Præsten ... leverer aarligt uden Betaling en deel Sættepiile og 12 a 16 Stykker Frugttræer; for dem, som hos deres Verter ei kunne finde Plads til Have-Jord, bør Præsten overlade et Stykke Jord til dette Brug ...

De bør ikke forsømme, saavidt Leilighed tillader, at lægge Vind paa Havedyrkning, og som de, der kjende Omgangsmaaden, bør de efterkomme Befolkningen i Danske Love 3—13—18, som befaler, aarligen at lægge i det mindste 5 Humlekuler, plante 3 Æble-, Pære- eller andre gode Træer, og desuden 10 Pile, hvilket kunne skee paa saadanne Steder, som de selv dertil med Vedkommendes Samtykke finde bequemest: Attest om Fuldbyrdelsen heraf indsendes ... hvert Aars 1ste Mai til Seminariet udi de første 6 Aar efter Seminaristernes Udgang³⁰).

Til Støtte for saavel egne Bestræbelser som ogsaa for Skolelærernes, ligesom for at udbrede Kendskabet nøjere, indsaa Landhusholdningsselskabet, at det maatte udsende Havebøger, hvilket det da gjorde ved Manses Havebog, og privat udsendte Peter Jansen, teologisk Kandidat, som ikke havde faaet sin Havebog antaget af Selskabet, faa Aar efter denne under Titel af »Anviisning til Haugedyrkning for den Danske Landmand og Bonde« (1809) og med et Motto af Biering:

Ei ene sørges bør for Bondens Loe og Kælder;
Hans Kjøkken og en Deel hos Patrioten gælder;

Han og bør hjælpes til en velindrettet Have,
Og læres med at saae, at plante og at grave.

Det blev en god patriotisk Gerning at være med til at fremme Havedyrkningen, og Embedsmændene med Præster og Skolelærere i Spidsen arbejdede ivrigt i Samarbejde med Landhusholdningsselskabet.

Ogsaa før Udvidelsen af Selskabets Omraade ud over Københavns Amt havde man dog Tid efter anden præmieret driftige Mænd ude i Landet, og flere Gange var der kommen Præmier til Folk i Holbæk Amt. I Aaret 1785 tildeles saaledes Husmand Jørgen Henrichsen i Hammerup By en Præmie paa 30 Rdlr. for »Frugttræernes Opelskning«, og 1803 faar Skolelæreren i Raklev, Jens V. Borchsenius, Guldmedaille for Haveflid, ligesom han atter i 1807 faar en Belønning. 1806 faar Gaardmand Michael Jørgensen i Mørke 6 Rdl. for »levende Gærders Plantning«, og 1808 faar Selvejer Hans Jørgensen i Løve 10 Rdlr., fordi han har anlagt en Have paa 7080 Kv.-Al., indhegnet den med Stengærder, inddelt den i fire Kvarterer og deri avlet Kartoffler, dels beplantet den og tillige har haft en Bihave. Men ud over disse Oplysninger om Havernes Opstaaen som Følge af Paa-virkning etc. fra Selskabet, foreligger der ikke noget før Aar 1820¹⁷). Fra dette og følgende Aar hedder det som følger:

Husmand Jens Jensen af Svenstrup Hestehave i Asminderup Sogn, Odsherred, har med Attest af Hr. Pastor Reinsholm, Gaardbestyrer Anders Pedersen og Gaardmand Lars Jensen beviist at have langs med sit Havegjerde plantet 143 Frugttræer og 69 vilde Træer, som alle ere i god Væxt. I den Anledning tilkjendtes Jens Jensen en Belønning af 10 Rdl. i Sedler.

Derimod kunde Følgende, som ligeledes have æsket Præmie for Træplantning, ikke komme i Betragtning, deels

paa Grund af Plantningernes mindre Betydning, deels formedelst manglende Beviisligheder, saaledes (bl. a.): Skolelærer Seiling i Koldbye paa Samsø.

Fæstebonde Mikkel Nielsen af Kragerup Sogn, Holbeks Amt, har fra Aaret 1806, da han tiltraadte sin Gaard, udvidet den ved samme værende Have, som nu indeholder 5—6 Skpr. Land. I denne Have, som han efterhaanden har indhegnet med de af hans Lod oprøddede Stene, forefindes nu 230 Stkr. forskellige Frugttræer, som ere regelmæssig plantede. Til Læ for Haven har han plantet 300 til 400 Aske-træer, og paa Gierderne lavstammede Pile, hvilke han benytter til Kurvemagerarbejde, saavel til Salg som til eget Brug. Han har desuden lagt Vind paa Humle- og Biavl. I denne Anledning tilkjendtes Mikkel Nielsen det 5te Bæger med Paaskrift: »For Haveanlæg«. Attestanterne ere DHerr. Justitsraad Dinesen, Capellan Grüner, samt Sognefoged Peder Pedersen.

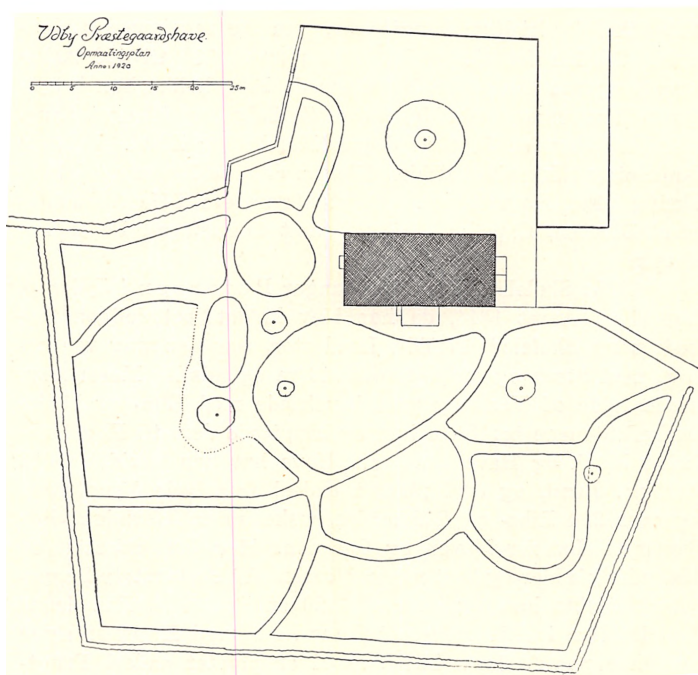
1825: Skolelærer og Kirkesanger Petersen i Jyderup, har siden Aaret 1814, da han blev kaldet, betydeligen forbedret sin Skolelod, 17 Tdr. Land stor, som dengang var belagt med Steen og opfyldt med større og mindre Moser, som stode fulde af Vand og vare bevoksede med Elle- og Vidiebuske. Stenene bortførte han og benyttede dem til Hegn omkring Mark og Have ..... Sin Have har han udvidet indtil 3 Skpr. Land, og deri plantet endeel forædlede Frugttræer og over 200 Ribs- og Stikkelsbærbuske, m. m., foruden vilde Træer til Læ for Haven og Gaarden. Han har indrettet en Kartoffelkjælder og lagt nogen Humle. Af Pastoratets Degnejord tilkjøbte han sig i Aaret 1820 en Parcel ... Paa denne Lod lod han i 1821 opføre et Huus ... og ved Huset anlægge en Have paa 3 Skpr. Land, hvori er plantet endeel Frugttræer, samt vilde Træer til Læ .....

Denne særdeles vindskibelige Mand tilkjendtes ... Selskabets 5te Sølvbæger, med Paaskrift: »For skjønsumt Agerbrug«.

1827: Skolelærer Hans Mortensen i Rørvig i Ods herred i Sjælland. Med roesværdig Flid har han anlagt en Have paa 2 Skpr. Land ufrugtbar og ujevn Sandgrund, som han i Forveien maatte planere og paaføre Jord og Gjødning. I denne Have har han plantet 41 Frugttræer samt til Hegn og Læ 400 vilde Træer.

V. Omkring 1830—40.

Om Tilstanden paa dette Tidspunkt faar man ad flere Veje Oplysninger, — dels nemlig ved Beretning om Præmieringer, dels ved Rejsebeskrivelser. Af sidstnævnte har man Larsens Beskrivelse af Holbæk Amt, hvortil Oplysningerne er indsamlet paa en

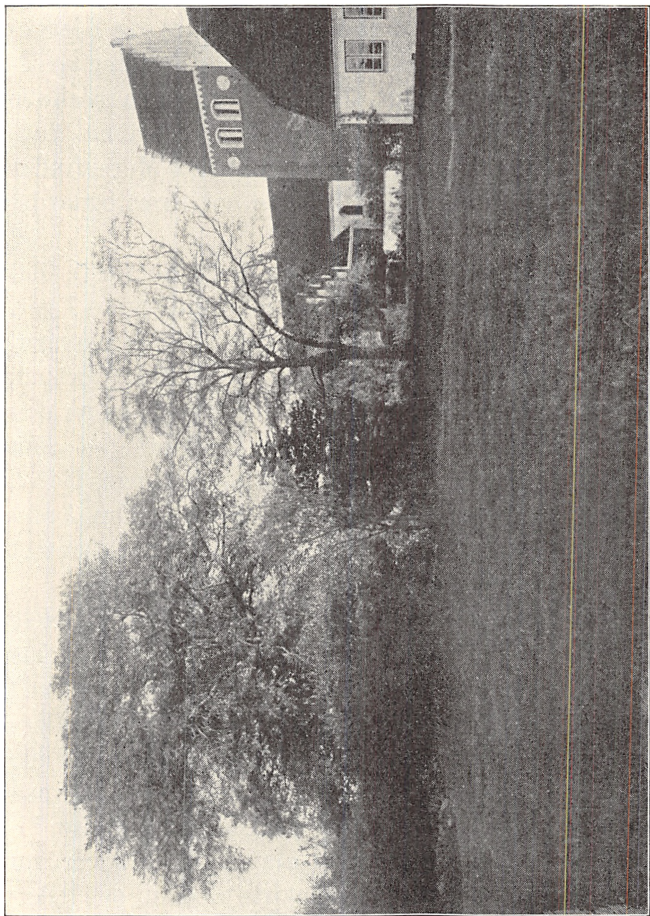

Udby Præstegaardshave.

Opmaalingsplan fra 1920, visende, hvorledes den »engelske« Havestil har præget Haven.

Rejse i 1832—42, og af denne ser man, hvor lidt der har været af Haver, og hvor forbeholden han er i sine Udtalelser om disse. Han noterer engang imellem, at en saadan findes; men oftere omtales et Hjem eller et Hus, uden at han finder Anledning til at nævne,

at der er en Have derved. Væsentligst er det ved Skoler og Præstegaarde, der noteres Haver. Af Præ-

Udby Præstegaardshave. (S. Bay, fot. 1926.)

stegaardene er der ved Højby en smuk Have, siger han, ved Grævinge*) en anselig og smagfuld Have, — Asnæs Præstegaard har en Have paa 1 Td. Ld.,

*) Se Ill. Minder fra gl. grundtvigske Hjem III, 164.

Odden en lille Have med nogle Frugttræer, Egebjerg en Lysthave med god Udsigt, og Følleslev har baade Lyst-, Frugt- og Køkkenhave, mens Viskinde har en god Have, Vallekilde to Haver og Kundby og Bjergebys betegnes som smukke. Skamstrup Præstegaardshave har en god Udsigt, Jyderup Præstegaardshave er stor, og Hjembæk har store Alleer og aabne Pladser, mens Udby har en Del Frugttræer. Mere finder han ikke Anledning til at berette om Præstegaardshaverne.

Om Skolerne gælder det, at der i de fleste Tilfælde er Haver ogsaa ved dem i de ovennævnte Byer. Der nævnes en god Have ved Skolen i Vig, Have nævnes ved Skolen i Asminderup, Vallekilde, Odden, Vidskinde, Hjembæk, Bjergebys og Tusse, mens den betegnes som god i Jyderup og Egebjerg, — som en »net, lille Have« ved Frydendal og Gislinge, Udby, Hagedsted*) Skoler har »en lille Have«. (Om Jyderup og Rørvig Skolers Haver se yderligere Afsnittet om Landhusholdningsselskabets Præmieringer.)

Iøvrigt bemærker Larsen, at ved Rørvig er »Hele Toldstedet ... ved nærværende Tolder, Hr. Breinholds Flid aldeles omskabt og meget forskjønned ... ved Haveanlæg og Træplantning, saaledes at dette ellers meget øde og triste Sted har i den samme omgivende Egne faaet en meget behagelig Forvandling«, og paa Nexelsø skal der være »en skjøn Dal, der i ældre Tider har været en Hauge med mange Frugttræer, nu næsten ingen. Om et Par Gaarde hedder det (Aggersvold), at »Haven er anlagt for 20 Aar siden, skilt fra Lystskoven ved en Kanal, hvorover en smuk Træbroe. Kjøkken- og Frugthaven med et nyt Driv-

---

*) Præstegaardshave, se Ill. Minder fra gl. grundtvigske Hjem III, 148.

hus og Ferskenkasse«, eller (Svinningegaard) har en »temmelig god Have med en Deel Frugttræer«, og (Arnakkegaard) har en Have, »der er meget god, staar i Forbindelse med en lille Lund« (se Ill. S. 179).

For at ophjælpe Havebruget hos Almuen udlovede Holbæk Amts økonomiske Selskab Belønninger til Gaardmænd og Husmænd »For Haveanlæg og Havers hensigtsmæssige Dyrkning« i 1834 og 1835 8 Rdl. til en Husmand og 8 til en Gaardmand, hvilke Beløb i 1836 forhøjedes til 10 Rdl., og desforuden var Havernes Dyrkning medbestemmende for de øvrige af Selskabets Præmieringer af Landbruget.³⁴) Saaledes kunde det gaa til, at da Gaardmand Jens Frederiksen af Kundby Sogn i 1833 faar Præmie for planmæssig Dyrkning af sin Jordlod, nævnes der i denne Forbindelse, at han dyrker Humle i Haven, hvor der ogsaa er en Del gode Frugttræer, ligesom han har omplantet Gaarden med Træer, og der nævnes samme Aar ligeledes, at Gaardmand Paul Gabrielsen i Søndersted har en god Have med Frugttræer og Frugtbuske. Fra 1834 nævnes Hans Andersen fra Dramstrup med Hæder, og han har bl. a. anlagt en ny Have, hvori er plantet 29 forædlede Træer. Han faar i dette Aar Præmie saavel for planmæssig Dyrkning af Lodden som de 8 Rdl. for Haveanlæg, hvilke andre 8 tildeles Husm. Niels Madsen af Abildhaugen ved Knabstrup. Aaret efter nævnes Peder Olsen i Sasserup, og det siges, at han har plantet 38 Æbletræer og Pæretræer samt 100 Kirsebær og højstammede Pile; men det er dog ikke ham, men Niels Knudsens Enke af Særslev, der faar de 8 Rdl., mens Olsen faar Belønning for »planmæssig Drift«. I 1836 nævnes Jens Gregersen af Kundby for at have anlagt en Have, hvori findes gode Frugttræer, som

han for største Delen selv har podet; ogsaa han præmieres for planmæssig Drift, mens Sognefoged Hans Rasmussen af Mogenstrup faar de 10 Rdl. for Haveanlæg. Om samme Mand hedder det næste Aar (1837), at han har anlagt en Have paa 1½ Td. L. med Humle og 80 »tildeels forædlede Træer«, — at Peter Jørgensen af Ulstrup har 200 Graner i sin Have og dertil 70 Frugttræer, som er købt i Planteskolen i Skippinge, og uden om Gaarden 1000 Popler paa Gærdet. Dette Aars Havepræmie tildeles Husmand L. Mortensen i Bennebo og Boelsmand Hans Nielsen i Tjørnelunde. For 1839 faar to Gaardmænd Havepræmien, nemlig Niels Hansen af Krogerup og Jens Thomsen af Nakke, mens det hedder om Niels Jørgensen i Maarsø, at han har Have med Humle og Frugttræer, og Hans Christiansen af Hækkerup har Frugttræer, som han selv har forædlet. Endelig faar i 1840 Johan Frederiksen af Sipperup og Hans Clausen af Maarsøe Havepræmien, — sidstnævnte har da 50 Frugttræer.

Disse sparsomme Efterretninger giver kun et ufuldstændigt Billede af Havesagen paa disse Tider, og de viser kun Lyspunkterne i et ellers ret trøstesløst Billede. En mere omfattende og almindelig Oversigt faar man af den Beretning, som fremkom i Landhusholdningsselskabets Skrifter, og som omstaaende citeres.

VI. Amtsbeskrivelsen 1844 af Godsejer Theodor Hasle, Hesselbjerggaard.

I sin Beskrivelse af Landbohavernes Forhold anfører Godsejer Hasle i Overensstemmelse med det foregaaende, at det er en Selvfølge, at der »ved de større Landejendomme ere smukke Haver, ved de

store Godser pragtfulde Haver og ved mindre Herregaarde og Præstegaarde i forskjellig Maalestok«; men dette gælder ikke Bonden, som ikke føler noget Savn, hvis han ikke har en Have, »hans Yndlingsspise er Grød og Flæsk, dertil behøves ingen Havesager, paa Frugt sætter han ikke synderlig Pris (undtagen det skulde være smaa Æbler, som han kan komme i Mad i Stedet for Eddike); derfor maa hans Havedyrkning være en ligegyldig Sag for ham, med mindre den kan skaffe ham Indtægt«. Dette er i Reglen umuligt for andre end Amagerne, der kører rundt med deres Havesager og forstaar at producere noget ud over det sædvanlige; thi i Byerne er der i Forvejen Haver, som forsyner Borgerne der. Det eneste, der maatte kunne afsættes, mener Forf., er Kirsebær, saaledes som de afsætter dem fra Stevns. Han mener derfor, at snarere end at anlægge Urtehaver, bør der anlægges Frugthaver; men ogsaa her er der dog hindrende Forhold.

»For det Første mangler Bonden endnu Sands for Havevæsenet; til sit eget Brug dyrker han kun en meget lille Plet Jord, som Have, Frugtræers Behandling m. m. er ham ubekjendt, kort, han har hverken Sands for Havevæsenet eller Kundskab deri. Dette er den første Hindring for Haveculturens Fremgang, og førend der er vakt Interesse for denne Sag, førend Bonden har Kundskaber om en Haves Dyrkning, førend han kan gjøre Forskjel paa de forskjellige Slags Frugt og kjender Frugtræernes Behandling, — før kan denne Sag ikke faae Fremgang hos ham.

Og lad nu ogsaa Bonden faae Lyst til at indrette sig en Frugthave, i Haab om, at Frugterne vilde faae Afsætning, saa vil det være en for ham naturlig Indvending: mon jeg ikke allerede er død, naar dette Arbejde, jeg nu vil foretage mig, skal betale de mange Omkostninger, som det kræver, og maaskee mit Herskab da fæster Gaarden til en mig uvedkommende Mand. — Saalænge de fleste Bøndersteder ere Fæstegods, saaledes som Tilfældet er her i Amtet, kan Plant-

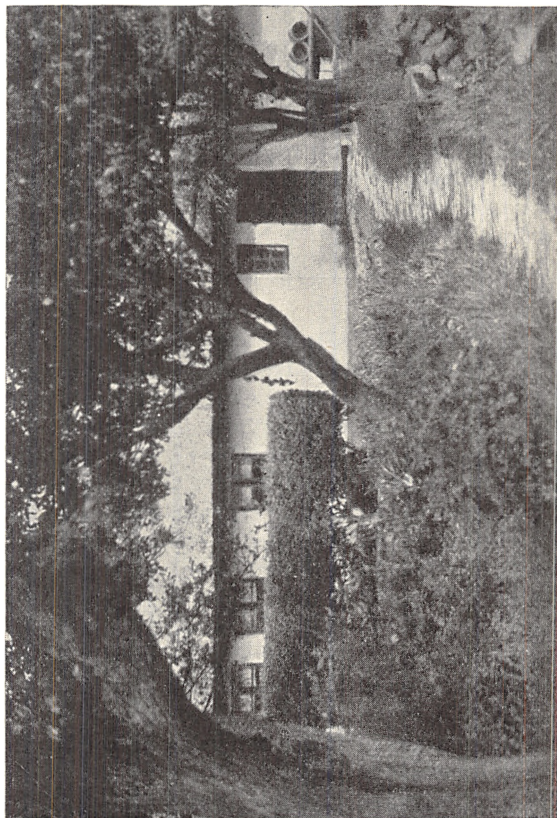
ningen af Frugttræer vanskeligen vinde Fremgang; thi Enhver maa dog spørge sig, idet han planter, for hvem han planter. Og hvor skal den Fæstebonde, som ikke nyder andet Godt af sit Herskab, end at det lader ham være med Fred, naar han betaler hvad han skal, — hvorfor skal han gjøre Forbedringer, som Herskabet og ikke han avler mest Fordel af.

Den første Betingelse for, at Frugttræernes Dyrkning kan vinde Fremgang i Holbeks Amt er, at dets Beboere faae Interesse for denne Sag og Kundskaber i den, og dernæst, at Godsejerne enten levere Frugttræerne eller love ved Fæstefratrædelse at give Erstatning for hvert Frugttræ, som er i frodig Vækst. — ... En Bog om denne Sag, maatte først, antager jeg, fremhæve hvor megen Frugt der kommer andre Steder fra til Kjøbenhavn, den maatte berette, hvormeget der blev solgt af nogle enkelte Mænd, f. Eks. paa Als, hvor stor Pengeindtægt de have af deres Frugthave, dernæst maatte den beskrive en saadan Haves Størrelse og Anlæg. Den maatte give Anviisning, hvorledes de bør anlægges, sammenligne de ældre Havers Anlæg, vise deres Mangler og Fortrin, og lære Bonden Alt denne Sag vedkommende.

Vi have nu omtalt, hvorfor man ikke kan vente at finde smukke Haver ved Holbeks Amts Bøndergaardene, vi have anført de væsentligste Hindringer og givet nogle Vink om Maaderne, hvorpaa de maaskee kunne borttryddes, vi ville nu kaste et Blik ind i Bondens Have, og see, hvorledes den er. Vi træffe da et maadeligen indhegnet Stykke Jord paa et Par Skjepper Lands Størrelse med nogle enkelte Frugttræer, deri findes et lille Stykke med Kaal (meest Grønkaal), Gulerødder m. m., og forresten Kartofler eller Græs. Er det større, da dyrkes sædvanligt ogsaa Staldfodring der, og den benyttes da tillige som Stakkehaug. Ved Udskiftningen indhegnedes paa flere Godser temmeligt store Haver ved Udflyttergaardene, og der plantedes Frugttræer deri; men nu ere mange af disse ødelagte, og Hegnene maadelige. Vel maa man indrømme, at mange af disse dengang indhegnede Havepladser vare uforholdsmæssigt store, med mindre man i dem vilde dyrke Havevæxter eller ogsaa lidt Staldfodring og som Frugthaver vare de maaskee ikke altid hensigtsmæssigt anlagte,

især da der ikke var sørget for en haardfør Plantning, som kunde give Læ, og uden denne er i vort Klima Frugtræernes Plantning vist nok usikker, — men alligevel maa det beklages, da der var anvendt Bekostning for at fremme denne

Have ved Arnakkegaard,
en typisk Bondehave med Frodighed forneden, tætte Trækro-
ner foroven over de krogede Æblestammer, — intimt Interiør
bag Hækken.

Sag, og der var lagt Haand paa Værket, at det desuagtet gik ganske tilbage.

Dog kan man ogsaa see nogle enkelte Bønderhaver, der ere ret godt vedligeholdte, hvor der baade dyrkes gode Kjøkkenurter, dog kun dem, som Bonden bruger (meest Kaal), og hvor der baade findes Ribs, Stikkelsbær og nogen Frugt. Man

kan ikke angive nogen enkelt Egn, som udmærker sig særdeles, men ved flere af de Bøndergaarde, hvor der i længere Tid have været velhavende Beboere, findes de; man træffer endog undertiden et lille Blomsterqvarteer. Nogle Bønder paa Sorø Academies Gods have til en billig Priis faaet Frugttræer, hvilket synes at have opmuntret dem, især da de gode Aar, som Landmændene have havt, have givet dem Overskud, saa at det ikke har generet dem at anvende nogle Penge paa en Sag, hvoraf de ikke strax kunne have Indtægt. Men det maa vistnok beklages, at hvor der anlægges Haver, der gjøres de kun saa store, at de kunne være tilstrækkelige til eget Forbrug; thi vil Bonden have en Have, hvori der ogsaa findes Frugttræer, da bør den være saa stor, at han kan producere Frugt til Salg.

Førend vi slutte dette Afsnit, maae vi bemærke, at kun saare ringe Quantum Humle og Kummen avles i Holbeks Amt — For Humle er det vistnok ogsaa en Nødvendighed, at der er Læ, og det have vi bemærket, at der hidtil ikke fandtes ved Bønderhaverne. At enkelte Humlehaver findes, kan ikke nægtes, ligesom at i de sidste Aar flere ere anlagte; men endnu ere der ikke saa mange, at der produceres den, som forbruges. I en Have, som var anlagt efter de Ideer, som vi meddelte, vilde der være Læ nok til Humle, og der vilde nok findes en Plads til den der; men i de almindelige Bønderhaver, vilde den neppe trives, endskjønt den burde almindeligen dyrkes der,, thi Bondens Børn kunne gjøre meget Arbejde ved den, hvortil Landmanden, der driver større Avlsbrug, maa leje Folk .....

Hos nogle ganske faa Bønder sees ret smukke Kommenstykker i Vænge ved Gaarden .....

(Afhandlingen afsluttes i næste Aarbog.)

Litteraturhenvisninger.

- ¹⁾ Gads danske Magasin, Juli—August, 1925, samt Havekunst 1925, S. 61—72.
- ²⁾ Bruun og Lange: Danmarks Havebrug og Gartneri indtil 1919, S. 5.
- ³⁾ Steenstrup: De danske Stednavne; Aarbog for Holbæk Amt 1912, S. 28.

- ⁴) Aar bog for Holbæk Amt 1915, S. 41—42.
  - ⁵) Danske Magazin V, S. 43.
  - ⁶) Danske Herregaarde ved 1920 (Koppels Forlag) I, S. 197; Aar bog for Holbæk Amt 1918, S. 178 (Torbenfeldt), do. do., S. 242 (Dragsholm), do. do., S. 365—67, 390 (Lerchenborg).
  - ⁷) Aarbogen 1907, S. 105.
  - ⁸) Aarbogen 1911, S. 139.
  - ⁹) Aarbogen 1910, A 79—81.
  - ¹⁰) Pontoppidans Danske Atlas VII, 184.
  - ¹¹) Gengivelse efter Afskrift fra Stephan Nyelands efterladte Manuskript, Landbohøjskolens Bibliotek.
  - ¹²) Aarbogen 1925, S. 121.
  - ¹³) Aarbogen 1908.
  - ¹⁴) Begtrup: Beskrivelse over Agerdyrkningens Tilstand ...
  - ¹⁵) Aarbogen 1916, S. 14.
  - ¹⁶) Wedel: Indenlandske Rejse ...
  - ¹⁷) Landhusholdningsselskabets Skrifter samt Efterretninger fra samme.
  - ²⁰) Fogtmann: Kongelige Rescripter o. s. v.
  - ³⁰) Se nærmere om dette Emne: Forfatterens Artikel i Aar bog for Præstø Amt 1926, S. 28 o. v.
  - ³¹) Schous Registre.
-

„FOLEN“ PAA KALUNDBORG SLOT.

En Redegørelse for den af Nationalmuseets
2. Afdeling i Foraaret 1926 foretagne Under-
søgelse.

Ved Hugo Matthiessen.

Faa af vore middelalderlige Kongeborge er saa totalt udslettet som Kalundborg, en af de største og navnkundigste i Riget. Ælde og Forfald havde allerede inden Svenskekrigene i det 17. Aarhundrede svækket de før saa kraftige Mure, og 1658—59 fik de gamle Bygninger Dødsstødet og ruineredes saa grundigt af Fjenden, at man efter Freden opgav enhver Tanke om atter at sætte Slottet i Stand og i stor Stil begyndte at slæbe Materialerne bort til Brug i andre Bygværker.

I Løbet af en Menneskealder havde man saaledes allerede naaet i den Grad at tilintetgøre det gennem Aarhundreder opførte, omfattende Komplex, at kun sprængte Ruindynger laa tilbage paa Tomten, og som Stenbrud for By og Omegn forsvandt ogsaa disse Stumper i den følgende Tid, saaledes at kun Gade-navnene »V o l d e n« og »B a g G r a v e n« mindede om, hvor dette storartede Anlæg i sin Velmagt havde knejset i Skellet mellem Over- og Nederby.

»Dette i Danmarks Historier tidt nævnte og befæstede Slot er nu saa rent borte« — skriver Byens Historiograf, Sognepræsten P. Paludan 1788¹⁾ — »at

der paa den Plads, hvor det haver staaet, bliver aarlig pløjet og saaet, saa at den gamle Klage passer her, *hic seges, ubi Troja fuit*. De leve endnu, som have seet høje Ruiner af denne gamle Bygning, men da Slotspladsen midt i dette Aarhundrede blev en privat Mands Ejendom, førte han sig den, saa godt som muligt, til Nytte, nedbrød Slottets Levninger, opryddede Grunden, solgte Stenene og smaa Stykker til Haugepladser for de nærmeste Beboere, indhegnede det øvrige og dyrkede det. Dog er endnu tilbage en Steendysse, hvorunder sees et Stykke Mur, een til to Alen over Jorden, hvor det højeste Taarn skal have staaet.«

Af denne Pastor Paludans Beskrivelse fremgaar det, at synlige Spor af Slottets Hovedtaarn »Folen« endnu mod Slutningen af det 18. Aarhundrede løftede sig som en Ruinhob over den hærgede Tomt, hvis Udnyttelse og Udstykning til Smaahaver var i fuld Gang. Længe endnu laa dog en stor Del af Grunden — det saakaldte »Slotsvænge« — hen som en aaben, ubebygget Græsmark.

Oldforskeren Finn Magnussen, der paa sin antikvariske Rejse fra København til Jellinge passerede Kalundborg, fortæller saaledes 1820 følgende om Stedet:

»Forgjæves ville de Rejsende søge efter Ruinerne af det forhen saa stærke og berømte Kallundborg Slot. Den Plads, hvorpaa det har staaet, ligger nu midt inde i Byen, forvandlet til en Græsmark eller Sædevang. Den har været rund og forhen adskilt fra Byen ved Volde og Grave, hvortil man nu ej heller seer Spor, men man erindres derom ved Gadenavnene: Paa Volden og Bag Graven. I Paludans Tid — omtrent 1788 — saae man endnu meget ubetydelige Levnin-

ger af gamle Mure, men nu ere de ganske forsvundne.«²⁾)

Den lærde Rejsende har dog ikke set sig tilstrækkeligt for, naar han hævder, at alle Spor af Grave fuldstændigt var forsvundne; thi den Dag i Dag træder den østlige Slotgrav jo klart og tydeligt frem i Terrainet som en af Smaahaver opfyldt Sænkning mellem Lindemandsstræde og selve Voldbakken, paa hvis Midte Raadhuset rejser sig, og helt udslettede har Resterne af Murværk ingenlunde været, da han gæstede Byen.

Hist og her stak der lang Tid endnu røde Stumper af Mure frem over Jorden paa det forladte Vænge, hvor Drengene yndede at færdes og udkæmpe deres Slagsmaal. Øde og ubebygget, overgroet af Ukrudt og Græstuer egnede Pladsen sig fortrinligt hertil. Levninger af de afbrudte Bygninger kiggede stadig frem gennem Grønsværet, — »og paa et enkelt Sted fandtes en Slags Brønd, 4—5 Alen dyb og muret i Firkant af Munkesten.« »Hullet, som var 7—8 Alen bredt paa hver Led, har dog næppe været en Brønd, men snarere en Kælder under »Følen«, »Fars Hat« eller et andet af de gamle Slotstaarne«. Og Købmand Ole Lund, som fortæller disse Minder fra sin Barn-dom, føjer da ogsaa til, at »vi Drengene benyttede det i alt Fald som Fangetaarn«.³⁾)

Med Opførelsen af det nuværende Raadhus holdt Byggeriet i Aaret 1854 først for Alvor sit Indtog paa den øde Slotsbakke, hvis Yderkanter efterhaanden beslaglagdes af en næsten sammenhængende Bebyggelse mod Syd, Vest og Nord, medens den østre Grav — som ovenfor omtalt — endnu staar tydeligt markeret som en Sænkning i Terrainet.

At de paa Slotstomten opførte Huse hvilede paa

dybereliggende Rester af Mure og Fundamenter, var naturligvis ingen Hemmelighed, og de gennemgaaende, stadig arbejdende Revner, som kommer til Syne ikke alene i Raadhusets Vægge, men ogsaa paa Facaderne af Husene i den nordlige Ende af Slots-gade, giver et lille Vink om, hvorledes de yngre Fundamenter rider paa tværs af de ældre Grunde.

Fra Tid til anden er man da ogsaa ved Gravning stødt paa Rester af Slottets Bygninger, og 1910 lykkedes det Arkitekt C. M. Smidt fra Nationalmuseets 2. Afdeling ved en Undersøgelse i det nordøstlige Hjørne af Haven til Distriktslæge Larsens Ejendom paa Torvet (Matr.-Nr. 251 c) at fremdrage dybt liggende, ret ubetydelige Rester af et rundt, af Munkesten muret Taarn. Uden Tvivl stod man her over for de sidste Minder om det under Navnet »Fars Hat« bekendte Taarn, som havde været placeret i den ydre Ringmur ved Slotskompleksets nordvestlige Hjørne, og af Undersøgelsen fremgik det, at Taarnets fulde Diameter har været ca. 8 Meter, af hvilke det indre Tværmaal beløb sig til 5.

Under Omlægningen og Planeringen af Haven Syd for det i Aaret 1872 opførte Amtssygehus, der nu er indrettet til Kommuneskole (Matr. Nr. 251 e), stødte Arbejderne i Marts Maaned 1926 gentagne Gange paa massive Fundamenter, ligesom Haandværkerne ved Istandsættelsen af Kælderrummene under Bygningen hist og her maatte kæmpe med anselige Rester af Murværk i Munkesten og Mørtel.

Disse Fund, som tilfældigvis kom til Nationalmuseets Kundskab, gav Anledning til at dette med Byraadets Tilladelse iværksatte en Udgravning paa den til Kommuneskolen hørende, mellem dennes Hovedfløj og Teknisk Skole og Raadhus liggende Plads.

Fremdragelsen af Ruinerne af Taarnet »Fars Hat« paa Nabogrunden mod Vest havde allerede 1910 givet et vigtigt Orienteringspunkt, der gjorde det sandsynligt, at man i Skolens Have vilde kunne komme paa Spor af Resterne af Borgens navnkundigste Taarn, »F o l e n«, hvori Rigets Arkiv og Skatkammer havde været forvaret i Middelalderens sidste Aarhundreder.

En paa Museet opbevaret, med Maalestok forsynet, gammel Grundplan af Kalundborg Slot, som det saa ud umiddelbart før Ødelæggelsen ved det 17. Aarhundredes Midte, gjorde det dobbelt ønskeligt at faa fastslaaet Beliggenheden af »Folen« i Forhold til »Fars Hat«. Rent bortset fra de Oplysninger om selve Hovedtaarnet, en Undersøgelse eventuelt kunde give, vilde man ved at fremdrage Ruinen opnaa den Fordel at kortlægge endnu et fast Punkt i Terrainet og derved blive i Stand til med nogenlunde Sikkerhed at placere Slotsbygningerne over Tomten og for Fremtiden identificere hver større Murrest, som i Tidens Løb maatte komme frem paa den historiske Grund.

Den omtalte gamle Tegning i Nationalmuseets Arkiv skriver sig fra det 18. Aarhundrede, men maa uden Tvivl være en Kopi af en ca. 1650 — altsaa kort før Slottets Tilintetgørelse — udarbejdet Plan, der ikke alene omfatter hele Overbyen med dens Kirke, Gadenet og Krans af middelalderlige Mure og Taarne, men ogsaa et detailleret Grundrids af Slottet med samtlige Bygninger, Ringmure og Grave, som gør et meget troværdigt Indtryk. Et over Planen paa samme Blad tegnet Prospekt af By og Borg, der foregiver at vise deres Udseende paa Esbern Snares Tid, staar som et Udtryk for Tegnerens antikvariske In-

teresse, men har for Overbyens Vedkommende mindre Værdi, da Bygningerne fremtræder som rene Signaturer. Prospektet af selve Slottet giver derimod et efter alt at dømme særdeles paalideligt Billede af Bygningen — naturligvis ikke som den saa ud i det 12. Aarhundrede — men saaledes som det fuldt udviklede Slotskompleks formede sig paa Tegnerens egen Tid.

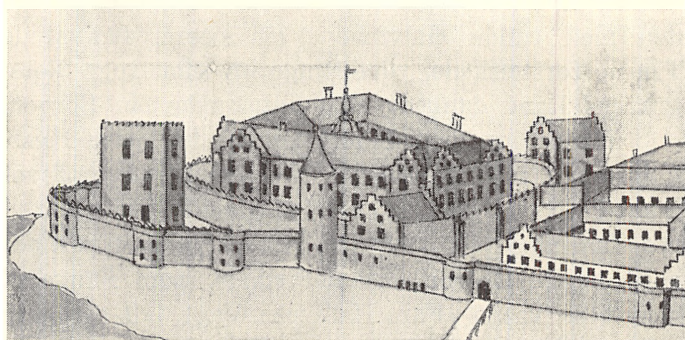

Fig. 1. Kalundborg Slot, set fra Nord.

Efter en gammel Tegning paa Nationalmuseet. Det runde Taarn i Forgrundens Midte er »Fars Hat«, det store, firkan- tede Taarn til venstre inden for Ringmuren »Folen«.

De enkelte Bygningers Placering og indbyrdes Forhold harmonerer paa Prospektet ganske godt med Grundplanen, og sammenholdt med de Oplysninger, man kan fremdrage af Lensregnskaberne, maa Plan og Prospekt betegnes som en saare værdifuld Kilde til Kundskab om det anselige Anlæg.

Selve Slottet i Kalundborg bestod i sin Velmagt af et uregelmæssigt, femfløjet Komplex, som lukkede sig om en indre Borggaard med en Brønd i Midten.

I den lange Hovedfløj mod Nord havde Ridder-

salen og Fruerstuen Plads, den mindre Østfløj rummede Kancelli og Slotskapel, som var indviet til Sct. Johannes Evangelist, de to smaa Sydfløje indeholdt blandt andet Rustkammer, Borgestue, Spisekamre og Køkken, og Slotsporten førte ind gennem den korte, vestlige Fløj.

Udenom Komplekset løb der en indre Ringmur, som afspærrede Hovedbygningens Omraade fra Forborgen, paa hvis ret anselige Areal der laa en Del Stalde, Kornhuse og andre Avlsbygninger inden for den med runde Halvtaarne og svære, firkantede Taarne forstærkede, ydre Ringmur, som langs Slotsgravens Rand dannede et solidt Lukke om Borgen.

Klistret op mod Indersiden af den ydre Fæstningsmur havde en Række Økonomibygninger faaet Plads Side om Side, og paa den gamle Tegning nævnes Taarnene ved Navn et efter et: yderst paa det nordvestlige Hjørne stod det runde, som Fangehul benyttede Taarn »Fars Hat« paa Vagt, lidt østligere fulgte »Folen«, »Malттаarnet« beherskede det sydøstlige Hjørne, »Bryggertaarnet« var posteret mod Syd og »Smedetaarnet« mod Sydvest. Alle havde de med deres mægtige, massive Mure taget Stade ude i selve Murringen, og kun »Folen« havde i ensom Majestæt lagt sig for sig selv en halv Snes Alen inden for Muren.

Taarnenes Navne var af forskellig Oprindelse. Den spøgefulde Benævnelse »F a r s H a t« hidrørte saaledes utvivlsomt fra Spirhættens Form, hvis den ikke ligefrem var overført dertil andet Steds fra, idet der paa Bohus Slot fandtes ikke blot en »Fars Hat«, men ogsaa en »Mors Møsse«.⁴)

Resen fortæller om »M a l t t a a r n e t«, at der gjordes Malt deri, og 1620 nævnes da ogsaa udtryk-

keligt den i dets Indre indrettede »hollandske Kølle«⁵). Samtidig omtales »Bryggertaarnet« som »det firkantede Taarn, Bryggerset er udi«, og antagelig har »Smedetaarnet« laant Navn af en nærliggende Smedje, saaledes at det har været identisk med det 1620 nævnte »Mølletaarn«, tæt ved hvilket »et lidet Smedehus« anføres.⁶)

Mærkeligst og mest dominerende af alle Taarne var dog uden Sammenligning »Folen«, som paa Prospektet (Fig. 1) løfter sin mægtige Masse bag Murenes nordøstlige Hjørne. Det var Borgens højeste og stærkeste Taarn, og fra dets øverste Platform kunde Forsvarerne — i Dækning bag Murkrone og Tinder — med deres Skyts beherske hele Forterrainet mod Nord.

Resen gengiver Traditionen om Navnets Oprindelse, der gaar ud paa, at Dronning Margrethe havde lovet Kong Albert af Sverige, at han skulde komme til at »ride den højeste Fole i Danmark«. Sagnet om, at Kongen har siddet fanget her, er dog urigtigt, og Taarnets Navn skriver sig muligvis fra et Billede af en ung Hest, der i en Vindfløj eller et Stenrelief har været anbragt et eller andet Sted paa Bygningen.

Først i det 15. Aarhundrede faar man fastere Grund under Fødderne, og Taarnet træder frem i klarere Lys, berømt som Gemmested for Rigets Breve og Klenodier. I Aaret 1443 henvises der udtrykkeligt til nogle Dokumenter, som laa forvarede enten i »Folen« paa Kalundborg eller paa Vordingborg Slot⁷), og fra 1476 findes en Fortegnelse over middelalderlige Adkomstbreve paa Kronens Gods, som gemtes i Arkivet paa Kalundborg.⁸)

Om Erik af Pommern fortæller Hvitfeldt, at han

tog med sig »Rigens Klenodier, Dressel, Breve, og hvad hans Formænd, Konger og Dronninger havde samlet«, og Rigsraadernes Beskyldninger mod den landflygtige Monark gik blandt andet ud paa, at han havde borttaget af »Rigens Dressel til Kalundborg al Rigens Skat og Klenodie«. I Kong Hans' Haandfæstning indførtes en Bestemmelse om, at Rigens Dressel og Breve skulde forblive paa Kalundborg. 2 Gejstlige og 2 Verdslige skulde have Nøglen dertil i Forening med den kongelige Kammermester, som skulde være blandt de 4, og hvert Aar skulde der aflægges Regnskab for al Oppebørsel og Udgift over for Kongen og Rigens Raad.⁹⁾

Som Forvaringssted for vigtige Dokumenter kom »Folen« i et Ry, som vandrede viden om i Europa og selv naaede Renaissancens Humanister i Rom, hvor Rygtet fortalte, at sjældne, klassiske Haandskrifter gentes i Kalundborg, og Pave Leo X lod i den Anledning et særligt Sendebud, Johan Heitmers, 1517 drage med en Skrivelse til Christian den Anden for at faa Rede paa de litterære Skatte, man fablede om.¹⁰⁾

Naar »Folen« blev udset til Gemmested for Rigets Dressel og Breve, var det naturligvis, fordi det var fast og sikkert frem for de andre Taarne, og rent militært har det utvivlsomt spillet en fremtrædende Rolle.

Da Christian den Anden — der som bekendt siden hen henlevede sine sidste Aar som Statsfange paa Kalundborg¹¹⁾ — 1523 maatte rømme sine Riger og Lande og gaa i Udlændighed, betroede han dette vigtige Slot til Adelsmanden Claus Eriksen, der lovede at holde det i hans Navn. Kong Frederik den Førstes Tilhængere, som ikke med Vaabenmagt vo-

vede at binde an med de stærke Mure, søgte derfor ved hemmelige Forhandlinger med Claus Eriksen at faa Borgen i Hænde. Slotsherren lod sig overtale, om Natten besatte han selv med nogle af sine sikre Folk »Folen« og lod ca. 50 Mand af Belejringshæren i Mørket hejse op over Muren og tage Taarnet i Besiddelse. Da Slottets øvrige Besætning saa »Folen« i Fjendens Haand, opgav den Haabet om Modstand og flygtede straks, og efter denne Streg brændemærkedes Claus Eriksen i Folkemunde med Tilnavnet »Slippeslot«. ¹²⁾

»Folen« struttede af Vaaben, ja synes en Tid lang at have gjort Tjeneste som Tøjhus, idet det bag sine massive Mure forvarede en Mængde Støbeforme og svært Skyts af forskellig Kaliber, samt et tilstrækkeligt Kvantum Krudt til — om Uheldet vilde — at sætte baade Taarnet og Rigens Arkiv overstyr.

I Aaret 1566 husede det gamle Kæmpetaarn saaledes 3 halve »Slinger« af Kobber, 3 »Falkenetter« af samme Metal, 22 »Hager« og 2 »Kobberhager«, 5 ubrugelige »Jærnhager«, 6 »Stjerthager« af Jærn, samt yderligere 4 ubrugelige »Hager«. Hertil kom 4 Kobberforme, de 2 til halve »Slinger«, de andre 2 til »Falkenetter«, 1 Jærnform til en halv »Slange«, 2 Kobberforme hver med 3 Lod til »Hager«, 1 Form af Kobber til »Skerpentiner« og 2 Kobberforme til »Kvarterstykker«. Af Krudt fandtes der 8 hele Tønder, samt desuden $\frac{1}{2}$ Tønne Svovl, 1 Td. Salpeter, 2 Krudtpander, 2 Kobber-Stødere at støde Krudt med, 1 Jærngryde til at støbe Lod i, 31 Jærnkloder til »Not«- og »Kvarterslanger«, 140 dito til »Halvslanger« og 300 Kloder af Bly til »Halvslanger« og »Falkenetter«. ¹³⁾

Endelig 1582 befriedes Rigens Arkiv for dette farlige Naboskab, idet Lensmanden Herman Juel modtog en kongelig Befaling om at lade Vilh. Dresselberg og Niels Grubbe faa de Kongen tilhørende Brevskaber udleveret, som fandtes paa »Folen«. Kister, Skrin og andet til at gemme og transportere Dokumenterne i skulde skaffes til Veje, og Slotsherren skulde i egen Person være til Stede, naar de to nævnte Adelsmænd brød Brevkamrenes Forsegling.¹⁴⁾

Dermed var Taarnets Rolle som Arkiv udspillet, og de sidste Breve førtes til København, men endnu længe efter figurerede stadig i Borgens Inventar et i »Folen« anbragt »stort Skab, som Rigens Breve have ligget udi«, og 1623 bemærkes det, at Skabet havde været forsynet med Skuffer, hvori Dokumenterne havde været gemt, men at Skufferne nu var udtagne og Skabet selv fordærvet.¹⁵⁾

Hvor faste og svære Murene end var, gnavede Vejr og Vind dog i Aarenes Løb paa Kæmpetaarnets Krop, og 1618 udgik der en kgl. Befaling til Lensmanden Sten Brahe om at lade det bygfældige sætte i Stand¹⁶⁾. En Murmester fra Slagelse fik Arbejdet overdraget, 3 Stykker Murværk, som var styrtet ned paa den østre, søndre og vestre Side, forfærdigedes atter. »Tindingerne« oven paa Taarnet udbedredes, Muren ind under »Traatzen« udspækkedes, Trapperne bragtes i Orden og en »Hemmelighed« opmuredes af ny. Samtidig nybyggedes Svalen ved »Malttaarnet« i Stedet for den gamle, som var styrtet ned af Raadenskab.¹⁷⁾

Skønt »Folen« ved denne Lejlighed sattes i Stand baade paa Hvælving og Mur med stærkt Egetømmer, var det atter 1620 galt, idet Træet ikke havde været tilstrækkeligt lagret, og Arbejdet maatte gøres

om. Samtidig blev det nødvendigt at opføre en ny Trappe op til Taarnet¹⁸), og trods alt greb Forfaldet saa stærkt om sig, at Kongen 1633 maatte lade indhente en Erklæring om, »hvorledes det Taarn paa Kallundborg Slot, kaldet Folen, bedst og med ringeste Bekostning kunde hjælpes paa sin Brøstfældighed.«¹⁹)

I Svenskekrigen delte det endelig Skæbne med Slottet og ruineredes i Bund og Grund.

— Undersøgelsen i Foraaret 1926 kronedes med Held, idet det virkelig lykkedes at fremdrage ret imponerende Rester af Borgens gamle Hovedtaarn, og ved Fastlægningen af dette vigtige Punkt i Terrainet blev det muligt ud fra dette og den fra 1910 kendte Placering af »Fars Hat« i Maal at konstruere hele Slottets Grundplan op over det moderne Matrikelkort.

Hr. Landinspektør A. Rørup, som med levende Interesse fulgte Undersøgelsens Gang og paa mange Maader var Museet til Nytte under Arbejdet, paatog sig nemlig med stor Beredvillighed den Opgave at sammenarbejde den gamle Grundplan af Slottet med Matrikelkortet, saaledes at de kom til at udgøre en Helhed, og takket være den Tjeneste, han derved ydede Museet, lykkedes det at tilvejebringe den Generalplan, som findes gengivet Fig. 2, og som viser Slottet med alle dets Bygninger lagt ind paa et Udsnit af Bykortet, som er omsat i Tegningens Maalestok.

Fraset enkelte mindre Uoverensstemmelser og Forskydninger, som er af forholdsvis underordnet Betydning, viste de fremgravede Murresters Dimensioner og indbyrdes Placering sig at svare over al Forventning godt til den gamle Grundplan, og en Godkendelse af dennes Kildeværdis blev saaledes et ikke uvæsentligt Udbytte af Undersøgelsen.

følge den forsvundne Kongeborgs Ruiner hen over det store Terrain. Det gamle Blad har med et faaet Liv, og hver Gang Spaderne for Fremtiden støder paa Fundamenter eller Murværk paa Slotsomraadet, vil man være i det heldige Tilfælde med nogenlunde Vished at kunne afgøre, hvor disse har haft Plads i det samlede Kompleks.

Den sammenarbejdede Plan viser Beliggenheden af hver enkelt Fløj, Murflugternes og Taarnenes Placering lader sig bestemme, og Skridt for Skridt vil man i Nutidens Huse, Gader og Haver kunne maale sig til, hvor Sporene af den mægtige Borg gemmer sig under Jorden.

Grundmure af Nordfløjen med dens Riddersal strækker sig saaledes skraat fra Nordvest mod Sydøst ind under Raadhusbygningen, Slotsbrønden ligger Syd for denne, og følger man Strædet her mod Øst, passerer man Tomten, hvor Østfløjens Slotskapel havde Plads.

Kaster man nu et Blik paa Planen, vil man i Slotsomraadets nordøstlige Hjørne inden for den ydre Ringmur se »Folen«s svære, firkantede Masse kile sig med det nordvestlige Hjørne ind under den nuværende Skolebygning, medens de andre 3 Hjørner befinder sig ude i Haven. Under Udgravningen blev det da ogsaa kun muligt at fremdrage disse 3 Hjørner samt østre og søndre Mur i fuld Udstrækning, medens kun et Stykke af Nord- og Vestvæggene lod sig forfølge og det 4. Hjørne helt unddrog sig Undersøgelse.

Naar Taarnet paa den gamle Tegning afbildes som en Rektangel, svarer dette Forhold imidlertid ikke til Virkeligheden, idet det uomtvisteligt fremgik af Udgravningen, at Grundplanen har været en Rhombe; de Forestillinger om Storhed, Tegningen

vækker, bekræftedes derimod i fuldeste Udstrækning, idet »Folen« viste sig at have været det vældigste Taarn, man kender fra det middelalderlige Danmark, ja maaske i hele Norden.

Hovedtaarnene paa kongelige Borge som Aalholm, Korsør, Nyborg og Kalø maaler pr. Side henholdsvis kun 8, 9, 10 og 11,3 M., Taarnet paa Gjorslev 11,65, Manteltaarnet paa Hammershus 12,65, Kärnan i Helsingborg 14,9 og det gamle Blaataarn paa Københavns Slot 15,7 Meter²⁰), medens »Folen« paa Kalundborg naaede Dimensioner, som afgjort gav det Forrangen for dem alle, idet dets Sider viste sig at have en Udstrækning paa ikke mindre end 17 Meter. Har Højden svaret hertil, maa det i Sandhed have været et imponerende Bygværk, fuldt ud værdigt det Hverv, som var det betroet som »Rigens Arkiv og Dressel«, og selv om vi intet med Vished ved herom, giver det gamle Billede et levende Indtryk af, at det dominerende løftede sin Tindekrans over Borgen.

Tykkelsen af Murene, der laa kun et godt Spadestik under Jordoverfladen, stod i Forhold til den anselige Plan, idet Østmuren øverst naaede op paa godt 3,3 Meter, medens den søndre Mur i Bredde viste sig at være lidt spinklere, men dog tæt omkr. 3 M. Murarbejdet var beundringsværdigt udført, en klippefast, uopløselig Helhed af store i stærk Mørtel formurede Kampestene, støbt sammen i en massiv Masse og opført med overordentlig Omhu, idet Væggene var sat af udsøgte Stene med glatte og jævne Yderflader og murede med en let Hældning opefter, saaledes at Fundamentet yderligere voksede i Bredde, jo længere man kom ned.

I en Højde af ca. 3 Meter over Grundvandet sprang Stenvæggen paa Indersiden ca. 30 Centimeter

tilbage, saaledes at der her dannedes en Afsats, lige bred nok til at bære en 1 Sten tyk, indre Skalmur af Munkesten, af hvilken ogsaa enkelte Skifter fandtes bevaret paa Østvæggen, og uden Tvivl har denne

Fig. 3. Det sydøstlige Hjørne af »Folen«, udgravet i Marts 1926. Set mod Syd.

Overgang fra bar Kampestensmur til Teglstensvæg markeret Skellet mellem Kælder og Stueetage.

I Forlængelse af søndre Taarnmur — men uden Forbandt med denne — afdækkede et lavere liggende Kampestensfundament af kun ca. $1\frac{1}{2}$

M. Bredde, der fra det sydøstre Hjørne strakte sig mod Øst, hvad enten det nu har tjent som Grund for en lettere Spærremur mellem »Folen« og ydre Ringmur eller hørt med til den Række Bygninger, som paa Kortet strækker sig inden for denne.

Tæt ved Taarnets nordøstlige og sydvestlige Hjørne var henholdsvis Øst- og Sydmuren gennembrudt i nyere Tid af en Rørledning, men fraset dette Brud var Murflugten klar og vel bevaret, særlig ved det sydøstlige Hjørne (Fig. 3), hævende sig her til ca. 4 Meter over Grundvandet, tæt under hvilket de egentlige Grundsten syntes at ligge. Rester af en pikket Stenbro, som konstateredes ca. 1,50 M. under Murens Overkant udenfor denne, viste Slotspladsens gamle Niveau, og en Del Gødning fremgravedes under Brolægningen ved det sydøstre Hjørne.

Ingen Genstande af Betydning fandtes, Fylden baade inde i og uden for Taarnet bestod næsten udelukkende af Brokker af røde Munkesten, Murgrus og Kalk, utvivlsomme Vidnesbyrd om, at Taarnet i sine øvre Partier har været af Tegl, og fast, naturlig Grund lykkedes det ikke at finde. Meget taler for, at hele det Terrain, hvor den nordlige Del af Yderborgen er bygget, hviler paa en stærkt opfyldt Grund, idet Bunden af »Folen«s Fundamenter kun ligger et Par Meter over Havfladen.

Paa Taarnets glatte Vægge var der intet Spor af Skillerum at finde, og naar den gamle Grundplan af »Folen« viser en Del Fordybninger og indre Vindeltrappe i selve Murtykkelsen, maa Snittet være lagt gennem en højereliggende Etage af Bygningen; thi den Sokkel, som afdækkedes, var i hele sin Bredde en massiv Helhed uden Huller og Lysaabninger.

Blottet for arkitektoniske Enkeltheder, som Mu-

rene var, lod de sig ikke nøjere tidsfæste rent arkæologisk, men uden Tvivl staar man her over for et Bygværk, hvis tunge Massivitet var beregnet paa at trodse Kanonild, og dets Placering ude i Slottets Periferi gør det overvejende sandsynligt, at det maa skrive sig fra den senere Middelalder. Rent historisk træder »Folen« først med Sikkerhed frem i det 15. Aarhundrede, men visse Forhold kunde tyde paa, at Valdemar Atterdag er Bygherren. Denne Konge udvirkede som bekendt 1361 hos Paven Tilladelse til at flytte Graabrødrenes Kloster, fordi det laa Borgen for nær, en Tilladelse, han ganske vist ikke gjorde Brug af, men som muligvis taler for, at det er denne Konge, som har bygget »Folen« og udvidet Slottet mod Nord hen imod Klosteret.

Kun faa Dage laa »Folen«s Ruiner fremme i Lyset; thi Pladsen skulde planeres til Brug for Skolen, og umiddelbart efter endt Undersøgelse begravedes Murene atter i Jorden. Ønskeligt vilde det dog være, om der paa Stedet sattes et Mærke, som kunde fortælle Børnene, som leger paa Tomten, at der under deres Fødder skjuler sig stærke Mure af det Taarn, som i Aarhundreder husede »Rigens Dressel« og i Storhed overgik alle lignende Bygninger i Danmark.

NOTER

- ¹⁾ P. Paludan: Beskrivelse over Staden Kallundborg, Kbh. 1788, p. 12.
  - ²⁾ Finn Magnussen: Optegnelser om en Reise fra Kjøbenhavn til Jellinge m. m. 1820, p. 27 (Nyerups Magazin for Reiseiagttagelser, III).
  - ³⁾ Ole Lund: Den gamle Købmandsgaard. »Fra Holbæk Amt«, Aarbog 1910, 64 f.
  - ⁴⁾ Fred. Algreen-Ussing: Efterretninger om Kallundborg, Kbh. 1869, p. 4. Om »Fars Hat« siger Resen, at det »brugtes til Fængsel«.
  - ⁵⁾ Syn over Kalundborg Slot 1620, Lensregnskaberne i Rigsarkivet.
  - ⁶⁾ Syn over Slottet 1620.
  - ⁷⁾ Kr. Erslev: Repertorium, Nr. 7306.
  - ⁸⁾ Ældste danske Arkivregistr. I, 1—86.
  - ⁹⁾ Jfr. Werlauff: Efterretninger om det gamle Rigs-Archiv paa Kallundborg Slot, Maanedsskriftet Ny Minerva, 4. Kvartal, 1807, 99 f.
  - ¹⁰⁾ Werlauff anf. St. 100 f.
  - ¹¹⁾ I Slotsinventaret 1566 nævnes blandt Duge, Haandklæder og lign.: »fire Sparlagen af sort, halvgammel Taft med Kappe og Overslet af det samme, som var gamle Konning Christierns«. (Kalundborg Lensregnskaber 1566). Genfindes i Inventaret 1580.
  - ¹²⁾ Hvitfeldt, Fol. 1254.
  - ¹³⁾ Inventar 1566 (Lensregnskaberne).
  - ¹⁴⁾ Kancelliets Brevb. 11. Maj 1582, p. 481.
  - ¹⁵⁾ Inventar 1592, do. 1623.
  - ¹⁶⁾ Kancell. Brevb. 27. April 1618, p. 386.
  - ¹⁷⁾ Lensregnskaberne 1618. Der ofredes en Del paa den i »Folen« anbragte »Tratze« eller »Traatze«, hvis Bestemmelse ikke er mig helt klar. Det omtales, at den blev »dreven« og »overpresentet«. Den blev lagt af en Skibsbygger med nye Egeplanker. Tjære og 6 Skaalpund Kobber brugtes dertil, og af en Skipper købtes 2 gl. Sejl »at presente Tratzen med paa Folen«, samt yderligere 1 Sejl.
  - ¹⁸⁾ Inventar 1620 (Lensregnskaberne).
  - ¹⁹⁾ Jfr. Werlauff anf. St., 105.
  - ²⁰⁾ Jfr. Chr. Axel Jensen: Gjorslev, 1924, 17.
-

BARNDOMSMINDER FRA HOLBÆK I TREDSERNE

Af **Torkild Winther**, fhv. Sognepræst i Korsør.

Det er et dristigt Foretagende, jeg her har indladt mig på, at meddele Offentligheden nogle Minder fra Holbæk, eftersom jeg allerede i Tolvårsalderen forlod denne By. Jeg havde heller aldrig af mig selv fundet derpå; det skyldes en Opfordring fra Redaktøren af Amtets historiske Samfunds Årbog. Så må Læserne med Overbærenhed modtage, hvad jeg har at byde; det kan jo kun blive Barndomsminder, om end de jo nok delvis er klarede gennem senere Tiders Erfaring.

Jeg kom til Holbæk 1858, halvfjerde År gammel, da min Fader, Johan Chr. Lautrup Winther, der hidtil havde været Kapellan hos min Morfader, Sognepræst J. C. Teilmann i Tostrup-Uggerløse, blev kaldet som Kateket og Førstelærer i Holbæk. Det var et besværligt Embede, med sex Timers daglig Undervisning i Borgerskolen, og Gudstjeneste hver Søndag, og endda hveranden Prædiken på Amtsarbejdsanstalten. Og så måtte min Fader, da Børneflokket voksede, vi blev efterhånden fem, for at hjælpe på de beskedne Indtægter nogle Vintre give Privatundervisning; det var vistnok i et Handelskursus for Voxne. Men han var rask og frejdig af Sind, så det gik; kun klagede han over, at der blev levnet ham

for liden Tid til Sjælesørgergerningen. Min Fader var afholdt i Byen, og dette bar jo Renter for hele Familien, har jeg senere forstået; mange så med Venlighed og Overbærenhed til den lille forfængelige, egenkærlige Fyr. Mit Liv i Holbæk var derfor lykkeligt, og de Minder, jeg har at byde på, er derfor også overvejende Lysbilleder, bundfældet som de blev i et glad Barnesind.

Så vidt jeg husker, stod Holbæk den Gang i Geografien opført med 3000 Indbyggere. Det var jo ikke svimlende, men for Barnet dog et anseligt Tal; Holbæk var Verdens Midtpunkt. Først da jeg i mit ellefte År med min Fader foretog en Rejse til Kjøbenhavn, fik jeg en større Maalestok. Det var en herlig Tur, ad Søvejen til Roskilde med den lille Damper, »Frederik VII«, som vistnok kun denne ene Sommer gik i denne Fart.

Som de fleste andre Småkjøbstæder havde Holbæk i lange Tider holdt sig indenfor det samme Område; den gamle Bebyggelse nåede ud til alle Byens tre Grænser, Labæk, Slotsmøllen og Smedelundsgade; kun udenfor denne sidste var sket en lille Nybebyggelse, »Smedelundshusene«, »Kartoffelkysten«, ud til Arbejdsanstalten, og endda kun på den vestre Side af Vejen; på den østre lå dengang kun eet Hus.

Den almindelige, den eneste Spadserevej, »Byen rundt«, omcirklede det hele. Den begyndte ved Enden af Labæk, løb så mod Syd udenom Markedspladsen, forbi »Skæftekjæret«¹⁾, hvor jeg lærte at løbe på Skøjter, udenom Frederik Jensens Haver, gik så ved Enden af Smedelundsgade over Landevejen ind forbi Gartner Johan Pedersens

---

¹⁾ Skæftekjæret spores endnu i Gartnerhaven bag Borgerstiftelsen.
(Red.)

Have, drejede derpaa mod Nord langs Haverne til Smedelundsgade, Vest og Nord om Kirkegården og videre Syd om Bysøen. Denne sidste Strækning var den smukkeste; Gangstien løb her temmelig højt, og der var herfra en livlig Udsigt over mod Kirken, de gamle Klosterbygninger, Rådhuset med en frodig Gartnerhave i Forgrunden og de store Træer til Haverne i Algade og omkring Bysøen i Baggrunden. Herfra løb Vejen videre, for Enden af Nygade, langs med Brænderiparken og ud til Landevejen ved Slotsmøllen. Det var ikke meget at byde på, men Folk var mere nøjsomme den Gang og spadserede vel heller ikke så meget. — Lidt udenfor Labæk lå »*Plantagen*«, men den var så diminutiv, at selv vi Drengene foragtede den. Ude ad Kalundbogvejen lå »*Lunden*«; men der var ingen Spadseregange anlagt, den var mulig slet ikke tilgængelig for Offentligheden; vi brugte den et Par Gange til Røverleg: Den smukke Dragerup Skov lå for langt borte til Dagligbrug; men en Skovtur derud var herlig, og Fugleskydningsdagen var der Fest derude.

Byen var dengang i visse Måder mere interessant end nu, med et hyggeligt, gammeldags Præg. Der var mange gamle Huse og Gårde, jeg under senere Besøg har savnet. Jeg har siden haft et godt Øje til og for gamle Bygninger; det må vel allerede have ligget til mig dengang. Jeg husker det lille Rokokohus Syd for Konsul Flindts Gård, som måtte vige Pladsen, da Jernbanevej blev ført ud til Smedelundsgade, og den anselige Bindingsværks-Gård, »*Jensens Sønners Gård*«, i Algade for Enden af Smedelundsgade, også den gamle Gård i Klosterstræde lige overfor Borgerskolens Legeplads.

Udenfor Labæk ad Dragerupvejen lå *Storemøl-*

len, *Strandmøllen* og *Lillemøllen*, af hvilken sidste der er meddelt et fornøjeligt Billede i »Det gamle Holbæk« af Olsen og Hundahl. Der kom jeg ofte ud hos de elskværdige Møllerfolk. Over *Slotsmøllen* på den gamle Voldbanke, der dengang ikke var planeret ud mod Vejen, men lå i Terrasser med Stengjærder, hvilede der en vis Respekt, og der blev fortalt om de dybe Slotskjældre, som endnu skulde existere. Med Slotsmøllen på den ene og Konsul Petersens Gård på den anden Side Vejen stoppede Bebyggelsen op. Noget ude ad Vejen boede Kalkbrænder Jørgensen. Han ejede Byens eneste Badehus, hvortil Drengene fra Borgerskolen marsjerede ud til Svømmeøvelse under Gymnastiklærerens, en Politibetjents Anførsel.²⁾

Samme Politibetjent (Brenøe) var en kostelig Skikkelse, en klassisk Underofficers-Type fra 48, med det lille Fipskæg under Næsen og en høj Kasket. Han var vistnok lidt fugtig, men gik altid så strunk, som om han havde en Ladestok i Livet. Mod os Drengene var han trods udvortes Bøshed meget godmodig, og på Gymnastikpladsen bag Friskolen i Klosterstræde exercerede vi med Lyst, så det sang i Trægevæernerne. Den anden Betjent (Groth), der også havde været Underofficer i 48—50, vakte almindelig Beundring, da han i 64 meldte sig som Frivillig; jeg kan huske ham i hans Reserveløjtnants-Uniform inden Afrej-

---

²⁾ Der var en lille Dreng, R a n d r u p, som led af en mægtig Vandskræk og derfor under allehånde Påskud plejede at forsvinde, når vi skulde til Svømming. Men engang måtte han holde Trop, og da han i sin Fortvivelse som sit sidste Argument grædende sagde: »Jeg må ikke gå i Vandet med disse Undertøj«, fik han af Læreren det trøstende Svar: »Det skal Du heller ikke, min Dreng! Det må Du gjerne tage af.« Så fik han et Puf og forsvandt i Bølgerne med et Vræl. Men det blev også sidste Gang; formodentlig har han præsteret en Lægeattest; sådanne kan jo gøre store Ting!

sen. Det var Byens hele Politistyrke, men så havde vi Vægterne, der endnu hver Nat sang deres gamle fyndige Vægtervers. Og vi havde *Borgervæbningen*, som af og til holdt Øvelse på Markedspladsen under Kjøbmand Ehlers som Kaptajn. Og Brandkorpset, hvis Officerer ved Sprøjtemønstringerne mødte med lang Sabel. Ved disse Mønstringer på Torvet var det en yndet Sport blandt Drengene med Kraven slået op om Ørene at løbe igjennem Vandstrålerne; men denne Sport florerer vel endnu. Så vidt jeg husker, fandt der i min Barndom kun een Ildebrand Sted, det var et Hus i Pølsekrogen.

Vor første Bolig var ovenpå i Slagter Christensens store Ejendom på Torvet; derfra har jeg kun få Minder, men des flere fra vor nye Bolig i Smedelundsgade, det lille gamle Hus ved Indgangen til *Tømmergården*, som står endnu, og hvor siden Prokurator Arboe afløste os. Hertil hørte en hyggelig Have, hvoraf endnu findes en Rest, men Herligheden for mig var den store Tømmergård med dens Rigdom af Muligheder, Entring op ad Brædestablerne, Skjulesteder og Fæstninger, og Vandgraven, hvor der kunde sejles med Postetræer. Men denne Grav blev Årsag til, at vi et Par År efter flyttede over på den anden Side af Gaden, i en anden af Kjøbmand Frederik Jensens mange Ejendomme. Jeg gik nemlig engang på Hovedet i det brune Vand og vilde sandsynligvis være druknet, om ikke en Karl havde været i Nærheden. Så fik min Moder, der altid havde været bange for denne Grav, min Fader til at flytte. Også i den nye Bolig, hvor vi boede den længste Tid, var der mange Virkefelter for en foretagsom Dreng. Det var en stor Kjøbmandgård, med Butik i den ene Ende af Forhuset, Stalde, to store

Kornmagaziner og Baggård. Det var fornøjeligt at følge Lærlingen eller Svenden, mine gode Venner, når Lemmene på Magazinerne skulde lukkes, at svømme i Korndyngerne og kjøre ned ad Slisken. Fr. Jensen sad i en stor Bedrift, Butikshandel, Tømmergård, Brænderi og Fedestald og tillige Landbrug; han havde vistnok en Tid den største Landhandel i Byen. Jeg stod mig særdeles godt med ham; han så derfor gjerne gennem Fingre med mine mange Spilopper; kun yndede han ikke, når jeg fik for mange Kammerater med ind i Tømmergården. Senere solgte Fr. Jensen sine Ejendomme i Holbæk og flyttede til Roskilde for udelukkende at give sig af med Kornhandel; men her gik det tilbage for ham. Fred. Jensen havde flere Brødre i Byen, »Jensens Sønner« i Algade, en Mægler, og Carl Jensen, der var Skindgrosserer og ejede den store Gård på Hjørnet af Algade og Nygade med sine store Bindingsværk-Bagbygninger. Der kom jeg ofte, da hans ældste Søn, Valdemar, var jævnaldrende med mig, og senere var sammen med mig på Sorø Akademi.

Der var dengang fra Holbæk med sit store Op-land en mægtig Kornudførsel og fandtes mange store Forretninger med Landhandel, foruden Fr. Jensen og »Jensens Sønner«, Konsul Flindt og Kjøbmand Koefoed i Smedelundsgade, Agent Petersen og Konsul Petersen (»Store« og »Lille Petersen«) nede ad Havnen til, og vistnok flere. Der var også flere Skibe hjemmehørende i Byen, og et Skibsbyggeri, Brødrene Mortensens, af hvilke den ene Broder på sine gamle Dage levede i Korsør. På et Skib, »*Mathilde*«, som Fr. Jensen lod bygge, fik jeg Lov til at være ombord under Afløbningen; det gav et ordentligt Sæt, da Bagstavnen sank i Vandet.

Holbæk var dengang utvivlsomt en velstående By. Senere blev det vistnok en Tid anderledes, da Kornudførselen tog af, og Banen kom. Det gik vel Holbæk, som det er gået adskillige andre mindre Byer, bl. a. Korsør, at Jernbanen, hvis Anlæg man hilste med store Forventninger, i Begyndelsen i Stedet for at tilføre Byen Næring, udsugede den til Fordel for de større Byer, og først senere, da Borgerne fik lært at indrette sig efter de nye Forhold, blev Byen til Gavn. — I min Barndom var der langt til Tanken om en Jernbane, men Byen begyndte dog at komme med, Gassen blev tændt og Telegrafforbindelsen åbnet. Vi Drengene vandrede i Begyndelsen ud ad Landevejen for at lægge Øret til Telegrafstængerne og lytte til den underlige Summen. »Det var Jernbanetogene i Roskilde, vi kunde høre«, forklarede kloge Hoveder.

I Barnets Bevidsthed indtager jo Skolen og hvad dertil knytter sig en af Hovedpladserne. De første Begyndelsesgrunde fik jeg af min Moder, men så skulde det være Alvor; på min Femårs-Fødselsdag fik jeg et Tornyster, og næste Dag vandrede jeg med vor Pige ved Hånden de få Skridt hen til *Frøknerne Worsøes Skole*, på første Sal i Dyrslæge Halgreens Ejendom i Smedelundsgade³). Det var en Pigeskole med en lille Dreng-Forberedelsesklasse som Annex, ledet af to Søstre, fine og dannede Kvinder, vistnok tillige med yngre Medhjælp. En tredje Søster forestod Husholdningen og gav ved Lejlighed en Håndsrækning ved de mindres Undervisning. Kort efter min Optagelse blev antaget en ung, uddannet Lærerinde, Frk. Camilla v. Jessen, vistnok nedstammende fra Chefen på »Prins Christian«, en smuk og ener-

³) Ejers nu af Slagtermester Chr. Hansen.

(Red.)

gisk Pige, som udmærket kunde regjere os, og som vi alle var lidt forelsket i. Hun blev senere gift med Landinspektør Hohlenberg. Den værste Straf, vi Drengene kunde lide, var at blive »sat ind til Pigerne«; det var grusomt at måtte stå der med Ansigtet mod Væggen og føle alle Ungmøernes spodske Blikke som Pile i sin syndige Ryg.

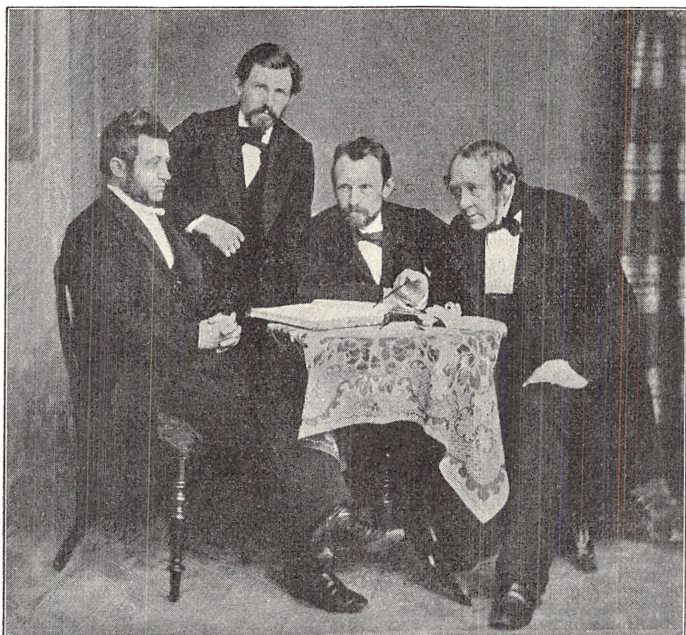
Et Par År efter kom jeg i *Borgerskolen*, hvor min Fader jo var Førstelærer. Den var dengang til Huse i den gamle Klosterbygningens vestre Længe, på første Sal; i Stuen boede Kordegn *Koefod* med sin lille milde Hustru, som kjærlig tog sig af Drengene, når man fik sig et eller andet Knubs i Kampen for Tilværelsen. Skolen bestod af to Klasser, og det sidste År, jeg var der, blev tilføjet en Realklasse med Optagelse af Engelsk og Matematik. Pigeskolen havde Lokaler i et Hus på østre Side af Kirken⁴).

Borgerskolen var dengang en udmærket Skole med god Disciplin og godt Kammeratskab, og det bedste Forhold mellem Lærerne indbyrdes. Det var i Grunden forbavsende, hvor meget vi lærte; det forstod jeg noget af, da jeg kom til Sorø Akademi; jeg var ikke så lidt videre i Historie, Geografi og Naturhistorie end mine jævnaldrende. Men det gik vel også på visse Punkter for vidt med Lærdommen. Vi lærte Munthes store Geografi, i hvilken, det husker jeg bestemt, Tyskland spændte over ikke mindre end 30 Sider, og vé den Synder, som ikke huskede, om der var et Universitet eller et Vajsenhus i denne eller hin By, så var Hr. Koefod ikke blid. — Der findes nu i Holbæk Museum et Fotografi af de fire Lærere, taget i Begyndelsen af 1867, da min Fader var blevet

---

⁴) Det gamle Hus, hvor der nu er en Sadelmagerbutik.
(Red.)

kaldet til Sognepræst i Gimlinge. Det giver et levende Indtryk af de forskellige Personligheder. Kordegn Koefod var en myndig Mand, den strengeste af Lærerne, men rettænkende og retfærdig. Der blev sagt, at han var studeret, og at hans Fader havde

Winther. Baagøe. Tryde. Koefod.
Borgerskolens Lærerpersonele 1867.

været Biskop. Hr. *Tryde*, der siden afløste Hr. Koefod som Kordegn, var en nobel, fin Mand og en ypperlig nidkjær Lærer, som forstod at vække vor Interesse for det læste. Han så ofte noget træt ud og havde vistnok et svagt Bryst. Hr. *Baagøe*, den sidst tilkomne af Lærerne, var en kundskabsrig, pligtopfyldende og god Mand, neppe så betydelig en Person-

lighed som de andre, hvorfor det også af og til kunde knibe lidt med Disciplinen i hans Timer. — Det var jo endnu i de gode gamle Dage, da man forstod, at Klaps i rette Tid er sund Kost for en sund Dreng. Og vi levede ikke på Smalkost i Borgerskolen! Ved den hurtige Retsforfølgning gjaldt det »en på Siden af Hovedet«, ved mere reflekterede Straffe måtte »Tampen« til. Denne, der var flettet af Læderstrimler, et Mesterstykke af Sadelmagerkunst, gik flittigt fra Klasse til Klasse, hentet af Synderen selv. For mindre Forseelser vankede der »Nævlinger«, Slag i den fremrakte Hånd, og særlig Hr. Tryde, der var Lærer i Skjønsskrivning og Tegning, vogtede meget nøje på, at det var venstre, ikke højre Hånd, som blev rakt frem, for at vi ikke skulde være mindre disponible til disse Fag. I modsat Fald blev Slagene regnet extra. Der var Orden i Tingene! Ved større Forseelser blev Tampen brugt på anden, mere vanærende Måde. — Men trods, eller vel snarere på Grund af denne stramme Tugt, var der Glæde og Humør over vor Skolegang, ti Tugt hjælper Børn til at overvinde sig selv, og det giver god Samvittighed. Der blev leget med Liv og Lyst på Skolepladsen, og førend Vænget⁵⁾ mellem den gamle og den nye Kirkegård blev tilplantet, udkjæmpedes Snebold-Kampene dér. Førstemand i Legen var et Par År Jakob, ældste Søn af Kjøbmand Gottschalck på Torvet, en stor Dreng med sprudlende Humør. Engang havde han som Ordensdux fundet på at lukke alle Vinduer i alle tre Klasser op. Det så Hr. Koefod, og så vankede der!

⁵⁾ Den »gamle Kirkegaard« laa omkring Kirken; enkelte Gravstene er endnu fredede. »Vænget« er de grønne Plæner paa begge Sider af Kirkealleen; »Klosterhaven« hed det i gamle Dage. (Red.)

Ved *Årsexamen* indfandt sig jo Sognepræsten, Hr. Pastor G a l s c h i ö t t; men af ham har jeg intet levende Indtryk bevaret; han var vist en stille, tilbageholdende Mand. Provsten, Pastor F o r m a n n fra Kundby, som også gjerne gav Møde, var derimod en livlig Mand, hvis Nærværelse ikke tog Modet fra os. Lidt mere ængstelige blev vi, når Amtmand P l ö y e n indfandt sig. Der blev sagt, at han i sin Ungdom selv havde givet Undervisning i Dansk og derfor især interesserede sig for dette Fag. Jeg husker, at min Fader engang, da han hørte, at Amtmanden var i Farvandet, begyndte Examinationen fra neden, så han havde de øverste tilbage, da Amtmanden kom. Det gik helt pænt, og Amtmanden udtalte sin Anerkjendelse, men tilføjede: »Men det var nok også Fløden!« Ja! Det var det jo! Amtmanden var en høj, statelig Mand, vistnok en Type på en højere Embedsmand af den gamle Skole.

Foruden Borgerskolen fandtes dengang *Friskolen*, der havde Lokale i en gammel Gård lidt længere oppe i Klosterstræde⁶⁾, og samme Sted boede Førstelæreren, Hr. H a n s e n. Det var en fornøjelig, gemytlig Mand. Han plejede, blev der sagt, at forelægge nyindkomne Børn det Spørgsmaal: »Hvad er $17 + 9$?« Og når den tilspurgte med Møje havde udfundet, at det måtte være 26, vendte Hr. Hansen sig triumferende til den gamle Besætning, som råbte i Kor: »1 Mark og ti!« — Andenlærer var Hr. N. Rasmussen, der siden blev Overlærer. Han blev gift med en Datter af Prokurator Arboe og er Fader til den bekjendte Pastor Arboe-Rasmussen. Jeg gik til private Regnetimer hos ham, min svage Side, og dengang boede han ovenpå hos Kagemadam Lund, på Hjørnet

⁶⁾ i en nu nedrevet Tværbygning i Museumsgaarden. (Red.)

af Klosterstræde og Bagstræde, hvis Brystsukker og Mandelstænger var meget påskjønnede. Hun var Moder til den senere Kordegn, Otto Lund, der som Seminarist flere Gange besøgte min Fader.

Der fandtes også en *privat Realskole*, ledet, formentlig med nogen Medhjælp, af Hr. Staus-holm, Broder til Kjøbmanden af samme Navn. Denne Skole, der selvfølgelig bød på en videregående Undervisning end Borgerskolen, skal have været en god Skole. Den lå i Smedelundsgade, Nord for Kjøbmand Kraghs gamle Gård, med en Forhave ud til Gaden⁷⁾. Da den ophørte, sandsynligvis på Grund af Bestyrerens Død, fik den ingen jævngod Afløser, men en mindre Kreds af Forældre slog sig sammen og fik en theologisk Kandidat til Lærer for deres Sønner. Efter nogen Tids Forløb afløstes denne af en anden Kandidat, men da der, så vidt vides, ikke blev søgt anden Medhjælp, kunde denne lille Skole ikke stå Mål med Borgerskolen med dens fire dygtige Lærere. Dette kom for Dagen, da en Elev fra denne Skole sammen med mig mødte til Optagelsesprøve på Sorø Akademi, og han, skjönt et År ældre, blev optaget i II Klasse, jeg derimod i III Klasse. Det var ikke uden en vis Stolthed på sin Skoles Vegne, at min Fader i sit første Brev til mig til Sorø kunde meddele, at alle Drengene i Privatskolen efter Sommerferien var indmeldt i Borgerskolen.

Der var i de Dage mange flinke og raske Drengene i Holbæk, som det har været mig en Glæde at min-des. Nærmest kom jeg vel i Berøring med et Par Sønner af Konsul Petersen⁸⁾ nede ved Hav-

⁷⁾ Dette Hus, hvor der senere var en Restauration »Rosen«, maatte vige, da Gaden »Rosen« blev ført igennem ud til Markedspladsen. (Red.)

⁸⁾ Konsul Petersen drev stor Købmandsforretning i den gamle Gaard fra 1660 paa Havnegade-Hjørnet. (Red.)

nen. Dennes Hustru, Næstsøskendebarn til min Moder, var Datter af den 1850 afdøde Kordegn Petersen, hvis Enke boede i det sidste Hus i Nygade, der, hvor hendes anden Svigersøn, Lærer Tryde, siden efter en Tid havde Bolig. Af Konsul Petersens Søner var Peter Bechmann, der vist gik i Stausholms Skole, noget ældre, Carl Julius derimod omtrent jævnaldrende med mig. Denne var en brillant Dreng, udmærket begavet og kjæk som en Løve i vore Lege. Han gjorde Borgerskolen Ære, da han ved Optagelsesprøven til Kadetskolen besod som Nr. eet. Han er død som Kommandør i Marinen. Det var et livligt Hjem at komme i, med de mange velbegavede Børn, og Moderen, »Tante Rikke«, som vi kaldte hende, kunde ypperlig tøjle sine raske Drengene. En Broder til hende, Julius Petersen, var Koffardikapitajn, og jeg kan huske ham fortælle om, hvorledes han med sin lille Skonnert »Prøven« under en Pålundsstorm som ved et Under gennem det smalle Indløb slap ind til Montrose i Skotland.

Der var Alfred Flindt, en Søn af Havnefogden, Jakob Gottschalck og vistnok også Laurits Kjær, Søn af Skibskaptajn K., en stille og god Dreng, som gik til Sø og fandt Døden dør. Og vistnok også Christian Fischer, Søn af Fotograf F. Han var dygtig til at tegne, især Billeder af Dyr; jeg fik mange sådanne af ham, som jeg satte på Pap og klippede ud. Så var der Hans Sørensen, Søn af Manufakturhandler P. O. Sørensen i Algade; han kom vist til Handelen i København. Og Christoffer Biering, Søn af Snedkermester B. ved Pølsekrogen, fuld af Liv og Løjer; Henrik, Søn af Skibsbygmester Mortensen; Thorvald, Søn af Skibskaptajn Bugge, og Bøje, Søn af Glarmester Clausen. De fleste af disse var noget ældre end jeg;

mere jævnaldrende var Carl Ollendorff, der blev Kjøbmand i Nestved, Valdemar Kierkgaard, Søn af Lægen, Valdemar Jensen, Søn af Grosserer Carl Jensen; disse to sidste gik sammen med mig i Sorø, — så Johan, Søn af Fuldmægtig Lund, Christian Schmidt, Søn af Kleinsmed S., med eet blåt og eet brunt Øje; og endelig Christian Bruhn, Søn af Læge B. Han kom i Roskilde Latinskole, blev Overretsassessor og fik betroet den ærefulde Post som Formand for Overværgerådet.

Der var god Tone blandt Holbæk Drenge i de Dage; det skyldtes sikkert for en stor Del den gode Påvirkning i Skolen. Vi havde mange Lege for sammen, færre eller flere i Følge, »Røver og Soldater«; og i Efteraaret 64, da XVII Regiment en Tid lå i Holbæk, blev det jo Soldaterøvelser og -kampe. Peter Bechmann Petersen var Oberst, hans Broder Carl og Alfred Flindt Kaptajner, og jeg fik den Ære at være Adjutant og at overbringe Oberstens Ordre, forsynet med hans Faders store svensk-norske Konsulatssegl, til Korpset. Da ingen af Parterne vilde være Tyskere, blev det jo Broderkrig, og sådanne er jo gjerne de grummeste. Jeg husker Carl Petersen og Alfred Flindt i vild Tvekamp på Toppen af en Skanse i Konsulens Tømmergård. Det kneb vist med Lektierne i de Dage! — En Lokalitet, der som det dominerende Punkt i Terrænet spillede en vigtig Rolle i vore Røver- og Soldaterkrige, var »*Stausholms Lysthus*«. Det var en anselig Træbygning omgivet af en høj Tjørnehæk, som var opført på den Høj (mon ikke en gammel Kjæmpehøj?), hvor nu Byens Vandbeholder er lagt. Jeg har vistnok engang været indenfor sammen med min Fader og Ejeren, Kjøbmand S., og mindes den herlige Udsigt gennem de

mange Vinduer Synskredsen rundt. Senere, skjønt det vel neppe er tilladt, har jeg dristet mig til at bestige Platformen over Vandbeholderen. Det er vel nok det smukkeste Udsigtspunkt i hele Omegnen. Og dengang var Udsynet langt smukkere end nu, da hele Terrænet ned ad Byen til jo er tilbygget.

Om ældre Personer har jeg ikke bevaret karakteristiske Minder, som det er værd at optegne. Barnets Opfattelse af sådanne er jo sjældent original, men Gjenspejling af Voxnes Udtalelser. De færre, jeg kom i nærmere Berøring med, såsom Skolens Lærere, er jo omtalt. Mit Hjems nærmere Omgangskreds var heller ikke stor. Jeg vil kun nævne et Par enkelte. Forhenværende Kjøbmand *Stausholm* kom imellem i vort Hjem. Han havde et ejendommeligt Ansigt med Skjælmeri i Øjet og gav sig gjerne af med Børn. Engang han kom ind i Stuen, fo'r jeg, som var ganske lille, ind under Bordet og vilde ikke frem. Da tog han en Appelsin op af Lommen og trillede den henad Gulvet; det hjalp, så kom Mester Urias frem. Det sidste År, vi boede i Byen, flyttede vi op på Torvet, i Huset med det lille Tårn på Hjørnet af Klosterstræde. Vi boede i Stuen, Distriktslæge *Boyesen* ovenpå. Da var jeg ofte sammen med *Carl Ollendorff*, som boede lige overfor. For hans Fader bar vi stor Respekt, da han var ret alvorlig og tavs i sit Hjem. Han var vistnok en af Byens fineste Kjøbmænd og havde mange Interesser. At få Lov til at se indenfor i hans lille Musæumsværelse ovenpå med de mange Rariteter var en Oplevelse⁹⁾. En Fætter til mig, *Christian Teilmann*,

---

⁹⁾ Kbmd. *Ollendorff* (nu *N. J. Hammerichs Forretning*) havde en betydelig Oldsagssamling, hvoraf Størsteparten nu er paa Nationalmuseet. Han ejede ogsaa et »Bornholmerur«, som Thorvaldsen i sin Ungdom havde prydet med Billedskærerarbejde. Det staar nu paa Thorvaldsens Museum. (Red.)

Søn af Skolelærer T. i Frydendal, lærte hos Kjøbmand Ollendorff og var nogle År derefter Kommiss hos ham; han kunde ikke noksøm prise sin brave og dygtige Principal¹⁰).

Vi havde, Gud ske Lov! ikke megen Sygdom inden Døre, men engang imellem havde vi dog Besøg af Doktor K i e r k g a a r d i Smedelundsgade. Han var en fin, venlig Mand, hvis Komme altid førte Tryghed med sig. Der blev fortalt, at en Specialist i Kjøbenhavn, der blev konsulteret af en Mand fra Holbæk, skulde have svaret: »Hvorfor søger De herind, da De dog har så dygtig en Læge som Doktor Kiergaard derhjemme?« Hans Søn Valdemar kom sammen med mig til Sorø.

I hine gode, gamle Dage betød *Markederne* noget, og det store Sommermarked var jo en Festdag af Rang for os Børn. Det meste af Algade var fyldt med Telte, som bød på mangfoldige Herligheder både for Øjet og for Tanden, og Landboerne fyldte i Tusindtal Gaderne. Bønderpigerne gik Arm i Arm i lange Rækker op ad Gaden, og der blev sagt, at nogle Spilopmagere af Drengene listede sig til at ri deres Skjorter, der dengang var af et solidere Stof end nu, sammen med Sejlgarn.

En *Valgdag* kan jeg huske; hvad det drejede sig om, forstod jeg naturligvis ikke; men det var kjendeligt nok, at Sindene var i Oprør, og at By og Land her stod skarpt imod hinanden. Jeg ser endnu for mig Baron Z y t p h e n A d e l e r fra Dragsholm på Talerstolen oppe på Torvet, talende med stor Iver

¹⁰) Da han senere, som Vingrosserer og Generalkonsul i Kjøbenhavn, har oprettet den store Stiftelse »Kong Frederik VIII's Minde«, har det været ham en Glæde at kunne give sin gamle Principals Datter, Frk. Marie Ollendorff, en Fribolig.

og ildrød i Hovedet. En af Byens Borgere, en Karetmager, må ved den Lejlighed have opvakt sine Bysbørns Vrede, ti om Aftenen blev der afholdt »Kattemusik« udenfor hans Hus, skråt overfor vor Bolig i Smedelundsgade. Jeg husker et af Hyldestråbene: »Herut med Dig, din Muldhvalp!«

Af større Naturbegivenheder oplevede jeg kun een, det var *Julestormen 1862* en Aften og en Nat et Par Dage før Jul. Vi sad med Uhygge og lyttede til Stormens Tuden og det ene Klask af Tagsten efter det andet, da der på en Gang lød et vældigt Brag ude i Gården; det var Plankeværket ind til Nabogården, som væltede. Også en Del af Plankeværket om vor Have gik omkuld. Næste Formiddag kom Lærer Tryde og vilde have Fader med ud »at se på Ulykkerne«, og jeg fik Lov til at følge med. Rundt om i Gaderne var der Spor efter Stormens Rasen, Fløjstangen på Kirketårnet var bøjet og hang som et Storkenæb. Men værst så det ud nede ved Havnen. Vandet havde været helt oppe i Havnegade og havde oversvømmet Konsul Petersens Stalde; hele Havnepladsen var overstrøet med Planker og Brædder, og den østre Havnemole var omtrent raseret. Midt i Havnebassinet lå en Dæksbåd med Bunden i Vejret, og en Skonnert, som lå ved Bolværket, havde rokket en Sten-Fortøjningspæl løs og havde den nok så pænt hængende under Armen i Fortøjningskjæden. Mage til Storm har vi ikke haft siden; Julestormen i Begyndelsen af dette Århundrede nåede den ikke i Vælde.

En Novembermorgen, medens vi i Borgerskolen samledes til Morgensang, kom Fader ind med et alvorligt Ansigt og sagde: »M a n s i g e r, a t K o n g e n e r d ø d ! Det gjorde et underligt Indtryk på os

alle, vi blev stille den Dag, skjønt vi jo ikke, som de Ældre, kunde frygte for, hvilke skjæbnsvangre Følger dette Dødsfald kunde drage efter sig.

Så kom *Krigen*, og den vakte jo til at begynde med Begejstring hos Ungdommen; så meget havde vi jo hørt om den forrige ærefulde Krig, at vi ikke tvivlede om, at »Jens« nok skulde vise den tyske Mikkel Vintervejen, og at Fjenden skulde hente sig brådne Pander mod Danevirkes stolte Volde. Men en Dag kom Fader hjem og sagde med Tårer: »Danevirke er rømmet!« og han knugede mig i sine Arme og sagde: »Du vil nok altid være en god dansk Dreng!« Det første knugende Indtryk fortog sig jo snart hos os Børn; vi hørte om det sejge Forsvar af Dybbøl og om den lille, kjække »Rolf Krake«; men de Ældres Alvor og Bekymring lagde dog Tryk på vort Sind. Så mindes jeg ikke mere om *Krigen*, og XVII Regiments Kantonnement i Holbæk i Efter-sommeren var jo, som før omtalt, en lysende Oplevelse for os Drengene.

Min Fader ønskede at få mig optaget i en Latinskole, og han tænkte nærmest på Sorø, hvor det var forholdsvis billigt, når man kunde blive optaget som Elev på Akademiet. Da Christian Bruhn var kommet til Latinskolen i Roskilde og i Juleferien fortalte mig derom, vågnede også Længslen hos mig. Men Midlerne var jo ikke store; kunde Fader magte det? Saa kom en Dag Amtmand Plöyen til ham og sagde: »Vi må se at få den Dreng på en Latinskole; her er et Legat¹¹⁾ til Uddannelses-Hjælp for et Byens Barn, det skal jeg se at skaffe Dem.« Det gjorde Udslaget. Og ved Optagelsesprøven før Sommer-

¹¹⁾ Kbmd. Peder Pedersens Legat 1723 til »den studerende Ungdom i Holbæk«. Legatet uddeles endnu. (Red.)

ferien gik det så godt, at Rektoren kort efter kunde meddele min Fader, at jeg var optaget på Akademiet med det samme. Takket være den gode Undervisning, jeg havde modtaget i Holbæk Borgerskole! Juleferien og Påskeferien tilbragte jeg endnu i Holbæk; men da min Fader i Marts 1867 var blevet kaldet til Gimlinge, et Par Mil Syd for Sorø, var vort Ophold i Holbæk afsluttet.

Fra Sorø gjæstede jeg to Gange i Ferien Holbæk sammen med Valdemar Jensen, og senere var jeg der et Par Dage som Student. Men disse Besøg gjorde intet Indtryk på mig. Anderledes var det, da jeg mange År senere som voxen Mand påny gjæstede min Barndoms Hjemsted. Da var Mindet blevet levende, og med Glæde og Vemod vandrede jeg rundt og opsøgte alle de kjendte Steder. Således går det vel i Reglen. Så længe man er ung, har man ikke Brug for Mindet, man higer fremad og har ikke Tid til at se tilbage. Men er man nået henad eller er kommet over Livets Middagslinje, så melder Mindet sig og kræver større og større Plads i Bevidstheden. Man forstår, at de henrundne Dage ikke er gået under i Lethefloden, men at de er Grundvolden for Nutiden og Fremtiden.

Lykkeligt at have mange gode og lyse Minder, man kan sige Tak for, og lykkeligt at have lært, hvor man skal ty hen, når man føler, at Mindet også gemmer på mørke Pletter, for at få Mørket taget bort, så kun Velsignelsen bliver tilbage.

Tak til alle, ældre og yngre, levende og bortgangne Venner, hvem jeg skylder, at min Barndomstid i Holbæk i det hele blev glad og lykkelig. Gud bevare den gamle By og velsigne dens Fremtid!

HISTORISK SAMFUND 1926

Aarbogen for i Aar, 1927, er den største af de Aarbøger, vi hidtil har udsendt. Ogsaa Formatet er noget større end sædvanligt, idet den er trykt paa større Papir, men foreløbig er der ikke ændret noget i selve Satsfladens Størrelse. Papiret er svagt gulligt og af en bedre Kvalitet end det, vi plejer at trykke paa; det skulde især komme Billederne til Gode. De fleste af Clicheerne er fremstillet hos Xylograf F. Henriksen.

Med denne Aarbog følger et Register og Titelblad til IV. Bind, saa Aarbøgerne 1919, 1920 og 1922 kan nu indbindes sammen; 1921 er jo Karoline Gravees: Ved Halleby Aa, og den falder baade i Format og Indhold udenfor de alm. Aarbøgers Række.

Aarsmødet afholdtes Søndag den 7. Februar paa Hotel Isefjord i Holbæk. Generalforsamlingen, som overværedes af ca. 30 Medlemmer, lededes af Næstformanden, Kredslæge Møller. Sekretæren aflagde Beretning om Aarets Virksomhed — det tyvende i Foreningens Historie — og fremlagde det reviderede Regnskab, der balancerede med Kr. 5310,00 og sluttede med en Kassebeholdning paa 835 Kr.

Dernæst meddelte Dr. Møller Resultatet af Afstemningen i 1925 og oplyste, at for 1926 afgik efter Tur Højskolelærer Jensen, Dr. Tulinius og Redaktør Kofod-Larsen. Men samtidig skulde der vælges et nyt Medlem i Stedet for Formanden, Greve Brockenhuus-Schack, som paa Grund af Bortflytning fra Amtet ønskede at udtræde af Styrelsen. Paa Styrelsens Vegne foreslog Dr. Møller, at man udnævnte Greven til Æresmedlem og sendte ham en telegrafisk Hilsen med Tak for hans 9-aarige Virksomhed som Samfundets Formand. Det vedtoges, og Telegrammet kom til at lyde saaledes:

»Greve Brockenhuus-Schack, Holte.

Historisk Samfunds Generalforsamling bringer Greven en hjertelig Tak for mange Aars forstaaende og in-

teresseret Arbejde og beder Greven modtage Udnævnelsen til livsvarigt Æresmedlem af Historisk Samfund.

Styrelsen.«

Forsamlingen indstillede derefter til den skriftlige Afstemning følgende: 1) de tre afgaaende Medlemmer, 2) Godsejer Paul Dahl, Holbæk Slots Ladegaard, 3) Gaardejer J. Gabriel Jensen, Aagerup, og 4) Frøken Signe Wiggers Hansen, Holbæk. De to Revisorer genvalgtes.

Til sidst gav Sekretæren nogle Meddelelser om Sommermødet og Aarbogen. Det vedtoges at forhøje Kontingentet for dette Aar til 4 Kroner.

Ved det offentlige Møde Kl. 4 holdt Dr. phil. Poul Nørlund et meget interessant og livfuldt Foredrag om »Nordboerne paa Grønland i Middelalderen«, illustreret af prægtige Lysbilleder.

Aarbogen.

Da det viste sig, at Dr. Møllers Bog ikke kunde blive færdig før sidst paa Sommeren, besluttede Redaktionen at udsende en lille Bog paa ca. 40 Sider som en foreløbig Levering til Medlemmerne. Hæftet kom i April og indeholdt en Afhandling af Aug. F. Schmidt om »Hellige Kilder i Holbæk Amt« samt forskellige Foreningsmeddelelser, Stemmeseddel m. m. Denne lille Aarvog gaar ind i Rækken som VI. Bind I. Aargang, medens »Folkedragterne« staar »udenfor Nummer« paa Grund af sit specielle Indhold og store Format.

Hen i November kom den store Bog endelig. Dens Størrelse og Vægt gjorde Ekspeditionen sen og besværlig (og dyr). I de fleste Stationsbyer, hvor mange Medlemmer boede nogenlunde tæt sammen, fik vi en Repræsentant til at foretage Uddelingen, og vi er disse Medlemmer overordentlig taknemmelig for den Tjeneste, de derved viste os, og mange sparede jo paa den Maade de 80 Øre i Porto.

For de allerfleste kom Bogen som en stor og glædelig Overraskelse. Den fornemme Udstyrelse, de klare Billeder og de morsomme Farvetryk indbød umiddelbart Læseren til at give sig i Lag med Forfatterens livfulde Fremstilling af de skønne gamle Dragter og deres Historie. Bogen er et Hovedværk i sin Art indenfor den nordiske Folkemindelitteratur, og den er blevet overmaade rosende anmeldt i Blade og Tidsskrifter baade herhjemme og i vore Nabolande.

Sommermødet

afholdtes Søndag d. 4. Juli paa Tersløsegaard sammen med Sorø Amts historiske Samfund. Mødet begyndte med et Foredrag i Tersløse Kirke, hvor Pastor Severinsen, Bringstrup, talte om Kirkens Historie. I Ludvig Holbergs gamle Have fortsattes Mødet derefter. Her holdt Censor mag. art. P. A. Rosenberg et udmærket Foredrag om Holberg som Folkeopdrager, og læste til Slut »Den pantsatte Bondedreng«. Der var ca. 300 Tilhørere, vistnok især fra vort Amt, og Mødet forløb i enhver Henseende udmærket.

Afstemningen

til Styrelsesvalget i 1926 gav til Resultat, at Højskolelærer J. P. Jensen, Høng, genvalgte med 97 St., Læge Tulinius, Snertinge, med 88 St. og Redaktør Kofod-Larsen, Holbæk, med 79 St. Nyvalgt blev desuden Frk. Signe Wiggers Hansen, Holbæk, med 61 St. (Datter af vor gamle Sekretær, afd. Redaktør H. J. Hansen). 47 St. faldt paa Gdr. J. Gabr. Jensen, 37 paa Godsejer Dahl, og derefter havde Gdr. Jørg. Petersen, Gislunge, 14 St., Postmester von Eyben, Ruds-Vedby, 9 St. og Dr. Madsen, Ruds-Vedby, 2 St. Enkelte Stemmer faldt paa Lars Andersen, Høve, Forst. Povl Hansen, Pastor Uffe Hansen, Gdr. Henrik Jensen, Svinninge, Laur. Jensen, Stenstrup, Frk. Knokgaard, Stridsmølle, Dyrlæge Clausen, Holbæk, Kredslæge Møller, Chr. Olsen, Torpelund, og Kommunalærer Meyer, Nykøbing.

Ialt indkom 117 Stemmesedler, det højeste Antal, vi endnu har haft.

Medlemstallet

er i 1926 steget fra 1051 til 1107. Der har i Aarets Løb indmeldt sig 122 nye Medlemmer, men der er desværre udgaaet 66, og mange meldte sig endda ud paa den ikke særlig pæne Maade, at de uden foregaaende Varsel nægtede at modtage Aarbogen. Foruden den tabte Porto maatte vi saa betale for at faa Bogen hjem igen.

Antallet skulde gerne stige en Del ogsaa i Aar. Nye Medlemmer kan endnu faa Dr. Møllers Bog (4 Kr.), vi har et Par Snese tilbage, men de slipper vel snart op.

Nationalmuseets Fond.

Det her i Amtet indsamlede Beløb, der som tidligere meddelt foreløbig er indsat i »Holbæk Amts Sparekasse«, er i 1926 vokset med de tilskrevne Renter, Kr. 1011,00, til Kr. 20,443,83.

»Dansk historisk Fællesforening«

holdt i Juni sit Repræsentantskabsmøde i Maribo; herfra var mødt Kredslæge Møller og Sekretæren. Der vedtoges bl. a. en Henvendelse til Ministeriet om Nationalmuseets Forhold, og man drøftede Muligheden af, at de historiske Samfund overtog forskellige Arkiver i Amterne, f. Eks. Godsarkiver, Handelsfirmaers og Foreningers Arkiver m. m. Men da man fra flere Sider fremhævede, at det vilde blive vanskeligt at skaffe de nødvendige Lokaler, foreslog man Ministeriet at tage Nyborg Slot og Kronborg i Brug til disse Formaal.

*

Sommerudflugten gaar i Aar rimeligvis til det nordlige Odsherred, til Egnen omkring Højby og Nykøbing, men Turen bliver først planlagt paa et Styrelsesmøde engang i Maj, og nærmere Meddelelse fremkommer saa i Bladene.

Albert Thomsen.

UDDRAG AF REGNSKABET FOR 1926

I n d t æ g t e r :

Kassebeholdning fra 1925 + Renter	Kr.	835,56
Tilskud fra Staten	»	370,00
» » Amtet	»	200,00
» » Holbæk Amts Sparekasse	»	200,00
» » Sparekassen for Holbæk og Omegn	»	100,00
» » Holbæk Byraad	»	50,00
Aarsbidrag fra Medlemmerne (incl. Porto)	»	4678,00
Indtægter ved Salg af Skrifter	»	511,32
Sommermødet paa Tersløsegaard (277 Deltagere)	»	277,00

Kr. 7272,59

U d g i f t e r :

Betalt Restgæld for Aarbogen 1925	Kr.	555,00
» Trykning af Heftet for 1926 (+Smaatryk)	»	318,00
» » af »Folkedragterne« i Kbhvn.	»	3677,29
Forfatterhonorarer	»	302,00
Clicheer	»	91,00
Bogbinderen for Heftet	»	71,00
Udsendelse af Heftet	»	135,00
Udsendelse af »Folkedragterne«	»	623,87
Aarsmødet i Holbæk	»	183,82
Mødet paa Tersløsegaard	»	298,57
Sekretærens Honorar	»	300,00
Telefon, Porto, Rejseudlæg etc.	»	132,67
Ekspeditionen	»	165,18
»Dansk historisk Fællesforening« (Kontingent)	»	74,10
Annoncer (fra 1925)	»	42,90
Boghandlerregninger	»	30,80
Andre Udgifter	»	65,30
Kassebeholdning	»	196,09

Kr. 7272,59

AARBØGER OG ANDRE SKRIFTER

- »Fra Holbæk Amt« 1907, 08, 09, 10, 11 og
12 ..... Nedsat Pris: 50 Ø.
»Fra Holbæk Amt« 1913—14 og 19 ... Pris 1 Kr.
(1915-16-17-18-20 og 21 udsolgt.)
»Fra Holbæk Amt« 1922-23-24-25 ..... a 1,50
»Fra Holbæk Amt« 1926 (Schmidt: Hellig-
kilder i Holbæk Amt) ..... a 1,00
J. S. Møller: Folkedragter i Nordvest-
sjælland. Sælges kun til nye Medlem-
mer (4 Kr. + Porto) og til Subskri-
benter (7½ Kr.)
Chr. Olsen: Fra Nordvestsjælland,
Slægtsminder og Folkeminder, 245 Si-
der m. Billeder og Musikprøver. Sær-
tryk af Aarb. 1922—23. — En smuk
Gavebog ..... Nedsat Pris: 3 Kr.
R. Nielsen: Sejro Sogns Historie, 320
Sider ..... Nedsat Pris: 3 Kr.
Carl S. Petersen: Holberg paa Sorø-
egnen (Tersløsegaard), udg. af »Hol-
berg-Samfundet«, 27 Sider ..... 50 Ø.
Otto Smith: En dansk KøbstadHAVNS
Historie, Holbæk Skibbro. — Holbæk
Havn. 130 S., ill. .... Nedsat Pris: 2 Kr.
J. S. Møller: Kalundborg Kirke, 23 S.,
ill. .... Pris 60 Ø.
Karoline Graves: En Almuekvindes
Liv, 250 S., udg. af Arthur Fang, Ros-
kilde 1927 ..... Pris 3,75

— Disse Bøger sælges kun til vore Medlem-
mer og Subskribenter til de anførte Priser. Til
forhøjet Pris kan de faas gennem Boghandelen.

Bestillinger modtages af Kommunelærer Al-
bert Thomsen, Holbæk.

**Virk for Tilgang af nye Medlemmer!
Husk at indsende Stemmesedlen!**